

Tutkimus perhe- ja tulokäsitteistä sosiaaliturvaetuuksissa

Ella Sihvonen

Kirjoittaja

Ella Sihvonen, VTT
erikoistutkija, Kela
etunimi.sukunimi@kela.fi

© Kirjoittaja ja Kela

Graafinen suunnittelu Pekka Loiri

ISBN 978-952-284-112-4 (pdf)

ISSN-L 2343-2780

ISSN 2343-2799 (verkkojulkaisu)

URI <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe202102013434>

Julkaisija: Kela, Helsinki
2021

KELAN TUTKIMUS

julkaisut@kela.fi

www.kela.fi/tutkimus

www.fpa.fi/forskning

www.kela.fi/research

Tiivistelmä

Sihvonen E. **Tutkimus perhe- ja tulokäsitteistä sosiaaliturvaetuuksissa.** Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan raportteja 24, 2021. 89 s. ISBN 978-952-284-112-4 (pdf).

Sosiaaliturvauudistukseen tähtäävän parlamentaarisen komitean yksi keskeinen tavoite on selkeyttää sosiaaliturvajärjestelmää ja lisätä sen ymmärrettävyyttä. Jotta sosiaaliturvaetuuksia olisi helppompaa ymmärtää, on keskeistä yhtenäistää käsitteistöä. Tämän tutkimuksen tarkoitus on tuottaa pohjatietoa komitean työhön sekä perhe- ja tulokäsitteistä että sosiaaliturvaetuuksien haku- ja maksuajankohdista. Perhe- ja tulokäsitteitä sekä etuuksien haku- ja maksuajankohtia tarkastellaan pääasiassa sosiaaliturvalainsäädännössä niissä sosiaaliturvaetuuksissa, joiden määräytymiseen vaikuttavat joko hakijan tulot tai perhe- ja läheissuhteet. Tarkastelluissa sosiaaliturvaetuuksissa käytetään yhteensä 14:ää erilaista tulokäsitettä. Käsitteiden erot johtuvat muun muassa erilaisista työsuhteista, joten samassakin laissa voivat useat eri tulokäsitteet olla tarpeen. Tulot vaikuttavat etuuden maksamiseen monin tavoin. Vaikutukset riippuvat esimerkiksi siitä, onko tuki tai etuus ansiosidonnainen vai tarveharkintainen. Laissa perhe taas määritellään pääasiassa yhteistaloudessa asuvien aikuisten ja mahdollisten lasten muodostamaksi kokonaisuudeksi eli niin sanotun ydinperheen kaltaiseksi. Ydinperheen ulkopuoliset perhe- ja läheissuhteet voivat silti vaikuttaa etuuden saamiseen ja maksamiseen. Perhesuhteiden huomioimista etuuslainsäädännössä on tarkasteltu tutkimuksessa eksklusiivisuuden ja inklusiivisuuden käsitteiden avulla, millä viitataan ajatukseen perheestä ulossulkevana sosiaalisten sidosten muodostelmana (eksklusiivinen) tai ajatukseen perheestä, jonka rajat ovat huokoisemmat (inklusiivinen). Vaikka erilaisia käsitteitä voidaan jonkin verran yhtenäistää, käsitteistön tai haku- ja maksuajankohtien yhtenäistäminen ei kuitenkaan saa olla itsetarkoitus. Lakien tarkoitukset ovat erilaisia, jolloin perhe- tai tulokäsite voi olla tarkoituksenmukaista määritellä eri tavoin jopa saman lain sisällä. On tärkeää, että käsitteiden erilaiset sovellukset perustuvat harkittuun sosiaalipolitiikkaan tai niillä on muutoin perusteltu, hyväksytty ja edelleen pätevä syy. Keskeistä on, että lait kohtelevat kaikkia samassa tilanteessa olevia etuuden tai tuen hakijoita yhdenvertaisesti.

Avainsanat: perheet, tulot, käsitteet, sosiaaliturva, sosiaalietuudet, lainsäädäntö, yhdenvertaisuus, perhesuhteet

Sammandrag

Sihvonen E. **Studie om familje- och inkomstbegreppen i samband med sociala trygghetsförmåner**. Helsingfors: FPA, Social trygghet och hälsa: rapporter 24, 2021. 89 s. ISBN 978-952-284-112-4 (pdf).

Ett av de centrala målen för den parlamentariska kommitté som bereder reformen av den sociala tryggheten är att skapa klarhet i det sociala trygghetssystemet och att göra det mer lättbegripligt. Därför är det viktigt att förenhetliga de begrepp som används i samband med de sociala förmånerna. Syftet med den här studien är att som stöd för kommitténs arbete erbjuda bakgrundsinformation om såväl familje- och inkomstbegreppen som ansöknings- och betalningstidpunkterna för sociala förmåner. Familje- och inkomstbegreppen samt ansöknings- och betalningstidpunkterna för förmånerna granskas huvudsakligen i fråga om de förmåner i lagstiftningen om social trygghet som fastställs antingen utifrån den sökandes inkomster eller familje- och närstående förhållanden. I samband med de sociala trygghetsförmåner som granskades används sammanlagt 14 olika inkomstbegrepp. Skillnaderna mellan begreppen beror bland annat på att lagarna omfattar olika former av anställningar, varför också samma lag kan innehålla flera olika inkomstbegrepp. Inkomsterna inverkar på utbetalningen av förmånerna på många sätt. Inkomsternas inverkan beror till exempel på huruvida en förmån är inkomstrelaterad eller behovsprövad. I lagen definieras en familj i regel som en helhet bestående av vuxna och eventuella barn som bor i ett gemensamt hushåll, dvs. som en så kallad kärnfamilj. Familje- och närstående förhållanden utanför kärnfamiljen kan ändå inverka på möjligheten att få en förmån och på utbetalningen av förmånen. Det sätt på vilket familjeförhållanden beaktas i förmånslagstiftningen har granskats med hjälp av begreppen exkludering och inkludering, som hänvisar till tanken att familjen är en exkluderande struktur bestående av sociala bindningar eller till tanken att familjen är en inkluderande struktur med mer porösa gränser. Även om de olika begreppen i viss mån kan förenhetligas, får det inte vara något självändamål att förenhetliga begreppen eller ansöknings- och betalningstidpunkterna. Eftersom lagarna har olika syften kan det vara ändamålsenligt att definiera familje- och inkomstbegreppen på olika sätt, till och med i samma lag. Det är viktigt att de olika tillämpningarna av begreppen grundar sig på en genomtänkt socialpolitik, eller att det annars finns någon motiverad, godtagbar och giltig orsak för dem. Det centrala är att alla som ansöker om en förmån eller ett stöd och som är i samma situation behandlas lika i lagen.

Nyckelord: familjer, inkomster, begrepp, social trygghet, sociala förmåner, lagstiftning, jämlikhet, familjeförhållanden

Summary

Sihvonen E. **A study on the concepts of family and income in the context of social security benefits.** Helsinki: Social Insurance Institution of Finland, Social security and health reports 24, 2021. 89 pp. ISBN 978-952-284-112-4 (pdf).

To reform Finnish social security, a parliamentary committee has begun its work with a primary aim to clarify the current social security system and to increase its intelligibility. To understand social security benefits more easily, it is crucial to standardize the concepts used. The purpose of this study is to support the committee's work by producing basic information about how two concepts – family and income – are defined in different social security benefits. Differences in payment dates and application periods of benefits are also under scrutiny. The focus of the analysis is on social security legislation and particularly on benefits, where either the applicant's family or income affects the outcome. The benefits investigated in this research contain 14 different definitions for income. Dissimilarities between the used concepts for income are, for example, due to differences in types of employment, which may warrant having various definitions of the same concept even within the same piece of legislation. Income may affect benefits in many ways, depending on, for example, whether the benefit is earnings-related or means-tested. As for family, the law usually defines it as adults and possible children living in a shared household, i.e., a so-called nuclear family. Nonetheless, close relationships outside the nuclear family may still affect receiving and paying out benefits. This study approaches family relationships with a framework of inclusivity and exclusivity. This refers to the idea of a family as a constellation of social relationships restricted to a limited number of members (exclusive), or a family whose boundaries are porous by nature (inclusive). While there is a need for standardizing different concepts, standardizing should not become an end in itself. Pieces of legislation serve different purposes, which may render it necessary to define family or income differently, even under the same law. The essential thing is that all implementations of concepts with different connotations are based on carefully considered social policy or otherwise justifiable, acceptable and valid reasoning. After all, from the point of view of social policy, equality under the law is most important. All citizens applying for benefits under the same circumstances must be treated equally.

Keywords: families, income, concepts (notions), social security, social benefits, legislation, equality (fundamental rights), family relations

Alkusanat

Tämä tutkimus on toteutettu sosiaali- ja terveysministeriön (STM) toimeksiantona 1.10.2019–31.3.2020 Kelan tutkimusyksikössä. Tutkimus liittyy sosiaaliturvauudistukseen, jonka keskeisenä tavoitteena on Sanna Marinin hallitusohjelman mukaisesti selkeyttää sosiaaliturvajärjestelmää ja lisätä sen ymmärrettävyyttä. Sosiaaliturvauudistus käynnistyi toden teolla loppukevällä 2020, kun sosiaaliturvan uudistamista valmisteleva komitea aloitti työnsä. Samoihin aikoihin tämä tutkimus valmistui ja käsikirjoitus lähetettiin vertaisarviointiin.

Käsitteistön yhtenäistäminen on keskeistä, jotta sosiaaliturvaetuuksien ymmärrettävyyttä voidaan lisätä. Tämä tutkimus keskittyy toimeksiannon mukaisesti kartoittamaan perhe- ja tulokäsitteiden sekä maksu- ja hakuajankohtien eroja sosiaaliturvaetuuksissa. Toimeksianto oli laaja, ja tutkimus tarjoaa perustavan kattauksen sosiaalilainsäädännössä käytössä oleviin perhe- ja tulokäsitteisiin. Käsitteiden sekä maksu- ja hakuajankohtien yhtenäistämisen seuraava vaihe onkin selvittää, mistä tässä tutkimuksessa raportoidut erot johtuvat. Toivon, että tutkimus tarjoaa hyvät lähtökohdat käsitteistön tarkoituksenmukaiseksi yhtenäistämiseksi.

Tutkimusta ovat eri vaiheessa kommentoineet lukuisat asiantuntijat niin Kelassa kuin STM:ssä. Kiitän STM:n asettaman ohjausryhmän jäseniä asiantuntevasta ohjauksesta ja kommentteista sekä pitkäjänteisyydestä julkaisua odotellessa. Kiitos Liisa Siika-aho, Milja Tiainen ja Minna Liuttu. STM:ssä tekstiä ovat lukeneet ja kommentoineet myös monet muut asiantuntijat, joita kiitän erinomaisista kommentteista ja tarkasta luennasta.

Kiitän Kelan etuuspalveluiden lakiyksikön juristeja ja muita asiantuntijoita työn alkuvaiheen jäsentämisestä ja etuuskohtaisesta ohjeistamisesta. Erityisesti kiitän Petri Lemettistä ja Mia Hellettä yhteistyön järjestämisestä. Kelan tutkimusyksikön pientä työryhmääni kiitän sydämellisestä kannustuksesta ja moninaisesta tuesta. Erityisen lämmin kiitos Anna-Kaisa Tuoviselle, joka on lukenut käsikirjoitusta pieteetillä eri vaiheissa ja useaan otteeseen.

Lopuksi haluan kiittää kahta anonymiä arvioitsijaa asiallisesta kritiikistä, tarkoista kommentteista ja perehtymisestä käsikirjoitukseen sen viime metreillä. Kelan tutkimusjulkaisujen toimitusta ja Kelan kielikeskusta kiitän julkaisun saattamisesta julkaisukuntoon.

Helsingin Myllypurossa etätyöpisteellä lokakuussa 2020

Ella Sihvonen

Sisältö	
1 Johdanto	9
2 Tarkasteltavat sosiaaliturvaetudet sekä aineisto	11
3 Perhe- ja tulokäsitteet sosiaaliturvaetuuksissa: tutkimuksen lähtökohtia	15
4 Perhe- ja tulokäsitteet sairausvakuutuslaissa	20
4.1 Perhekäsite vanhempainpäivärahoissa ja erityishoitorahassa.....	20
4.1.1 Perhekäsite vanhempainrahassa ja osittaisessa vanhempainrahassa.....	21
4.1.2 Perhekäsite isyysrahassa	23
4.1.3 Perhekäsite adoptiovanhemman vanhempainrahassa.....	23
4.1.4 Perhekäsite erityishoitorahassa.....	24
4.2 Tulokäsite sairausvakuutuslain mukaisissa päivärahoissa	25
5 Perhe- ja tulokäsitteet kotihoidontukilaissa	27
5.1 Perhekäsite lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon tuessa	27
5.2 Perhekäsite joustavassa ja osittaisessa hoitorahassa	29
5.3 Tulokäsite kotihoidon ja yksityisen hoidon tuessa.....	30
6 Huollettaviin lapseen liittyvät etuudet	32
6.1 Perhekäsite lapsilisässä	32
6.2 Äitiysavustus ja adoptiotuki.....	33
6.3 Tulokäsite elatusavussa ja elatustuessa	33
7 Opiskelijoiden etuudet	37
7.1 Perhe- ja tulokäsite opintotukilaissa	38
7.1.1 Vanhemman luona asuva opiskelija.....	38
7.1.2 Itsenäisesti asuva opiskelija.....	39
7.1.3 Huomioitavat tulot opintotukilaissa	41
7.2 Tulokäsite aikuiskoulutustuessa	41
8 Perhe- ja tulokäsite sotilasavustuslaissa	43
9 Perhe- ja tulokäsite yleisessä asumistuessa ja eläkkeensaajan asumistuessa	45
9.1 Perhekäsite yleisessä asumistuessa ja eläkkeensaajan asumistuessa...	45
9.2 Tulokäsite yleisessä asumistuessa ja eläkkeensaajan asumistuessa	47

10 Perhe- ja tulokäsite työttömyysturvassa	49
10.1 Perhekäsite ansiopäivärahassa, peruspäivärahassa ja työmarkkinatuessa.....	49
10.2 Tulokäsite ansiopäivärahassa, sovitellussa työttömyysetuudessa ja työmarkkinatuessa.....	50
11 Perhe ja tulokäsite toimeentulotukilaissa	53
11.1 Toimeentulotukilain mukainen perhe ja yhteistalous	53
11.2 Tulokäsite toimeentulotuessa.....	54
12 Tulo- ja perhekäsite muissa sosiaaliturvaetuuksissa	55
12.1 Tulokäsite vuorotteluvapaalaissa.....	55
12.2 Tulokäsite Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuuksista annetussa laissa	55
12.3 Perhe- ja tulokäsite työtapaturma- ja ammattitautilaissa	56
12.4 Perhe- ja tulokäsite omaishoidon tuessa	59
13 Sosiaaliturvaetuuksien haku- ja maksuajat ja niiden erot	60
14 Yhteenvedo ja johtopäätökset	63
Lähteet	73
Liitetaulukot	78

1 Johdanto

Pääministeri Sanna Marinin hallitus on asettanut sosiaaliturvauudistukseen tähtävän komitean, jonka yhtenä tarkoituksena on selkeyttää sosiaaliturvajärjestelmää ja lisätä sen ymmärrettävyyttä, mikä on toiminut myös kimmokkeena tälle käsitetutkimukselle:

”Etuuksien käsitteistöä ja maksuajanjaksoja (esimerkiksi hakuprosessin ehdot, tulo- ja perhekäsitteet, maksupäivät ja -ajat mukaan lukien juhlapyhät) yhtenäistetään. Ansioperusteisten etuuksien kohdalla kokonaisuus edellyttää kolmikantayhteistyötä. Huolehditaan käsitteiden yhdenmukaisuudesta ansio- ja perusturvan kesken.”
(Valtioneuvosto 2019, 160)

Käsitteistön yhtenäistäminen on keskeistä, jotta sosiaaliturvaetuuksia on helpompi ymmärtää. Aikaisemmissa tutkimuksissa on todettu, että käytössä olevan käsitteistön ristiriitaisuudet sotkevat lakien linjakkuutta ja vaikuttavuutta sekä koettelevat kansalaisten oikeustajua. Käsitteiden yksiselitteisyys ja läpinäkyvyys taas parantavat sosiaalilainsäädännön ennakoitavuutta ja helpottavat myös lain toimeenpanijoiden työtä. (Faurie ja Kalliomaa-Puha 2010, 33.)

Pyrkimyksissä yhtenäistää käsitteistöä on kuitenkin tärkeä muistaa, että lainsäädännössä voi joskus olla tarpeen soveltaa käsitteitä eri tavoin. Lakien tarkoitukset ovat erilaisia, jolloin eri laeissa voi olla tarkoituksenmukaista määritellä esimerkiksi *perhe* tai *tulo* eri tavoin. Keskeistä on, että käsitteiden erilaiset sovellukset perustuvat harmittuun sosiaalipolitiikkaan tai niillä on muutoin perusteltu, hyväksyty ja edelleen pätevä syy. Sosiaalipolitiikan näkökulmasta keskeistä on, mitä ilmiötä kyseisellä lailla halutaan säännellä. Kuten Faurie ja Kalliomaa-Puha (2010) kirjoittavat, on kuitenkin kohtuullista vaatia, että määritelmät ovat johdonmukaisia ja reiluja.

Tämä käsitetutkimus on tehty sosiaali- ja terveysministeriön (STM) toimeksiannota ja rahoittamana Kelan tutkimusyksikössä. Toimeksiannon taustalla on hallitusohjelman mukaisesti sosiaaliturvan uudistamistyö, johon liittyy järjestelmän selkeyttäminen ja ymmärrettävyyden lisääminen. Tutkimuksen tavoitteena on toimeksiannon mukaisesti tuottaa pohjatietoa parlamentaarisen sosiaaliturvakomitean työhön sosiaaliturvaetuuksien käsitteiden (kuten tulo- ja perhekäsitteet) ja maksuajankohtien (esimerkiksi hakuprosessin ehdot, maksupäivät ja -ajat juhlapyhät mukaan lukien) eroista.

Tutkimuksessa keskitytään tarkastelemaan kahta käsitettä – perhettä ja tuloa – ja niiden soveltamista niissä sosiaaliturvaetuuksissa, joissa näiden käsitteiden määritelmät vaikuttavat etuuden tai tuen määräytymiseen. Tutkimuksessa selvitetään, vaikuttavatko lapset, puolisosuhde, muut läheissuhteet tai kotitalouden rakenne siihen, kenellä on oikeus saada tiettyä sosiaaliturvaetuutta tai tukea. Lisäksi selvitetään, vaikuttavatko hakijan, hakijan perheenjäsenten, muiden läheisten tai kotitaloudessa asuvien

henkilöiden tulot oikeuteen hakea etuutta tai tukea sekä vaikuttavatko hakijan perheenjäsenten, muiden läheisten tai kotitaloudessa asuvien henkilöiden tulot etuuden tai tuen määrään. Tutkimuksessa kartoitettavat perhe- ja tulokäsitteet nivoutuvat siten kiinteästi toisiinsa. Toimeksiannon mukaisesti kartoitetaan myös sosiaaliturvaetuuksien ja tukien haku- ja maksuajankohtien eroja niissä sosiaaliturvaetuuksissa ja tuissa, joissa perhe- tai tulokäsitteellä on merkitystä etuuden tai tuen määräytymisessä. Haku- ja maksuajankohtien yhtenäistäminen on tulo- ja perhekäsitteiden yhtenäistämisen ohella myös yksi hallituksen tavoitteista (ks. Valtioneuvosto 2019).

Edellä esiteltyjen kysymysten selvittämiseksi tutkimuksessa on analysoitu ja kartoitettu etuuslainsäädännössä käytössä olevia perhe- ja tulokäsitteitä sekä haku- ja maksuajankohtia. Kelan maksamien sosiaaliturvaetuuksien tarkastelussa on lisäksi hyödynnetty Kelan etuusohjeiden esimerkkejä perhe- ja tulokäsitteiden käytännön sovelluksista erilaisissa elämäntilanteissa. Lisäksi tutkimuksen tavoitteena on lisätä ymmärrystä erityisesti lainsäädännössä käytössä olevien perhekäsitteiden ja eletyn elämän välisestä suhteesta.

2 Tarkasteltavat sosiaaliturvaetuudet sekä aineisto

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan niitä sosiaaliturvaetuksia ja tukia, joiden määräytymiseen joko hakijan tulot tai perhe- ja läheissuhteet vaikuttavat (ks. liitetaulukko 2, s. 80). Joissakin etuuksissa tai tuissa, kuten vanhempainrahassa tai toimeentulotuessa, molemmat käsitteet vaikuttavat etuuden tai tuen määräytymiseen. Osassa etuuksista perhe- ja läheissuhteet tai tulot vaikuttavat oikeuteen saada etuutta tai etuuden määrään vain rajatuissa tilanteissa (esim. kotihoidon tuen hoitolisä, tietyn ikäisen opiskelijan opintoraha ja ansiosidonnaisen työttömyysturvan lapsikorotus). Tarkastelussa on mukana vakuutusperusteisia sosiaaliturvaetuksia, kuten sairausvakuutuslain mukaiset etuudet, mutta myös sosiaalihuoltoon kuuluvia tukia, kuten toimeentulotuki. Jäljempänä käytetään selkeyden vuoksi kuitenkin nimitystä *sosiaaliturvaetus* silloin, kun viitataan tutkimuksessa tarkasteltaviin etuuksiin ja tukiin. Perhe- ja läheissuhteiden ja tulojen vaikutusta sosiaaliturvaetuksien määräytymiseen käydään yksityiskohtaisesti läpi myöhemmissä luvuissa.

Tarkastelusta on jätetty pois vanhuuseläkkeet, koska ne eivät ole mukana sosiaaliturvauudistuksen parlamentaarisen komitean uudistustyössä (Valtioneuvosto 2019, 157). Lisäksi perhe- ja tulokäsitteiden tarkastelusta jätetään pois sosiaali- ja terveystalvet ja muut sellaiset kertakorvaukset, joissa perhesuhteilla ei ole merkitystä. Tällaisia sosiaaliturvaan kuuluvia tukia, etuuksia ja korvauksia ovat muun muassa sairausvakuutuslain mukaiset lääkekorvaukset, yksityisen sairaanhoidon ja hammashoidon korvaukset ja matkakorvaukset, opintotukilain mukainen koulumatkatuki ja asumislisä, työtapaturma- ja ammattitautilain mukaiset sairaanhoidon korvaukset ja muut kustannusten korvaukset, vammaisetuslain mukaiset etuudet ja korvaukset sekä Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuuksista annetun lain mukaiset korvaukset ja kuntoutuspalvelut. Kertakorvauksena maksettavista etuuksista mukaan otetaan kuitenkin sellaiset korvaukset, jotka liittyvät lapsiin, kuten äitiysavustus ja adoptioavustus, ja joissa perhe- ja läheissuhteilla on merkitystä siihen, kenellä on oikeus saada etuutta. Tässä tutkimuksessa tarkasteltavat sosiaaliturvaetuudet ovat seuraavat:

Sairausvakuutuslain mukaiset etuudet

- Äitiysraha ja erityisäitiysraha
- Vanhempainrahat
- Isyysraha
- Erityishoitoraha
- Sairauspäiväraha
- Tartuntatautipäiväraha
- Luovutuspäiväraha

Lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon tuesta annetun lain mukaiset etuudet sekä muita lasten hoivaan liittyviä sosiaaliturvaetuuksia

- Kotihoidon tuki
- Yksityisen hoidon tuki
- Osittainen hoitoraha
- Joustava hoitoraha
- Lapsilisä
- Äitiysavustus
- Adoptiotuki
- Elatustuki

Opiskelijoiden etuudet

- Opintoraha
- Korkeavustus
- Opintolainan valtiontakaus
- Aikuiskoulutustuki (mukaan lukien soviteltu aikuiskoulutustuki)

Asumisen tuet

- Yleinen asumistuki
- Eläkkeensaajan asumistuki

Työttömyysetuudet

- Ansiosidonnainen päiväraha
- Peruspäiväraha
- Työmarkkinatuki

Toimeentulotuki

- Perustoimeentulotuki
- Täydentävä toimeentulotuki
- Ehkäisevä toimeentulotuki

Työtapaturma- ja ammattitautilain mukaiset etuudet

- Ansionmenetykskorvaukset (päiväraha, tapaturmaeläke ja kuntoutusraha)
- Perhe-eläkkeet

Muita sosiaaliturvaetuuksia

- Sotilasavustus
- Vuorottelukorvaus
- Kuntoutusraha (Kelan kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuuksista annetun lain mukainen)
- Omaishoidon tuki

Tutkimuksessa tarkasteltavat sosiaaliturvaetuudet ja niissä käytössä olevia määritelmiä tuloille sekä perhe- ja läheissuhteille tarkastellaan ensisijaisesti analysoimalla kyseisiä etuuksia sääteleviä lakeja (ks. taulukko 1). Jollei muuta mainita, lakeihin viittaessa tarkoitetaan aina voimassa olevaa lakia, ja viittaukset ovat aina ajantasaiseen lainsäädäntöön, jossa lakiin tehdyt muutokset sisältyvät säädöstekstiin. Kelan maksamien sosiaaliturvaetuuksien osalta analyysiä täydennetään Kelan etuusohjeissa esiin nostettujen, erityistilanteita valottavien esimerkkien avulla. Etuusohjeet laaditaan etuuslainsäädännön pohjalta, ja lisäksi niissä voi olla joitakin kuvaavia esimerkkejä muutoksenhakuprosessin läpikäyneistä tarkennuksista. Hallitusten esitykset lainsäädännön esitöinä saattavat usein antaa lisätietoa lainsäätäjän tarkoituksesta, ja niitä on tutkimuksessa otettu tarpeen mukaan huomioon. Tutkimuksen lähtökohdat ovat kuitenkin yhteiskuntatieteelliset, eikä kaikkien tutkimuksessa tarkasteltavien lakien esitöiden systemaattinen tarkastelu ollut mahdollista tämän tutkimuksen ja toimeksiannon raameissa.

Taulukko 1. Tutkimuksen aineisto.

Lait
Elatustukilaki (L 580/2008)
Laki aikuiskoulutustuesta (L 1276/2000)
Laki eläkkeensaajan asumistuesta (L 571/2007)
Laki Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista (L 566/2005)
Laki lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon tuesta (L 1128/1996)
Laki omaishoidon tuesta (L 937/2005)
Laki toimeentulotuesta (L 1412/1997)
Laki yleisestä asumistuesta (L 938/2014)
Lapsilisälaki (L 796/1992)
Opintotukilaki (L 65/1994)
Sairausvakuutuslaki (L 1224/2004)
Sotilasavustuslaki (L 781/1993)
Työttömyysturvalaki (L 1290/2002)
Työtapaturma- ja ammattitautilaki (L 459/2015)
Vuorotteluvapaalaki (L 1305/2002)
Äitiysavustuslaki (L 477/1993)

Tutkimuksen analyysi toteutetaan soveltamalla sisällön analyysiä (Tuomi ja Sarajärvi 2002). Sisällön analyysissä tarkastellaan usein valmiita tekstejä, jotka voivat olla erilaisia dokumentteja tai vaikkapa lakitestejä (Prior 2003). Tässä tutkimuksessa keskeisenä analyysimenetelmänä on käsiteanalyysi, jolla voi olla useita eri käyttötarkoituksia (Puusa 2008, 37). Koska tutkimuksen tarkoituksena on luoda pohjaa sosiaaliturvan uudistamiselle ja käsitteistön yhtenäistämiseksi, keskeistä on paitsi kartoittaa ja eritellä perhe- ja tulokäsitteille annettuja merkityksiä myös selkeyttää, tarkentaa ja tutkia käsitteiden piirteitä ja ominaisuuksia (vrt. Puusa 2008).

Luvuissa 4–11 käydään yksityiskohtaisesti läpi tarkasteltavat sosiaaliturvaetudet ja tuet keskittyen *perhe- ja tulokäsitteiden kartoitukseen* sekä siihen, *mitä perhe- ja tulokäsitteillä tarkoitetaan sosiaaliturvaetuksissa ja millä tavoin perhe- ja tulokäsitteet vaikuttavat sosiaaliturvaetuuden määräytymiseen*. Luvussa 12 kartoitetaan sosiaaliturvaetuksien ja tukien haku- ja maksuajankohtien eroja. Viimeisessä luvussa tehdään aikaisempien lukujen perusteella synteesi eri sosiaaliturvaetuksissa käytössä olevista tulo- ja perhekäsitteistä sekä nostetaan esiin huomioita käsitteistön yhtenäistämiseksi sekä esitetään jatkoselvitystarpeita. Ennen perhe- ja tulokäsitteiden etuuskohtaista tarkastelua käydään seuraavassa luvussa lyhyesti läpi perhe- ja tulokäsitteen tutkimuksen lähtökohtia.

3 Perhe- ja tulokäsitteet sosiaaliturvaetuuksissa: tutkimuksen lähtökohtia

Yksi sosiaaliturvakomitean tavoitteista on sosiaaliturvassa sovellettavien perhe- ja tulokäsitteiden yhtenäistäminen, jolla tavoitellaan selkeämpää ja yksinkertaisempaa sosiaaliturvaa. Sama tavoite on esitetty jo useissa aikaisemmissa sosiaaliturvaa uudistaneissa hankkeissa ja komiteoissa. Esimerkiksi Sata-komitean loppuraportissa (STM 2009) jatkovalmisteluun siirtyneiden asioiden joukossa on sosiaaliturvalainsäädäntöön sisältyvien perhekäsitteiden yhtenäistäminen (ks. myös Kela 2008). Perhe- ja tulokäsitteet on nostettu esiin myös perusturvaa ja toimeliaisuutta uudistamaan pyrkineessä Toimi-hankkeessa (Moisio 2018; Saari 2019). Kotitalouden tai ruokakunnan määrittely on muuttunut haasteelliseksi, sillä perherakenteet ovat moninaistuneet. Samassa kotitaloudessa voi asua useita perheitä, mikä vaikuttaa toimeentulotukea arvioitaessa, tai lapsi voi asua kahdessa kotitaloudessa, kuten esimerkiksi asuessaan vuoroin molempien vanhempiensa luona. Lapsella voi kuitenkin olla vain yksi virallinen osoite ja koti, vaikka hän asuisi kummankin vanhempansa luona yhtä paljon.

Kun ihmisiltä itseltään kysytään, keitä kuuluu heidän perheeseensä, vastaukset vaihtelevat puolisoista ja mahdollisista lapsista aina ystäviin ja laajempaan sukuun (esim. Paajanen 2007; Ketokivi 2012; Castrén ym. 2017). Ymmärrys siitä, kuka kuuluu perheeseen, vaihtelee jopa aviopuolisoiden välillä (Luotonen ja Castrén 2018). Yhteiskunnan individualisoituminen, johon myös perhekäsitteen monitulkintaisuus, monimuotoisuus ja yksilölliset merkitykset liittyvät, ovat saaneet perhetutkijat epäilemään käsitteen hyödyllisyyttä ja tarkoituksenmukaisuutta muun muassa tilastollisissa luokitteluissa (Gubrium ja Holstein 1999; Beck ja Beck-Gernsheim 2001). Esimerkiksi Tanskan väestötilastoista pystyy luokittelemaan 37 erilaista perhetyyppiä, joita voidaan tarkastella kuuden siviilisäätytyypin valossa (Statistics Denmark 2019).

Tässä tutkimuksessa sosiaaliturvaetuuksissa sovellettavasta perheestä käytetään nimitystä perhe- ja läheissuhteet, joka on ydinperhettä (vanhemmat ja heidän lapsensa) laajempi määritelmä. Tämä määritelmä tavoittaa myös sellaiset merkitykselliset suhteet, jotka eivät kuulu samaan kotitalouteen tai ruokakuntaan mutta jotka saattavat olla merkityksellisiä pohdittaessa, kenellä on oikeus tiettyyn sosiaaliturvaetuuteen, kuten esimerkiksi perhevapaaetuuksissa eron tai erillään asumisen tilanteissa. Asumisen myötä muodostuva kotitalous ei enää välttämättä tavoita perheiden elettyä elämää esimerkiksi silloin, kun lapsi vuoroasuu kummankin vanhempansa luona (ks. Heinonen ym. 2019).

Lait rakentuvatkin ajattelumallille, joka poikkeaa perheiden todellisesta elämästä, ja eri laeissa voidaan määritellä sama perhe eri tavoilla. Sama käsitteellinen moninaisuus liittyy tulokäsitteeseen. Tämä johtuu siitä, että perhe- ja tulokäsitteillä on sosiaaliturvajärjestelmässä erilaisia tarkoituksia. Sosiaaliturvalainsäädännössä perheen käsitteen määrittely on keskeinen ennen kaikkea elatusvastuun ja sitä kautta etuuden määrittämisessä (ks. Faurie ja Kalliomaa-Puha 2010, 31–33). Faurien ja Kalliomaa-Puhan (2010) mukaan elatus ja huolenpito ovat keskeisiä paitsi perhettä

koskevassa lainsäädännössä myös laajemmin perhekäsitteen soveltamisessa sosiaalilainsäädännössä. Sosiaalilainsäädännössä perheenjäsenille asetetaan välittömiä elatusvelvoitteita toisiinsa nähden. Kiinnostavaa on, että sosiaalilainsäädäntö toimii joskus myös niin sanotun elatusolettaman varassa erityisesti tarveharkintaisissa etuuksissa. Elatusolettamalla tarkoitetaan sitä, että esimerkiksi henkiläjoukko, joiden tulojen katsotaan vaikuttavan etuuden määräytymiseen, on suurempi kuin se piiri, jonka lainsäädäntö asettaa elatusvelvolliseksi. (Faurie ja Kalliomaa-Puha 2010, 31–32.)

Kaiken kaikkiaan lainsäädännössä ei ole yhtä selkeää määritelmää perheelle. Silti myös sosiaalilainsäädännössä otetaan kantaa siihen, millaiset läheissuhteet ovat oikeudellisesti merkityksellisiä eri sosiaaliturvaetuuksissa. Esimerkiksi lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon tuesta annetussa laissa (L 1128/1996) (jäljempänä kotihoidontukilaki) sekä toimeentulotukilaissa (L 1412/1997) määritellään perhe eksplisiittisesti. Kyseisissä laeissa perheellä tarkoitetaan perinteistä ydinperhettä eli vanhempien ja heidän lastensa muodostamaa perhettä. Sotilasavustuslaissa (L 781/1993) taas käytetään asevelvollisen avio- tai avopuolisosta käsitettä *omainen*, jota kohdellaan perheenjäsenenä ja jolla on erityisiä oikeuksia avustukseen liittyen. Yleisessä asumistuessa taas käytetään käsitettä *ruokakunta* kuvaamaan samassa kotitaloudessa asuvia henkilöitä, jotka usein ovat samaa perhettä – vaikkakaan eivät aina. Sairausvakuutuslain (L 1224/2004) ensimmäisessä luvussa perheenjäsenyys määritellään tarkasti, mutta siitä, kenellä on oikeus eri perhevapaaetuuksiin, säädetään yksityiskohtaisemmin sairausvakuutuslain muissa luvuissa.

Perheen käsitteen ongelmallisuus ei ole uusi asia, vaan sitä on tarkasteltu jo 1990-luvulla kahdessa eri työryhmässä. Sosiaali- ja terveysministeriön Perhekäsityöryhmässä muotoiltiin erillinen perhelaki, jonka oli tarkoitus toimia puitelakina sosiaali- ja terveydenhuoltoa koskevissa erityislaeissa (STM 1993). Samoihin aikoihin oikeusministeriön Perhetoimikunnan mietinnössä vertailtiin erilaisia perhemuotoja, ja esiin nostettiin samaa sukupuolta olevien parisuhteiden erityisen poikkeava asema suhteessa muihin perhemuotoihin (OM 1992). Erilaisissa työryhmissä on käsitelty myös avio- ja avioliiton määritelmien yhdenmukaistamista (mm. STM 1997, 1998 ja 2009). Vuonna 2017 voimaan tulleet avioliittolain muutokset (ks. mm. HE 65/2015) korjasivatkin valtaosaa OM:n mietinnössä (1993) esitetyistä avioliiton ja sukupuolen käsitteisiin liittyvistä ongelmista. Kiinnostavaa on, että perhekäsityöryhmän 1990-luvun alkupuolen ehdotus perhelaista sisälsi myös eksplisiittisen määritelmän perheestä:

”Perheeseen kuuluvina henkilöinä pidetään avioliitossa tai avioliiton omaisessa suhteessa eläviä, yhteisessä taloudessa asuvia henkilöitä ja kutakin heidän kanssaan asuvaa alle 18-vuotiasta lasta, jonka hoidosta ja toimeentulosta ainakin toinen edellä mainituista henkilöistä huolehtii. Perheeseen kuuluvina pidetään myös heidän kanssaan yhteisessä taloudessa asuvaa alle 21-vuotiasta nuorta,

joka vammaisuutensa tai muun huolenpitoa edellyttävän vastaavan syyn tähden on perheestä riippuvainen – – Perheeseen kuuluvina pidetään myös muita 18 vuotta täyttäneitä henkilöitä siten, kuin siitä erikseen säädetään.” (STM 1993, 13)

Perhelakia ei kuitenkaan koskaan säädetty. Tarkkarajaisen perhekäsityksen määrittely on varmasti 2020-luvulla vielä vaikeampaa, kun perheiden monimuotoisuus tunnistetaan paremmin (ks. Forsberg ja Nätkin 2003). Toisenlaista ratkaisua onkin tarjonnut Pylkkänen (2012) teoksessaan *Vaihtoehto avioliitolle*, jossa hän ehdottaa avioliiton sijaan perheyhteyden määrittäjäksi yhteistalousmallia. Yhteistalousmallissa arkinen talous erotettaisiin parisuhteesta ja sitä säädeltäisiin yhteistalousopimuksella, jonka piiriin kuuluisivat yhteiseen kotiin ja lasten asioihin liittyvät kysymykset.

Sosiaaliturvan uudistamishankkeissa ja komitealausunnoissa (vrt. STM 2009; Moisio 2018) perhe- ja tulokäsitteet esitellään aina yhdessä, mikä osaltaan kuvaa käsitteiden yhteen kietoutumista nykylainsäädännössä: sosiaaliturvaetuksia määrittävissä laeissa perhe- ja läheissuhteilla on merkitystä sille, kenellä on oikeus saada etuutta, mutta perhe- ja läheissuhteet voivat vaikuttaa myös etuuden määrään. Toisin sanoen, vaikka sosiaaliturvaetuudet voidaan jakaa karkeasti niin sanottuihin yksilökohtaisiin etuuksiin ja perhekohtaisiin etuuksiin, perhe- tai läheissuhteet voivat silti vaikuttaa yksilökohtaisten etuuksien määrään (esim. lapsikorotukset, yhteistaloudesta johtuvat vähennykset).

Aikaisemmissa tutkimuksissa ja selvityksissä on nostettu useasti esiin lainsäädännön perhe- ja tulokäsitteisiin liittyviä ongelmakohtia. Yksi usein toistuva haaste liittyy avoliiton arvioimiseen. Esimerkiksi eri sukupuolta olevat katsotaan kategorisemmin avopuolisoiksi, mikä on haastavaa eri sukupuolta oleville asuinkumppaneille, jotka eivät ole parisuhteessa keskenään (Kela 2006; STM 2009). Toisaalta Faurie ja Kalliomaa-Puha huomauttavat, että kyseinen ajattelu asettaa samaa sukupuolta olevien henkilöiden välisen parisuhteen taloudellisesta edusta huolimatta ideologisesti eriarvoiseen asemaan, kun suhteelle ei anneta yhtä suurta sosiaalista merkitystä kuin eri sukupuolta olevien avoliitoille (Faurie ja Kalliomaa-Puha 2010, 38).

Sukupuoli ja parisuhde sekä niistä johdettu ymmärrys lapselle läheisistä aikuisista nivoutuvat yhteen erityisesti perhevapaaetuksia koskevassa lainsäädännössä. Sukupuolikategorioihin sidotut sosiaaliturvaetuudet muodostavatkin toisen usein mainitun haasteen nykylainsäädännössä. Esimerkiksi vanhempainpäivärahoista säädettyäessä on aikaisemmin puhuttu vahvasti isistä ja äideistä, jolloin lainkohtien soveltaminen samaa sukupuolta oleviin vanhempiin on ollut hankalaa (Kela 2008, 19). Vuonna 2017 voimaan tullessa lakimuutoksessa (L 6/2017; ks myös. HE 232/2016) samaa sukupuolta olevat avio- ja avoparit pyrittiinkin saattamaan yhdenvertaiseen asemaan vanhempainetuksissa naisen ja miehen muodostamien parien kanssa. Miesparit jäivät kuitenkin lakimuutoksessa huomioimatta.

Suomalaista vanhempainvapaajärjestelmää pidetään yleisesti sukupuolineutraalina, mutta Kytölän mukaan käsitteistön tarkastelu paljastaa edelleen osittain muuta. Kytölän (2017a) mukaan sairausvakuutuslain mukaiset äitiys- ja isyysrahasäännökset rakentuvat erilaisuusajattelulle, jossa ongelmia tuottaa kiinnittyminen kiinteisiin naisen ja miehen kategorioihin. Vanhempainrahan kohdalla ongelmat johtuvat puolestaan samanlaisuusajattelusta, joka piilottaa vanhempainrahan rakenteissa olevan äidin etusijan (Kytölä 2017a, 199–200). Vanhempainrahoihin liittyvän lainsäädännön ja lain esitöiden analyysi osoittaa, että näennäisestä sukupuolineutraaliudesta huolimatta vanhempainraha on tarkoitettu isälle ja äidille, jotka ovat yhdenvertaisia ainoastaan ydinperheen sisällä. Eron jälkeen äidillä on itsenäinen oikeus vanhempainrahaan, kun taas isän oikeus on rakennettu vaikeaselkoiseksi ja epäitsenäiseksi poikkeukseksi perussääntöön. (Kytölä 2017a, 205, 212; Kytölä 2017b.)

Kolmannen haasteen nykyainsäädännön perhekäsitteelle aiheuttavat lapsen vuoroasumistilanteet, joissa lapsi asuu kahdessa kodissa. Vaikka lakia lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (L 361/1983) uudistettiin vasta (ks. L 190/2019), ja lakiin kirjattiin ensimmäistä kertaa huomio lapsen vuoroasumisesta, lapsella voi edelleen olla vain yksi virallinen kotiosoite, mikä vaikuttaa joidenkin sosiaalietuuksien määräytymiseen. Perhe- ja tulokäsitteen yhteen kietoutuminen tulee hyvin esiin kysymyksissä perheen ja julkisen vallan elatusvastuusta ja huolenpidosta (vrt. Faurie ja Kallioma-Puha 2010). Vaikka valtaosa sosiaaliturvaetuksista määräytyy yksilöllisesti, moni etuus on myös perhe- tai läheissuhteista johdettu. Yhdessä asumiseen sidotaan oikeusvaikutuksia määriteltäessä joidenkin sosiaalietuuksien saamista. Yhdessä asuvilla oletetaan olevan yhteinen talous sukulaissuhteista riippumatta ja ilman lain määrittelemää elatusvastuuta. Julkisen elatuksen epäminen tai maksujen korottaminen ei ole oikeudenmukaista, jos henkilöllä ei ole oikeutta vaatia elatusta elatusoletaman mukaisesti. Etuuksien yksilökohtaisuuden lisääminen voisi korjata tilannetta. (Faurie ja Kallioma-Puha 2010, 33, 53).

Tulokäsitteellä puolestaan määritellään sosiaalilainsäädännössä toisaalta sitä, mitkä tulot turvaavat toimeentuloa, ja toisaalta sitä, mitkä tulot tai etuudet ovat korvausta joistakin muista kuluista. Tulokäsitteen suhteen niin yksilökohtaisissa kuin kotitalous- tai perhekohtaisissakin etuuksissa tuloilla voi olla erilaisia vaikutuksia. Tulot voivat muun muassa estää kokonaan etuuden saamisen tai vähentää etuutta mutta myös lisätä etuuden määrää, kuten esimerkiksi ansiosidonnaisissa sosiaaliturvaetuksissa. Tulojen osalta eroja löytyy myös siinä, mitä tulolajeja missäkin sosiaaliturvaetuudessa otetaan huomioon etuutta määriteltäessä. Eri etuuksissa käytössä olevia tulokäsitteitä on yhtenäistetty tai yritetty yhtenäistää vuosikymmenten aikana osana erilaisia sosiaaliturvan uudistamisen ja kehittämisen hankkeita (mm. STM 2009). Yksi viimeisimmistä sosiaaliturvaan liittyvistä lakimuutoksista koskee sairausvakuutuslain mukaisia päivärahaetuksia, joissa otettiin tartuntatautipäivärahaa lukuun ottamatta käyttöön vuositulon käsite (ks. HE 296/2018).

Lopuksi on syytä ottaa askel taaksepäin ja tarkastella sitä, millaisesta ilmiökentästä on kyse, kun tarkastellaan perhe- ja tulokäsitteitä sosiaaliturvaetuuksissa. Kysymys siitä, kenellä on oikeus saada etuutta tai keiden kaikkien tulot otetaan huomioon etuutta määriteltäessä, liittyy siihen, millainen konfiguraatio eli sosiaalisten suhteiden ku-dos missäkin etuudessa katsotaan merkitykselliseksi (vrt. Elias 1978, 22). Esimerkiksi joissakin etuuksissa, kuten vanhempainrahassa, etuutta voi saada henkilö, joka on osa varsin laajaa lapsen tai äidin suhdemuodostelmaa. Laajaan konfiguraatioon voidaan yhdistää myös sellaiset sosiaaliturvaetuudet, joita myönnetään ruokakunnalle, kuten yleinen asumistuki tai toimeentulotuki.

Sosiaaliturvaetuuksia voidaankin tarkastella perhekäsitteen osalta soveltaen *eksklusiivisuuden* ja *inklusiivisuuden* käsitteitä. Castrén ja Högbacca ovat tarkastelleet perheen rajauksia eksklusiivisuuden ja inklusiivisuuden avulla, joista ensimmäisellä viitataan ajatukseen perheestä ulossulkevana sosiaalisten sidosten muodostelmana, kun taas jälkimmäisellä viitataan rajoiltaan huokoisempaan perheeseen, joka mahdollistaa huomaansa useammanlaisia sidoksia ja perheasemia (Castrén ja Högbacca 2014, 107). Näiden käsitteiden soveltaminen sosiaaliturvaetuuksien tarkastelussa tarjoaa teoreettisen peilauspinnan, jonka avulla voidaan tarkastella perheiden elettyä elämää ja sosiaalietuuksissa sovellettuja perhekäsitteitä. Näitä sovelluksia avataan erityisesti tämän tutkimuksen viimeisessä luvussa. Seuraavissa luvuissa käydään kuitenkin ensin läpi yksityiskohtaisesti, millaisten perhe- ja tulokäsitteiden varaan eri sosiaaliturvaetuudet rakentuvat.

4 Perhe- ja tulokäsitteet sairausvakuutuslaissa

Sairausvakuutuslaissa (L 1224/2004) säädetään tässä tutkimuksessa tarkasteltavista etuuksista *perhevapaiden päivärahaetuuksista, erityishoitorahasta, sairauspäivärahasta, osasairauspäivärahasta, tartuntatautipäivärahasta ja luovutuspäivärahasta*. Sairausvakuutuslain päivärahaetuuksien korvausta ansionmenetyksestä, joka aiheutuu raskauden, synnytyksen, lapsen hoidon tai sairauden vuoksi (1 luku, 1 §). Sairausvakuutuslaissa määritellään perheenjäsenyys, jolla tarkoitetaan ” – vakuutetun aviopuolisoa ja vakuutetun tai hänen puolisonsa alle 18-vuotiasta lasta; puolisoihin rinnastetaan kaksi henkilöä, jotka jatkuvasti elävät avioliitonomaisissa olosuhteissa yhteisessä taloudessa” (4 §, 1 kohta). Perheenjäsenyydellä ei kuitenkaan ole merkitystä muutoin kuin sairausvakuutuslain mukaisissa matkakorvauksissa.

Perhe- ja läheissuhteet vaikuttavat kuitenkin perhevapaiden päivärahaetuuksissa ja erityishoitorahassa siihen, kenellä lapsen läheisistä on oikeus saada päivärahaetuuksia. Perhekäsitteellä ei ole merkitystä muissa sairausvakuutuslain päivärahaetuuksissa. Tulokäsite sitä vastoin on merkityksellinen kaikissa sairausvakuutuslain päivärahaetuuksissa. Tulot määritellään sairausvakuutuslain päivärahaetuuksissa yleensä vuositulojen perusteella.

4.1 Perhekäsite vanhempainpäivärahoissa ja erityishoitorahassa

Tässä tutkimuksessa lapsen syntymään ja hoivaan liittyvistä perhevapaiden päivärahaetuuksista käytetään sairausvakuutuslain mukaisesti nimitystä vanhempainpäiväraha (ks. 1 luku, 4 §, 7 kohta). Sairausvakuutuslain mukaisia vanhempainpäivärahoja ovat äitiysraha, erityisäitiysraha, isyys- ja vanhempainraha, osittainen vanhempainraha sekä *adoptiovanhemman vanhempainraha*. Vanhempainpäivärahojen tarkoituksena on turvata raskauden tai lapsen hoidon aiheuttamaa ansionmenetyksiä. Lisäksi *erityishoitorahan* tarkoituksena on korvata ansionmenetyksiä, joka syntyy alle 16-vuotiaan sairaan tai vammaisen lapsen huoltajalle lapsen hoivasta.

Äitiys- ja erityisäitiysraha maksetaan raskaana olevalle henkilölle hänen oman sekä lapsen terveyden turvaamiseksi. Äitiysraha on siten yksilökohtainen sosiaaliturvatuus, jonka saamiseen eivät vaikuta raskaana olevan henkilön perhe- tai läheissuhteet syntyvää lasta lukuun ottamatta. Sitä vastoin muissa vanhempainpäivärahoissa ja erityishoitorahassa perhe- ja läheissuhteet vaikuttavat siihen, kenellä on oikeus saada etuutta. Sairausvakuutuslaissa perheenjäsen määritellään tarkasti 1 luvun 4 §:ssä, mutta määritelmällä ei ole merkitystä vanhempainpäivärahojen tai erityishoitorahan määräytymisessä, joista säädetään tarkemmin sairausvakuutuslain 9 luvussa. Oikeus saada vanhempainpäivärahoja ei typisty sairausvakuutuslain 1 luvussa mainittujen perheenjäsenten eli puolisoitten etuudeksi, vaan oikeus saada joitakin vanhempainpäivärahoja ulottuu ydinperheen ja jaetun kotitalouden ulkopuolelle. Oikeus saada tiettyjä vanhempainpäivärahoja riippuu muun muassa siitä, kuka hakee etuutta (lap-

sen äiti, lapsen isä tai äidin puoliso) ja millainen on lapsen tai lapsen vanhemman ja muun vanhempainpäivärahaa hakevan henkilön välinen suhde.

4.1.1 Perhekäsite vanhempainrahassa ja osittaisessa vanhempainrahassa

Sairausvakuutuslain mukaan vanhempainrahakausi alkaa välittömästi äitiysrahakauden päätyttyä ja vanhempainrahaa maksetaan yhden lapsen syntymän perusteella enintään 158 arkipäivää (9 luku, 10 §). Sairausvakuutuslain mukaan lapsen vanhempien tai äidin puolison on sovittava osa-aikatyöstä työnantajansa kanssa saadakseen osittaista vanhempainrahaa. Täten lapsen vanhemman tai äidin puolison on oltava joko työ- tai virkasuhteessa tai yrittäjä. Osittaista vanhempainrahaa voidaan maksaa saman kuukauden aikana myös molemmille vanhemmille tai äidin puolisolle, kunhan he hoitavat lasta eri aikaan. Osittaista vanhempainrahaa ei siten voida maksaa, jos toinen vanhempi tai äidin puoliso on työelämän ulkopuolella. Perhe- ja läheissuhteiden kannalta merkityksellistä on myös se, että osittaista vanhempainrahaa ei voida maksaa, jos lapsella ei ole toista osittaiseen vanhempainrahaan oikeutettua henkilöä. (9 luku, 9 §.) Tällöin vanhempainvapaata tai vanhempainrahaa ei myöskään voi tai tarvitse jakaa kahden henkilön kesken. Sairausvakuutuslaissa säädetään oikeudesta vanhempainrahaan seuraavasti:

”Vanhempainpäivärahaa koskevia säännöksiä sovelletaan isään ja muuhun vakuutettuun, joka on avioliitossa lapsen äidin kanssa eikä asu väliin rikkoutumisen vuoksi hänestä erillään. Lisäksi vanhempainpäivärahaa koskevia säännöksiä sovelletaan vakuutettuun, joka jatkuvasti elää lapsen äidin kanssa yhteisessä taloudessa avioliitonomaisissa olosuhteissa, ei kuitenkaan vakuutettuun, joka jatkuvasti elää adoptiovanhemman kanssa yhteisessä taloudessa avioliitonomaisissa olosuhteissa.” (9 luku, 1 §, 2 mom.)

”Vanhempainrahaan on oikeus vanhempien sopimuksen mukaan joko lapsen äidillä tai isällä. Jos äiti ei osallistu lapsen hoitoon, isällä on lapsen hoidosta vastatessaan 1 §:n 2 momentista poiketen oikeus vanhempainrahaan, vaikka äiti ja isä eivät enää elä yhteisessä taloudessa.

Lapsen isällä on lapsen hoidosta vastatessaan 1 §:n 2 momentista poiketen oikeus vanhempainrahaan, vaikka lapsen äiti ja isä eivät elä yhteisessä taloudessa avioliitossa tai avioliitonomaisissa olosuhteissa. Isän oikeus vanhempainrahaan alkaa lapsen hoitoon ottamisesta. Jos isällä on oikeus vanhempainrahaan tämän momentin nojalla, äidillä ei ole oikeutta vanhempainrahaan.” (9 luku, 8 §, 1–2 mom.)

Lapsen (biologiset) vanhemmat voivat toisin sanoen 1.3.2017 voimaan tulleen lakimuutoksen (L 6/2017) perusteella sopia vanhempainrahan ja osittaisen vanhempainrahan käyttämisestä, vaikka vanhemmat eivät olisi koskaan asuneet yhdessä. Sairausvakuutuslain lain 9 luvun 1 §:n mukaan lapsen biologisten vanhempien lisäksi vanhempainrahaa ja osittaista vanhempainrahaa voi siten saada, sukupuoleen katso-

matta, myös äidin avio- tai avopuoliso. Lakimuutosta edeltäneen sosiaali- ja terveysvaliokunnan mietinnön mukaan vanhempien tasa-arvoinen huomioiminen erilaisissa perhetilanteissa on lapsen edun mukaista ja parantaa vanhempien mahdollisuuksia huolehtia lapsesta ja lapsen hyvinvoinnista (StVM 2016, 2). Lapsen hoidon turvaaminen onkin yksi vanhempainrahan keskeisimmistä tarkoituksista. Hoitovastuun jakamisen tukeminen avaa mahdollisuuden inklusiivisempaan eli laajempaan hoivakäsitteeseen (vrt. Castrén ja Högbacka 2014), joka kurottautuu yhteisen kotitalouden käsitteitä laajempaan lapsen suhdeverkostoon: vanhempainrahaa voi saada samassa tai eri kotitaloudessa asuvat lapsen isä ja äiti sekä äidin avio- tai avopuoliso.

Vanhempainrahaa ja osittaista vanhempainrahaa koskevat sairausvakuutuslain säännöt eivät kuitenkaan huomioi äidin ja isän perheitä ja läheissuhteita samalla tavalla silloin, kun lapsen äiti ja isä eivät asu samassa kotitaloudessa. Tarkemmin sanottuna lapsen isän avio- tai avopuolisolla ei ole samoja oikeuksia vanhempainrahaan kuin äidin avio- tai avopuolisolla. Oikeus saada vanhempainrahaa on siten sidottu vahvemmin äidin sosiaalisiin suhteisiin. Oikeus saada vanhempainrahaa on näiltä osin myös vahvasti sukupuolittunut. Vanhempainrahassa onkin vanhempien eron jälkeen, tai muutoin erillään asumisen tilanteissa, epäsymmetria äidin ja isän perheiden välillä, vaikka 1.3.2017 tulleessa lakimuutoksessa otettiin etäisän oikeus vanhempainrahaan ensimmäistä kertaa huomioon (ks. HE 232/2016).

Toinen epäsymmetria vanhempainrahassa liittyy edellytykseen osallistua lapsen hoitoon vanhempainrahan saamisen ehtona. Äiti, äidin kanssa asuva lapsen isä, äidin avio- tai avopuoliso tai lähi-isä (lapsi on virallisesti kirjoilla isän luona) voivat saada vanhempainrahaa ilman lapsen hoitamista, sillä hoitovastuulla tarkoitetaan vastuuta lapsen hoidon järjestämisestä. Siten lapsen äidillä ja äidin kanssa asuvalla isällä sekä äidin avio- tai avopuolisolla ja lapsen lähi-isällä on mahdollisuus käydä työssä samaan aikaan, kun hän saa vanhempainrahaa. Laki on kuitenkin monitulkintaisempi silloin, kun vanhempainrahan saajana on etäisä eli isä, jonka luona lapsi ei asu virallisesti. Sairausvakuutuslaissa säädetään vanhempainrahasta ja isän hoivavastuusta seuraavaa:

”Lapsen isällä on lapsen hoidosta vastatessaan 1 §:n 2 momentista poiketen oikeus vanhempainrahaan, vaikka lapsen äiti ja isä eivät elä yhteisessä taloudessa avioliitossa tai avioliitonomaisissa olosuhteissa. Isän oikeus vanhempainrahaan alkaa lapsen hoitoon ottamisesta.” (9 luku, 8 §, 2 mom.)

Vanhempainrahaa koskevan Kelan etuusohjeen mukaan etäisän vanhempainrahaan liitetty hoitoon ottaminen tulkitaan niin, että isän on hoidettava lasta itse (Etuusohje, vanhempainraha 2020). Vaikka etuusohjeella ei ole oikeudellista sitovuutta, sillä on tosiasiallinen merkitys Kelan lainsoveltamiseen. Sairausvakuutuslain mukaan osittaisessa vanhempainrahassa ei ole tällaista lapsen hoitoon osallistumiseen liittyvää epäsymmetriaa sukupuolten välillä. Vanhempainrahan saamisen edellytyksistä poiketen osittaisen vanhempainrahan saamisen edellytyksenä on aina, että vanhemmat

tai muu lapsen hoidosta vastaava läheinen henkilö (äidin avio- tai avopuoliso) hoitaa lasta itse (9 luku, 9 §).

4.1.2 Perhekäsite isyysrahassa

Sairausvakuutuslaissa säädettävää isyysrahaa maksetaan enimmillään 54 arkipäivältä, joista 18 päivää voi olla äitiys- ja vanhempainrahakaudella. Isyysrahaan oikeuttavaa isyysvapaata voi pitää, kunnes lapsi täyttää kaksi vuotta. (9 luku, 7 §.) Nimensä mukaisesti oikeus isyysrahaan on lapsen biologisella isällä tai adoptioisällä, mutta isyysrahaa voi saada lapsen biologisen isän ja adoptioisän ohella äidin avio- tai avopuoliso.

Isyysrahan saajan oletetaan osallistuvan lapsen hoitoon, eikä isä tai äidin puoliso siten voi olla isyysrahakaudella ansiotyössä. Opiskelevalla isyysrahaan oikeutetulla hakijalla on kuitenkin mahdollisuus saada isyysrahaa, jos hän voi opiskelustaan huolimatta osallistua lapsen hoitoon. (9 luku, 6 §, 1 mom.)

Isyysrahaa koskevat enimmäkseen samat säännöt perhe- ja läheissuhteista kuin vanhempainrahaakin. Isyysrahaa hakevan isän ei esimerkiksi tarvitse olla avio- tai avoliitossa lapsen äidin kanssa (9 luku, 6 §, 2 mom). Kuten vanhempainrahassa ja osittaisessa vanhempainrahassa, lapsen isän lisäksi isyysrahaan on oikeus myös äidin avio- tai avopuolisolla, 1.3.2017 alkaen myös sukupuolesta ja parisuhdestatuksesta (avio- tai avoliitto) riippumatta. Siten isyysraha on inklusiivinen etuus, joka ei typisty esimerkiksi lapsen biologiseen isään tai lapsen kanssa asumiseen. Tästä syntyy myös kiinnostava tilanne, joka nostetaan esiin isyysrahaa koskevassa etuusohjeessa: erillään asuvan lapsen isän lisäksi äidin mahdollisella avio- tai avopuolisolla on itsenäinen oikeus isyysrahaan (Etuusohje, isyysraha 2020). Toisin sanoen molemmat, sekä lapsen biologinen isä että äidin puoliso, voivat saada isyysrahaa enintään 54 arkipäivältä, eikä isyysrahakautta jaeta heidän kesken. Isän mahdollisella uudella (mies)puolisolla ei kuitenkaan ole oikeutta isyysrahaan, koska isyysrahassa, kuten muissakin vanhempainpäivärahoissa, sovelletaan sairausvakuutuslain 9 luvun 1 §:ää, jossa vanhempainpäivärahat sidotaan äidin eli naissukupuolen solmimiin liittoihin ja suhteisiin.

4.1.3 Perhekäsite adoptiovanhemman vanhempainrahassa

Lapsen adoptiossa sairausvakuutuslain mukaisten vanhempainrahasäännösten soveltaminen ja sitä kautta etuuksiin vaikuttavat perhe- ja läheissuhteet vaihtelevat sen mukaan, onko lapsi adoptoitu perheen sisäisesti, jolloin toinen perheen aikuinen adoptoi aviopuolionsa lapsen, vai onko kyse perheen ulkopuolisesta adoptiosta. Sairausvakuutuslain mukaan perheen sisäisessä adoptiossa lapsen adoptoineelle vanhemmalle ei synny oikeutta adoptiovanhemman vanhempainrahaan, mutta hänellä voi olla oikeus aikaisemmin esiteltuihin vanhempainrahaan ja isyysrahaan (9 luku, 12a §).

Perheen ulkopuolisessa adoptiossa lapsen vanhemmilla on oikeus adoptiovanhemman vanhempainrahaan. Adoptiovanhemmalle tai hänen aviopuolisolleen voidaan

maksaa adoptiovanhemman vanhempainrahaa tai osittaista vanhempainrahaa enintään 233 arkipäivältä lapsen hoitoon ottamisesta lukien (9 luku, 12 §). Adoptiovanhemman aviopuolison ei siten tarvitse olla lapsen adoptiovanhempi saadakseen adoptiovanhemman vanhempainrahaa, mutta muutoin adoptiovanhemman vanhempainraha on suhteellisen eksklusiivinen etuus. Adoptiovanhemman avopuolisolla ei nimittäin ole oikeutta adoptiovanhemman vanhempainrahaan tai muihin vanhempainpäivärahaetuksiin, sillä adoptiovanhemman puolisoista säädetään sairausvakuutuslaissa seuraavaa: ”Lisäksi vanhempainpäivärahaa koskeva säännöksiä sovelletaan vakuutettuun, joka jatkuvasti elää lapsen äidin kanssa yhteisessä taloudessa avioliitonomaisissa olosuhteissa, ei kuitenkaan vakuutettuun, joka jatkuvasti elää adoptiovanhemman kanssa yhteisessä taloudessa avioliitonomaisissa olosuhteissa (9 luku, 1 §, 2 mom.)”

Isyysrahan edellytykset ovat adoptiovanhemmille enimmäkseen samat kuin biologisillekin vanhemmille, eikä sitä voi saada samaan aikaan työssä käymisen kanssa. Yhtä lailla kuin yksin lapsen saaneella äidillä, yksin lapsen adoptoineella äidillä ei ole oikeutta isyysrahaan, mutta hänellä voi olla oikeus vanhempainrahakauden pidennykseen. Kahden adoptioisän tai -äidin perheessä isyysrahaan on oikeus vain toisella isistä tai äideistä. Adoptioisän naispuolisella puolisoilla ei kuitenkaan ole oikeutta isyysrahaan. (9 luku, 12 §.)

4.1.4 Perhekäsité erityishoitorahassa

Sairausvakuutuslain mukaan erityishoitoraha on tarkoitettu korvaamaan vanhemman tai huoltajan lyhytaikaista tai tilapäistä ansionmenetystä, joka aiheutuu alle 16-vuotiaan lapsen vanhemman läsnäoloa vaativasta nopeasti kehittyvästä sairaudesta, vaativaan hoidolliseen vaiheeseen osallistumisesta tai lapsen kuntoutukseen osallistumisesta. Erityishoitorahan myöntämisen edellytyksenä on, että hakija on estynyt lapsen sairauden, vamman tai kuntoutuksen vuoksi lyhytaikaisesti tai tilapäisesti työn teosta ja hänellä ei ole tältä ajalta työtuloja (10 luku, 2 §). Sairausvakuutuslaissa erityishoitorahan saajasta säädetään seuraavaa:

”Erityishoitorahaan on oikeus 2 §:ssä säädettyjen edellytysten täytyessä vakuutetulla, joka hoitaa omaa tai aviopuolisonsa lasta, ottolasta tai muuta lasta, jota vakuutettu vanhemman tavoin tosiasiallisesti hoitaa. Aviopuoliso on rinnastetaan henkilö, jonka kanssa vakuutettu avioliittoa solmimatta jatkuvasti elää yhteisessä taloudessa avioliitonomaisissa olosuhteissa.” (10 luku, 1 §, 2 mom.)

Erityishoitorahaa voivat siten saada lapsen vanhemmat, vanhempien avio- tai avopuolisot tai sellainen lapsen läheinen, joka tosiasiallisesti hoitaa lasta. Vanhemman tavoin lasta tosiasiallisesti hoitavalla muulla henkilöllä tarkoitetaan esimerkiksi huostaanotetun tai perhehoitoon sijoitetun lapsen sijaisvanhempia, perhehoitajaa tai henkilöä, joka on ottanut lapsen hoitoonsa tarkoituksenaan ottaa hänet adoptiolapsekseen. Erityishoitorahaan ei siten ole oikeutta lasta tilapäisesti hoitavalla henkilöllä,

kuten isovanhemmalla (Etuusohje, erityishoitoraha 2020). Erityishoitoraha on siten suhteellisen eksklusiivinen etuus verrattuna esimerkiksi seuraavaksi esiteltävään kotihoiton tukeen. Erityishoitorahaan on oikeus vain lasta tosiasiallisesti hoitavalla ja siten tarkasti määritellyllä lapsen läheisellä. Sairausvakuutuslain mukaan erityishoitorahaa voidaan maksaa samalta ajalta vain yhdelle lapsen vanhemmalle tai muulle hoivaajalle, jollei lääkäri ole katsonut tarpeelliseksi molempien vanhempien osallistumista hoitoon tai kuntoutukseen. Jos toinen vanhemmista on samaan aikaan hoitovapaalla, erityishoitoraha maksetaan vain toiselle vanhemmalle. (10 luku, 2 §.)

4.2 Tulokäsite sairausvakuutuslain mukaisissa päivärahoissa

Sairausvakuutuslain mukaisia päivärahoja maksetaan tartuntatautipäivärahaa lukuun ottamatta hakijan *vuositulojen* perusteella. Vuosituloiksi katsotaan myös etuustuloja ja muita ansionmenetyskorvauksia siten kuin sairausvakuutuslain 11 luvun 2 §:ssä määritellään. Lisäksi vanhempainpäivärahaa voidaan maksaa tietyin edellytyksin edellisen vanhempainpäivärahan perusteena olleen vuositulon mukaan (11 luku, 9 §, 2 mom.). Sairaus- ja vanhempainpäivärahaa sekä erityishoitorahaa voidaan maksaa myös vähimmäismääräisenä. Näin toimitaan silloin, kun hakijalla ei ole oikeutta päivärahaan vuositulojen perusteella tai jos vuositulot jäävät vähimmäismäärää pienemmiksi (11 luku, 10 §). Lisäksi sairausvakuutuslain mukaista päivärahaa voidaan maksaa tietyissä tapauksissa etuuden alkamista edeltävien kolmen kuukauden tulojen perusteella. Näin voidaan toimia esimerkiksi silloin, kun henkilön vuositulo on ammatin valmistumisen, asepalveluksen, siviilipalveluksen, lapsen hoitamisen tai ulkomailta Suomeen muuton vuoksi jäänyt vähäiseksi, mutta edeltävien kolmen kuukauden tulot ovat merkittävästi suuremmat (11 luku, 2 §, 3 mom.).

Vuosituloilla tarkoitetaan etuuden alkamista (vanhempainpäivärahat) tai työskentelyn keskeytymistä (erityishoitoraha, sairauspäiväraha, luovutuspäiväraha) edeltäneiden 12 kuukauden aikana maksettua tuloa, joka huomioidaan bruttotuloina. Tarkastelujakson ja päivärahan alkamisajankohdan väliin jää yksi kuukausi, jonka aikana saatuja tuloja ei oteta huomioon. Tarkemmin tuloiksi katsotaan sairausvakuutuslain 11 luvussa määritellyt tulot. Ennen lakimuutosta (ks. HE 296/2018) sairausvakuutuslain mukaisissa päivärahaetuuksissa oli käytössä työtulon käsite, jolla tarkoitettiin viimeisessä verotuksessa vahvistettuja tuloja. Vuositulon katsotaan tavoittavan viimeisessä verotuksessa vahvistettuja tuloja paremmin henkilön tulotason työkyvyttömyyden tai etuusoikeuden alkaessa (HE 296/2018).

Tartuntatautipäivärahan maksamisen perusteena ovat kuitenkin *työtulot* eli työ- tai virkasuhteen palkka, jonka vakuutettu saisi, ellei häntä olisi tartuntatautilain perusteella määrätty olemaan pois ansiotyöstä, eristettäväksi tai karanteeniin (11 luku, 15 §). Yrittäjillä tartuntatautipäiväraha määritellään etuuden alkamishetkellä voimassa olevan yrittäjän eläkelain tai maatalousyrittäjän eläkelain mukaisesti vahvistetun vuosityötulon mukaan. Työtulolla tarkoitetaan tartuntatautipäivärahassa siten työ- ja virkasuhteesta saatua palkkaa.

Tulolajit tartuntatautipäivärahassa

Työtulot, jolla tarkoitetaan

- työ- ja virkasuhteesta saatua palkkaa
- yrittäjän eläkelain ja maatalousyrittäjän eläkelain mukaiseen pakolliseen tai vapaaehtoiseen vakuutukseen perustuvaa työtuloa (YEL- ja MYEL-työtulo)
- vakuutuslaskua tai ulkomaan työskentelystä saatua palkkaa, jos hakija on ollut Suomessa vakuutettuna ulkomaan työtulon ansainta-aikana eikä vakuutuslaskua ole määritetty.

Tulolajit muissa sairausvakuutuslain mukaisissa sosiaaliturvaetuksissa

Vuositulot, jolla tarkoitetaan

- palkkatuloja eli ennakoperintälain mukaista ennakonpidätyksen alaista palkkaa, palkkiota, korvausta tai urheilijan palkkiota^a, rajoitetusti verovelvollisen tulon verottamisesta annetun lain mukaista palkkaa sekä esiintyvän taiteilijan sekä urheilijan henkilökohtaista korvausta, tuloverolain mukaisesta ulkomaantyöskentelystä saatua ennakoperintälain mukaista ja ennakonpidätyksen alaista palkkaa, vakuutuslaskuissa tarkoitetun sairauskassan maksamaa täydennyspäivärahaa ja työsuhteesta saatuja palvelurahoja ja palkkatuloa ajalta, jolloin henkilö ei ole ollut Suomessa vakuutettu, jos henkilö on ollut aikaisemmin Suomessa vakuutettu ja tullut uudelleen Suomessa vakuutetuksi^b
- yrittäjätuloja eli yrittäjän eläkelain ja maatalousyrittäjän eläkelain mukaan vahvistettua työtuloa
- vakuutuslaskua eli työeläkelaeissa tarkoitettua ulkomailla työskentelevän eläkkeen ja vakuutusmaksun perusteena olevaa työansiota
- ansionmenetyskorvausta eli työtaturmaa kokevien lakien mukaista ansionmenetyskorvausta, liikennevakuutuslain mukaista ansionmenetyskorvausta, potilasvahinkolain mukaista ansionmenetyskorvausta, sotilastaturmaa koskevien lakien mukaista ansionmenetyskorvausta ja tartuntatautilain mukaista ansionmenetyskorvausta
- etuusperusteista tuloa eli työttömyysturvalain mukaista työttömyysetuutta, vuorotteluvapaalain mukaista vuorottelukorvausta, sairausvakuutuslain mukaista sairauspäivärahaa, osittaista sairauspäivärahaa, vanhempainpäivärahoja, erityishoitorahaa ja luovutuspäivärahaa, Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista annetun lain tai työntekijän eläkelain mukaista kuntoutusrahaa tai kuntoutuskortista, työntekijän eläkelain tai kansaneläkelain mukaista työkyvyttömyyseläkettä, takuueläkkeestä annetun lain mukaista takuueläkettä, aikuiskoulutusetuuksista annetun lain mukaista aikuiskoulutustukea, kansanedustajan eläkkeestä ja sopeutumisrahasta annetun lain mukaista sopeutumiseläkettä tai sopeutumisrahaa ja opintotukilain mukaista opintorahaa.

a Kunnan eläinlääkärin tuloina huomioidaan palkan lisäksi eläinlääkintähuoltolain mukainen palkkio.

b Tulot täytyy olla ansaittu toisessa EU-jäsenvaltiossa tai valtiossa, jossa sovelletaan EU:n lainsäädäntöä.

5 Perhe- ja tulokäsitteet kotihoidontukilaissa

Sairausvakuutuslaissa määriteltyjen vanhempainpäivärahojen tavoin kotihoidontukilaissa säädettyjen tukien tarkoituksena on tukea lapsen vanhempia ja muita huoltajia lapsen hoidon järjestämisessä sekä korvata lasten hoidosta aiheutuvaa ansionmenetystä mutta myös tukea työn ja perheen yhteen sovittamista. Kotihoidontukilaissa (L 1128/1996) säädetään *kotihoidon tuesta, yksityisen hoidon tuesta, osittaisesta hoitorahasta ja joustavasta hoitorahasta*. Kotihoidon tuki ja joustava hoitoraha on tarkoitettu alle kolmevuotiaan lapsen hoitoon, yksityisen hoidon tuki päivähoitoikäisen lapsen hoitoon ja osittainen hoitoraha lapsen aloittaessa perusopetusta.¹ Perheen määritelmä on kotihoidontukilaissa samankaltainen kuin sairausvakuutuslaissakin, ja määritelmä vaikuttaa siihen, kenellä on oikeus saada edellä mainittuja lapsen hoitoon liittyviä tukia ja etuuksia. Kotihoidontukilaissa perhe määritellään seuraavasti:

” – – perheellä [tarkoitetaan] yhteistaloudessa eläviä vanhempia tai muita huoltajia sekä vanhemman tai muun huoltajan kanssa yhteistaloudessa avioliitossa tai avioliitonomaisissa olosuhteissa elävää henkilöä alaikäisine lapsineen.” (2 §, 1 kohta.)

Tulot vaikuttavat lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon tuessa, tarkemmin hoitoliissä, mutta tuloilla ei ole vaikutusta kotihoidon ja yksityisen hoidon tuen hoitorahaan eikä osittaiseen tai joustavaan hoitorahaan.

5.1 Perhekäsite lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon tuessa

Lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon tukeen liittyy vahvasti valintaoikeus, jolla tarkoitetaan varhaiskasvatuslain (L 540/2018) mukaan sitä, että lapsen vanhemmat tai huoltajat voivat valita lapselleen joko kunnan järjestämän päivähoiton tai lapsen hoidon järjestämiseen tarkoitettun rahallisen tuen, joka maksetaan joko lasten kotihoidon tukena tai yksityisen hoidon tukena (12 § ja 14 §). Lasten kotihoidon tuen saajasta säädetään kotihoidontukilaissa:

”Kotihoidon tuki maksetaan sille vanhemmalle tai muulle huoltajalle, joka lasta pääasiallisesti hoitaa. Jos lasta hoitaa muu henkilö kuin vanhempi tai muu huoltaja, tuki maksetaan hakemuksessa tuen saajaksi ilmoitetulle vanhemmalle tai muulle huoltajalle.” (15 §, 1 mom.)

Vaikka laissa puhutaan lapsen pääasiallisesta hoidosta, kotihoidon tuen myöntämisen edellytyksenä ei ole, että vanhemmat tai muu huoltaja hoitaisivat lasta itse kotihoidon tuen turvin.² Kotihoidon tukeen oikeutetut lapsen vanhemmat voivat siten olla itse

1 Poikkeuksena ovat adoptiolapset (perheen ulkoinen adoptio), joiden adoptiovanhemmilla on oikeus kotihoidon tukeen myös yli kolmevuotiaasta lapsesta (ks. L 1128/1996, 3 §, 2 mom).

2 Joidenkin kuntien maksama yksityisen hoidon tuen tai kotihoidon tuen kuntalaisä voi kuitenkin olla sidottu siihen, että hakija työskentelee tai opiskelee (yksityisen hoidon tuki) tai ei työskentele tai opiskele (kotihoidon tuki) (Lahtinen ja Svatsjö 2018).

töissä tai opiskella ja saada lapselle kotihoidon tukea esimerkiksi vuorottelemalla lastenhoito- ja työvuoroja tai palkkaamalla vaikkapa isovanhemman lapsen hoitajaksi.

Lapsen pääasiallinen hoitaminen liittyy kuitenkin vahvasti siihen, kenellä on oikeus saada tukea eli kenelle tuki maksetaan. Oikeus saada kotihoidon ja yksityisen hoidon tukea pohjaa edellä lainattuun lainkohtaan, jonka mukaan kotihoidon tukea voidaan maksaa vanhemmalle tai muulle huoltajalle, joka hoitaa lasta pääasiallisesti. Lisäksi laissa säädetään lasten kotihoidosta seuraavasti: ”Jos lapsen hoidosta ja kasvatuksesta huolehtii muu kuin vanhempi tai muu huoltaja itse, voidaan tuki, milloin siihen on erityistä syytä, maksaa tälle henkilölle (15 §, 3 mom.)” Laista ei kuitenkaan selviä, mitkä ovat niitä erityisiä syitä, joiden vuoksi kotihoidon tuki voidaan maksaa jollekin muulle kuin lasta pääasiallisesti hoitavalle vanhemmalle tai muulle huoltajalle. Myöskään lain esitöistä ei selviä, mitä erityisillä syillä tarkoitetaan (ks. HE 202/1984; HE 38/1992; HE 208/1996). Kelan etuusohjeessa erityiseksi syyksi mainitaan yksityinen sijoitus isovanhempien luokse (Etuusohje, kotihoidon tuki 2020).

Vaikka kotihoidon ja yksityisen hoidon tuessa sovellettava perhekäsite on varsin jäykkä, vanhempien tai muiden huoltajien on mahdollista järjestää lapsen hoitaminen moninaisesti myös ydinperheen ulkopuolisen hoitoavun turvin. Siten kotihoidon tuki on suhteellisen inklusiivinen etuus: lapsen vanhempi tai muu huoltaja voi saada hoitorahaa, jonka hän voi maksaa esimerkiksi lasta hoitavalle isovanhemmalle. Lisäksi kotihoidon tai yksityisen hoidon tukea voidaan maksaa etä- tai lähivanhemmalle, kun lapsi esimerkiksi vuoroasuu kummankin vanhempansa luona, kunhan lapsi ei ole päiväkodissa kummassakaan kodissa asuessaan. Lasten kotihoidon tuen etuusohjeen mukaan vuoroasumistilanteessa lapsen voidaan katsoa kuuluvan kumman tahansa vanhemman perheeseen, jolloin kotihoidon tuki voidaan maksaa kummalle tahansa vanhemmista vanhempien keskenään sopimalla tavoin (Etuusohje, kotihoidon tuki 2020). Erimielisyystilanteessa kotihoidon tuki maksetaan kuitenkin sille vanhemmalle, jonka luona lapsi virallisesti asuu eli sille vanhemmalle, jonka luona lapsi on väestörekisterijärjestelmän mukaan kirjoilla.

Perhekäsite ei juurikaan vaihtelee kotihoidon tuessa ja yksityisen hoidon tuessa ja näiden tukien määräytymisessä. Yksityisen hoidon tuessa on kuitenkin rajoituksia, jotka liittyvät hoidon tuottajan asumiseen lapsen perheen kanssa samassa kotitaloudessa. Kotihoidontukilaissa määritellään hoidon tuottaja seuraavasti:

”[Tässä laissa tarkoitetaan] hoidon tuottajalla varhaiskasvatuslain (540/2018) 44 §:ssä tarkoitettua ilmoituksen tehnyttä yksityistä henkilöä tai yhteisöä, joka korvausta vastaan harjoittaa varhaiskasvatustoimintaa taikka tukeen oikeutetun vanhemman tai muun huoltajan kanssa lasten varhaiskasvatuksesta työsopimuksen tehnyttä henkilöä, ei kuitenkaan saman kotitalouden jäsentä.” (2 §, 2 kohta.)

Toisin kuin kotihoidon tukea, yksityisen hoidon tukea ei siten voi saada samassa kotitaloudessa asuva henkilö. Esimerkiksi samassa kotitaloudessa asuva au pair tai isovanhempi ei voi olla hoidon tuottaja.

5.2 Perhekäsite joustavassa ja osittaisessa hoitorahassa

Kotihoidon tuen ja yksityisen hoidon tuen tavoin osittainen ja joustava hoitoraha eivät ole ansiosidonnaisia etuuksia, vaan etuutta maksetaan laissa määritelty summa, jonka suuruus riippuu vanhemman työajasta (13 ja 13a §). Perhekäsite on sama kuin kotihoidon ja yksityisen hoidon tuessa, vaikka muutoin joustava ja osittainen hoitoraha eroavat kotihoidon ja yksityisen hoidon tuesta. Esimerkiksi joustavaa hoitorahaa maksetaan, vaikka lapsi olisikin varhaiskasvatuksessa.

Joustavaa hoitorahaa voidaan maksaa, jos lapsen vanhempi tai muu huoltaja on virka- tai työsuhteessa, toimii yrittäjänä, maatalousyrittäjänä tai apurahansaajana (13a §, 2 mom.). Hakijan kokonaistyöajan tulee olla 22,5–30 tuntia viikossa tai enintään 80 prosenttia alan tavanomaisesta kokonaistyöajasta, tai kokonaistyöajan tulee olla enintään 22,5 tuntia tai enintään 60 prosenttia alan tavanomaisesta kokonaistyöajasta. Jälkimmäisessä tapauksessa joustavaa hoitorahaa maksetaan korotettuna. (13a §, 1 mom.)

Joustavaa hoitorahaa maksetaan alle kolmevuotiaan lapsen hoitamisesta ja siitä johtuvasta ansionmenetyksestä (13a §). Kotihoidon tuessa ja yksityisen hoidon tuessa sovellettavaan perheen määrittelyyn pohjautuen joustavaa hoitorahaa voivat saada lapsen vanhemmat tai muu lapsen huoltaja, jos joustavan hoitorahan ehdot muutoin täyttyvät. Joustavaa hoitorahaa voidaan maksaa myös eronneille vanhemmille, ja sitä voidaan maksaa saman kalenterikuukauden aikana kahdelle joustavaan hoitorahaan oikeutetulle henkilölle, kunhan he eivät ole yhtä aikaa työstä pois lapsen hoidon vuoksi (13a §).

Myös osittainen hoitoraha on korvausta ansionmenetyksestä, joka vanhemmalle tai lapsen muulle huoltajalle aiheutuu lapsen hoidon vuoksi. Osittainen hoitoraha on tarkoitettu pääasiassa peruskoulun ensimmäisen tai toisen vuoden opetukseen osallistuvan lapsen hoitamiseen. Kotihoidontukilaissa oikeus osittaiseen hoitorahaan rajautuu joustavan hoitorahan tapaan vanhempiin tai muihin huoltajiin, jotka ovat virka- tai työsuhteessa tai toimivat yrittäjänä tai maatalousyrittäjänä. Lisäksi joustavan hoitorahan tavoin osittaista hoitorahaa voi saada vain, jos viikoittainen työaika on lapsen hoitamisen vuoksi keskimäärin enintään 30 tuntia. (13 §.)

Osittaisen hoitorahan sekä joustavan hoitorahan myöntöedellytykset suhteessa hoitettavan lapsen perhesuhteisiin ovat pitkälti samat kuin kotihoidon tuessa ja yksityisen hoidon tuessa. Siten myös vanhemmalla, joka ei asu samassa kotitaloudessa lapsen kanssa, on oikeus osittaiseen hoitorahaan tai joustavaan hoitorahaan, jos osittaisen hoitorahan ja joustavan hoitorahan saamisedellytykset muutoin täyttyvät.

Lisäksi lapsen molemmilla vanhemmilla tai muilla huoltajilla on oikeus saada osittaista hoitorahaa joustavan hoitorahan tavoin myös saman kalenterikuukauden aikana edellyttäen, että he eivät ole yhtäaikaisesti pois työstä lapsen hoidon vuoksi (13 §, 3 mom.). Joustava hoitoraha ja osittainen hoitoraha ovat kuitenkin varsin inkluusivisia etuuksia: joustavaa ja osittaista hoitorahaa voivat saada lapsen vanhemmat tai huoltajat, tietyin edellytyksin jopa saman kalenterikuukauden aikana, eikä heidän tarvitse asua samassa kotitaloudessa.

5.3 Tulokäsite kotihoidon ja yksityisen hoidon tuessa

Lasten kotihoidon tukena ja yksityisen hoidon tukena maksetaan hoitorahaa, hoitolisää ja kuntalisää. Kotihoidontukilain mukaan kuntalisän maksaminen ja määrä vaihtelevat kunnittain ja sen maksaminen perustuu kunnan päätökseen (1 §). Kotihoidon tuen hoitoraha on hoidettavien lasten lukumäärään ja ikään suhteutettu kiinteä summa, joka on sama kaikille vanhempien tuloista huolimatta.

Perheen tulot vaikuttavat kuitenkin kotihoidon tuen ja yksityisen hoidon tuen hoitolisän maksamiseen. Kotihoidon tuen hoitolisä maksetaan perheen yhdestä hoitorahaan oikeuttavasta lapsesta. Yksityisen hoidon tuen hoitolisä maksetaan perheen jokaisesta lapsesta erikseen. Kotihoidon tuen ja yksityisen hoidon tuen hoitolisä maksetaan täysimääräisenä, jos perheen kuukausitulot eivät ylitä perheen koon mukaan määräytyvää tulorajaa. Tulorajan määrittelyssä otetaan huomioon perheen varhaiskasvatustuksen mukaisen valintoikeuden piirissä olevat lapset, kuitenkin enintään vain kaksi lasta. Kotihoidontukilaissa ei säädetä hoitolisässä huomioitavista tuloista, vaan hoitolisän määräytymisessä sovelletaan kotihoidontukilain 6.1 §:n nojalla varhaiskasvatustuksen asiakasmaksuista annettua lakia (L 1503/2016), jossa tuloista säädetään seuraavaa:

”Päätettäessä varhaiskasvatuksesta määrättävästä maksusta otetaan perheen tuloina huomioon lapsen, hänen vanhempansa tai muun huoltajansa sekä heidän kanssaan yhteistaloudessa avioliitossa tai avioliitonomaisissa olosuhteissa elävän henkilön veronalaiset ansio- ja pääomatulot sekä verosta vapaat tulot. Jos kuukausittaiset tulot vaihtelevat, otetaan kuukausitulona huomioon viimeksi kuluneen vuoden keskimääräinen kuukausitulo.” (11 §)

Kotihoidon tuen ja yksityisen hoidon tuen hoitolisään vaikuttavat tulot arvioidaan ensisijaisesti vakiintuneen kuukausitulon perusteella. Jos kuukausitulot vaihtelevat, hoitolisä arvioidaan keskimääräisten kuukausitulojen perusteella. Varhaiskasvatustuksen asiakasmaksuista annetun lain mukaan veronalaisena tulona voidaan ottaa huomioon myös ”– – viimeksi toimitetussa verotuksessa vahvistetut vastaavat veronalaiset tulot korotettuina niillä prosenttimäärillä, jotka Verohallinto vuosittain antamissaan päätöksissä ennakkoperinnän laskemisperusteista määrää (11 §, 1 mom.)”. Varhaiskasvatustuksen asiakasmaksuista annetussa laissa veronalaisia ansio- ja pääomatuloja ei määritellä tarkemmin, mutta laissa säädetään etuoikeutetuista tuloista

ja vähennettävistä tuloista. Kotihoidon tuen ja yksityisen hoidon tuen hoitolisässä huomioidaan lapsen, vanhempien tai muun huoltajan kuin heidän kanssaan yhteistaloudessa avio- tai avoliitossa elävien henkilöiden tulot, joista käytetään lauseketta *veronalaiset ansio- ja pääomatulot sekä verosta vapaat tulot*³.

3 Metsätuloista säädetään erikseen (ks. L 1503/2016, 11 §, 2 mom.).

6 Huollettaviin lapsiin liittyvät etuudet

Huollettaviin lapsiin liittyvillä etuuksilla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa *lapsilisää, äitiysavustusta, adoptiotukea ja elatustukea*. Kaikki edellä mainitut sosiaaliturvaetudet liittyvät lapsen hoivaan ja siitä syntyviin kuluihin, joista lapsilisä, äitiysavustus ja adoptiotuki ovat saman suuruisia perheen tai kotitalouden tuloista riippumatta. Vaikka lapsilisä, äitiysavustus ja adoptiotuki ovat tuloista riippumattomia, ne ovat kiinnostavia perhekäsitteen näkökulmasta: kenellä on oikeus etuuteen? Äitiysavustus, adoptiotuki ja lapsilisä maksetaan toiselle lapsen huoltajista – äitiysavustus nimensäkin mukaisesti äidille. Jos lapsella on kaksi huoltajaa, voidaan sekä lapsilisä että myös adoptioavustus maksaa jommallekummalle lapsen huoltajista. Elatustuen taustalla olevaan elatusapuun elatusvelvollisen tulot kuitenkin vaikuttavat. Tuloista ei kuitenkaan säädetä laissa lapsen elatuksesta (tai elatustukilaissa), vaan tulojen määräytymisessä tukeudutaan oikeusministeriön ohjeeseen (OM 2007). Elatustuki maksetaan sille vanhemmalle, joka ei ole saanut elatusapua lapsen toiselta elatusvelvolliselta vanhemmalta tai jolla ei ole toista elatusvelvollista. Elatusavussa huomioitujen elatusvelvollisen tulot vaikuttavat siten välillisesti elatustukeen.

6.1 Perhekäsite lapsilisässä

Lapsilisää maksetaan alle 17-vuotiaan lapsen huollosta vastaavalle henkilölle lapsen elatusta varten, ja siitä säädetään lapsilisälaissa (L 796/1992). Lapsilisän nostajana voi olla lapsen vanhempi tai huoltaja, jonka huollossa lapsi on. Vaikka lapsen huollosta voi vastata useampi henkilö, lapsilisä voidaan maksaa vain yhdelle lapsen huollosta vastaavalle henkilölle. Esimerkiksi jos eronneilla tai erillään asuvilla vanhemmilla on yhteishuoltajuus ja lapsi oleskelee molempien vanhempiensa luona, vanhemmat voivat sopia keskenään, kummalle vanhemmalle lapsilisä maksetaan. Ristiriitatilanteessa lapsilisä maksetaan sille henkilölle, joka pääasiassa huolehtii lapsen hoidosta ja kasvatuksesta (6 §, 2 mom.), millä tarkoitetaan vanhempaa, jonka luona lapsi virallisesti eli väestörekisterijärjestelmän mukaisesti asuu. Lapsilisälain mukaan lapsilisä voidaan maksaa myös muulle lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavalle henkilölle kuin lapsen vanhemmille tai huoltajille:

”Oikeus lapsilisän nostamiseen on nostajaksi ilmoitetulla lapsen vanhemmalla tai huoltajalla, jonka huollossa lapsi on. Jos lapsilisän nostamiseen oikeutetusta henkilöstä syntyy epäselvyyttä, kuuluu oikeus lapsilisän nostamiseen sille henkilölle, joka pääasiassa huolehtii lapsen hoidosta ja kasvatuksesta. Jos lapsen hoidosta ja kasvatuksesta huolehtii muu kuin 1 momentissa tarkoitettu henkilö, oikeus lapsilisän nostamiseen on hänellä.” (6 §, 1–2 mom.)

Lapsilisän etuusohjeen mukaan tällainen muu lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaava henkilö voi olla esimerkiksi lapsen vanhemman tai huoltajan avio- tai avopuoliso, sukulainen tai perhehoitaja, joka asuu samassa taloudessa lapsen kanssa (Etuus-

ohje, lapsilisä 2020). Lapsilisälain mukaan lapsilisä voidaan erityistilanteessa maksaa myös 15 vuotta täyttäneelle lapselle itselleen (12 §).

Lapsilisä maksetaan porrastetusti korottaen neljänteen lapseen asti. Neljännen lapsen jälkeen lapsikohtainen lapsilisä ei enää nouse. Lapsilisälaissa säädetään myös yksinhuoltajan lapsesta maksettavasta korotetusta lapsilisästä. Yksinhuoltajalla tarkoitetaan lapsilisän nostamiseen oikeutettua henkilöä, joka ei ole avo- tai avioliitossa tai on muuttanut puolisostaan erilleen yhteiselämän lopettamiseksi. (7 §.) Jos yksinhuoltaja asuu yhteistaloudessa, joudutaan lapsilisän yksinhuoltajakorotuksessa tekemään joskus tulkintaa ja selvittämään, onko kyse avioliitosta vai muunlaisesta yhteisasumisesta.

6.2 Äitiysavustus ja adoptiotuki

Äitiysavustuslaissa (L 477/1993) säädetyn äitiysavustuksen tarkoituksena on edistää äidin ja lapsen terveyttä ja hyvinvointia. Oikeudesta äitiysavustukseen säädetään laissa seuraavaa: ”Oikeus äitiysavustukseen on naisella, jonka raskaus on kestänyt vähintään 154 päivää (2 §, 1 mom.)” Äitiysavustus on siten yksilökohtainen etuus ja siihen on oikeus nimenomaan raskaana olevalla naisella. Äitiysavustus voidaan maksaa rahakorvauksena tai vauvan hoivatarvikkeita sisältävänä äitiyspakkauksena. Äitiysavustuksen hakija voi päättää, haluaako hän äitiysavustuksen rahana vai äitiyspakkauksena. Äitiyspakkauksessa tai rahakorvauksessa otetaan huomioon, jos perheeseen syntyy useampi lapsi samalla kertaa (7 §).

Myös adoptiovanhemmalla on oikeus äitiysavustukseen, kun alle 18-vuotias lapsi on nimetty sijoitettavaksi adoptiovanhemman luokse (3 §). Äitiysavustuksen lisäksi adoptiovanhemmilla voi olla oikeus adoptiotukeen, josta niin ikään säädetään äitiysavustuslaissa (3a ja 3b §). Adoptiotuella korvataan kansainvälisestä adoptiosta aiheutuvia kustannuksia, ja se maksetaan jommallekummalle adoptiovanhemmista. Tuen tarkoituksena on kattaa osa perheelle aiheutuvista kustannuksista (VNa 885/2002), joista adoptiotuen etuusohjeessa mainitaan muun muassa virallisten asiakirjojen kääntäminen, palvelunantajalle suoritettavia maksuja, matka- ja asumiskuluja, paikallisen asiamiehen palkka ja erinäisiä maakohtaisista hallintokuluja (Etuusohje, adoptiotuki 2020).

6.3 Tulokäsite elatusavussa ja elatustuessa

Lapsella on lakisääteinen oikeus saada elatusta molemmilta vanhemmiltaan, mistä säädetään laissa lapsen elatuksesta (L 704/1975). Kun vanhemmat ja lapsi asuvat yhdessä, elatus toteutuu yleensä vapaamuotoisesti ja vapaaehtoisesti. Jos lapsi ei asu pysyvästi vanhempansa tai vanhempiansa kanssa, tai jos vanhempi tai vanhemmat eivät muutoin huolehdi lapsen elatuksesta riittävästi, voidaan vanhempia velvoittaa maksamaan elatusapua lapselle. Elatusapu vahvistetaan sopimuksella tai viime kädessä tuomiolla. (4 §.) Lapsen elatuksesta voidaan siis joutua sopimaan, jos vanhemmat

eivät asu yhdessä. Elatusvelvollisuuteen vaikuttaa se, kumman vanhemman luona lapsi on väestörekisterijärjestelmän mukaan kirjoilla. Lapsi voi olla virallisesti kirjoilla vain jommankumman vanhemman luona. Vuoroasumistilanteessa, jossa lapsi asuu yhtä paljon molempien vanhempiensa luona, etävanhempi, jonka luona lapsi ei virallisesti asu, voi olla velvollinen maksamaan elatusapua. Elatusvelvollisen tulot vaikuttavat elatusavun määrään. Tulojen lisäksi molempien vanhempien perhetilanne ja perhetilanteen muutokset (lapset, puoliset) vaikuttavat elatusavun määrään (ks. OM 2007).

Elatuslaissa säädetään myös lapsen elatuksesta sopimisesta mutta ei kuitenkaan elatuksen määrästä. Elatuksen määrästä päätettäessä apuna on elatuslain lisäksi oikeusministeriön ohje lapsen elatusavun suuruuden arvioimiseksi (OM 2007). Sosiaaliturvaetuksien näkökulmasta lapsen elatusavun määräytyminen on merkityksellistä silloin, kun elatusapuun oikeutettu ei syystä tai toisesta saa hänelle kuuluvaa elatusapua. Tällöin lapsen elatukseen on mahdollista saada elatustukilain (L 580/2008) mukaista elatustukea, jonka määräytymiseen vaikuttaa elatusavun suuruus.

Oikeusministeriön ohjeen mukaan elatusapua määriteltäessä huomioon otetaan vanhemman tulot, mahdollisuus hankkia tuloja sekä varallisuus. Ohjeessa täsmennetään sitä, mitkä kaikki tulolajit tulee ottaa huomioon vanhemman elatuskykyä arvioidessa, ja mitä seikkoja otetaan huomioon arvioidessa vanhemman mahdollisuutta hankkia tuloja. Varallisuuden osalta ohjeessa on lähtökohtana se, että vanhemman ei tarvitse käyttää lapsen elatukseen niin sanottuun perusturvaansa kuuluvaa varallisuutta, kuten vakinaisena asuntona käytettävää omistusasuntoa ja tavanomaista asuntoirtoimistoa. Perusturvaan kuulumaton varallisuus otetaan sitä vastoin huomioon elatuskyvyn lisäyksenä. (OM 2007, 10.)

Vanhemman elatuskyvyn määrittelyn pohjana on *pysyvä kuukausitulo*, jolloin vanhemman tuloja arvioidaan pitemmältä ajanjaksolta (OM 2007, 21). Tuloiksi katsotaan oikeusministeriön ohjeessa seuraavia asioita, joista on vähennetty ennakonpidätyksen tai ennakonkannon mukainen vero ja siihen liittyvät työntekijän lakisääteiset maksut:

- palkka, palkkiot sekä muu etuus, joka maksetaan vanhemmalle työstä tai palveluksesta
- yritystoiminnasta ja ammatinharjoittamisesta saatavat tulot ja pääomatulot sekä eläkkeet, opintoraha tai aikuisopintoraha, työttömyyspäiväraha ja muut vastaavat rahana annettavat sosiaalietuudet (lapsilisä katsotaan kuitenkin vanhemman tuloiksi vain yksinhuoltajakorotuksen osalta)
- avioliittolain nojalla maksettava elatusapu sekä vakuutus- tai vahingonkorvaus taikka muu siihen verrattava korvaus, jota maksetaan tulon sijasta tai korvaukseksi elatuksen vähentymisestä.

Lisäksi elatusta arvioitaessa otetaan huomioon vanhemman varallisuus kohtuuden mukaan sekä mahdollisten sosiaaliturvaetuksien lapsikorotukset. Tuloista vähennetään vielä muun muassa yleiset elinkustannukset ja asumiskustannukset (ks. tarkemmin OM 2007, 62 –63).

Kuten edellä on mainittu, lapsen elatukseen on mahdollista saada elatustukea, jos lapsen ei ole mahdollista saada riittävää elatusapua. Elatustukilain mukaan elatustukea voi hakea lapsen huoltaja, edunvalvoja tai muun henkilö, jonka hoidossa lapsi tosiasiallisesti on, sekä lapsi itse 15 vuotta täytettyään (11 §, 2 mom). Elatustukilain mukaisia erikseen määriteltyjä elatustuen saamisen edellytyksiä ovat:

”Lapsella on oikeus elatustukeen, kun:

- 1) elatusvelvollinen on laiminlyönyt elatusavun maksamisen;
- 2) elatusapua ei ole vahvistettu maksettavaksi elatusvelvollisen puutteellisen elatuskyvyn vuoksi;
- 3) elatusapu on vahvistettu maksettavaksi 9 §:ssä tarkoitettua täysimääräistä elatustukea pienempänä elatusvelvollisen puutteellisen elatuskyvyn vuoksi;
- 4) lapsi ei ole isyyslain (11/2015) 2 §:n 1 momentissa tarkoitettulla tavalla syntynyt avioliiton aikana eikä isyyttä ole lainvoimaisesti vahvistettu;
- 5) elatusapua ei ole voitu vahvistaa samanaikaisesti isyyden tai äitiyden vahvistamisen kanssa; tai
- 6) adoptiovanhempi on yksin ottanut lapsen adoptiolapsekseen, eikä lapsi ole adoptiovanhemman puolison lapsi tai adoptiolapsi taikka sellaisen henkilön lapsi, jonka kanssa adoptiovanhempi elää avioliitonomaisissa olosuhteissa.” (6 §)

Elatustukea voi toisin sanoen saada silloin, kun elatusvelvollinen on joko laiminlyönyt elatusavun maksamisen tai on kykenemätön maksamaan sitä. Lisäksi elatustukea maksetaan, jos lapsella ei ole toista elatusvelvollista vanhempaa. Elatustukea voi siten saada myös silloin, jos adoptiovanhempi on ottanut yksin lapsen adoptoitavakseen.

Elatustuki voidaan maksaa joko täysimääräisenä tai vähennettynä. Elatustuki maksetaan täysimääräisenä silloin, jos elatusvelvollinen on laiminlyönyt elatusavun, joka on vahvistettu täyttää elatustukea pienemmäksi hänen puutteellisen elatuskyvynsä vuoksi. Myös silloin, kun elatusapu on vahvistettu täyttää elatustukea suuremmaksi eikä elatusvelvollinen maksa elatusapua, maksetaan täysi elatustuki. Kela perii elatusvelvolliselta maksamatta jääneen elatusavun. Silloin, jos elatusapu on ollut elatustukea suurempi, maksetaan elatusavun ja elatustuen erotus perinnän jälkeen lasta hoitavalle vanhemmalle tai muulle henkilölle. Vähennettynä elatustukea maksetaan silloin, jos elatusapu on vahvistettu täyttää elatustukea pienemmäksi elatusvelvollisen taloudellisen tilanteen vuoksi. Elatustuki on tällöin täysimääräisen elatustuen ja elatusavun määrän erotuksen suuruinen. (Ks. 10 §.)

Joissakin tapauksissa lapselle voi tulla myönnettäväksi myös kaksi elatustukea. Tällainen tilanne voi syntyä esimerkiksi silloin, jos lapsi ei asu kummankaan vanhempansa kanssa ja molemmat vanhemmat laiminlyövät heidän maksettavakseen vahvistetun elatusavun tai jos elatusapua ei ole vahvistettu maksettavaksi kummallekaan vanhemmalle heidän puutteellisen elatuskykynsä vuoksi. Lisäksi lapselle voi tulla myönnettäväksi kaksi elatustukea, jos isyyttä ei ole vahvistettu ja äiti laiminlyö hänen maksettavakseen vahvistetun elatusavun. (Etuusohje, elatustuki 2020.)

7 Opiskelijoiden etuudet

Opiskelijoiden on mahdollista saada opintojensa ajalle taloudellista tukea opintotukena tai aikuiskoulutustukena, joista säädetään opintotukilaissa (L 65/1994) ja aikuiskoulutustukilaissa (L 1276/2000). Opintotuen tarkoituksena on turvata opiskelijoiden toimeentulo opintojen ajalta, ja se on tarkoitettu opiskelijoille, jotka ovat taloudellisen tuen tarpeessa. Taloudellisen tuen tarvetta arvioitaessa otetaan huomioon hakijan omat ja tietyissä tapauksissa hänen vanhempiensa tulot. Opintotuen edellytyksenä ovat taloudellisen tuen tarpeen lisäksi oppilaitokseen hyväksyminen, opintojen päätoimisuus ja opinnoissa edistyminen. (5 §.)

Opintotukilain mukaista opintotukea voi saada pääasiassa peruskoulun jälkeisiin päätoimisiin opintoihin, mikä tarkoittaa lukion oppimäärän suorittamista, ammatillista koulutusta ja korkeakouluopintoja sekä muita opintotukilaissa säädettyjä opintoja. Opintotukea voidaan myöntää myös esimerkiksi ulkomailla suoritettaviin opintoihin, opintoihin kuuluvan harjoittelun ajaksi sekä oppivelvollisuuden ylittäneiden perusopetukseen (ks. tarkemmin 4 §).

Opintotukilain mukainen opintotuki koostuu *opintorahasta* (ml. huoltajakorotus), *opintorahan oppimateriaalilisästä*, *opintolainan valtioneuvoksesta* ja *asumislisästä*. Opiskelijalla voi olla mahdollisuus saada myös *korkeavustusta* opintolainan erääntyneiden korkojen maksamiseksi. (2 § ja 16a §.) Opiskelijoiden ensisijainen asumisen tukimuoto on 1.8.2018 alkaen ollut yleinen asumistuki, kun valtaosa opiskelijoista siirtyi vuoden 2017 lakimuutoksen myötä yleisen asumistuen piiriin (Jauhiainen ym. 2019, 20). Opintotukilain mukaista asumislisää maksetaan edelleen Ahvenanmaalla opiskelevalle, ulkomailla opiskelevalle tai Suomessa maksullisella linjalla ja oppilaitoksen asuntolassa asuvalle kansanopistossa, liikunnan koulutuskeskuksessa tai Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa opiskelevalle, ja siitä säädetään opintotukilain 14 §:ssä. Asumislisä on itsenäiseen asumiseen tarkoitettu yksilökohtainen etuus, jonka suuruuteen eivät vaikuta asumismenot eivätkä opiskelijan tai opiskelijan perheenjäsenten tulot. Opintotukilain mukaista asumislisää ei kuitenkaan makseta silloin, kun opiskelija asuu Ahvenanmaan maakunnassa yhdessä oman tai puolisonsa lapsen kanssa tai saa eläkkeensaajan asumistuesta annetun lain (L 571/2007) mukaista asumistukea tai asuu samassa asunnossa mainitun lain mukaista asumistukea saavan puolisonsa kanssa. Muutoin perhesuhteet eivät vaikuta asumisliisän määräytymiseen.

Palkansaaja ja yrittäjä voivat saada aikuiskoulutustukilain (L 1276/2000) mukaista *aikuiskoulutustukea* korvaukseksi opiskelun aikaisesta ansionmenetyksestä. Aikuiskoulutustuen lisäksi opiskelijalle voidaan myöntää opintotukilain (L 65/1994) mukainen *opintolainan valtioneuvokaus*. Palkansaajan on mahdollista saada aikuiskoulutustukea myös soviteltuna, jos opiskelu on osa-aikaista. Lisäksi ammatillisesta koulutuksesta annetun lain (L 531/2017) mukaisen ammatillisen tutkinnon suorittanut ja vähintään viisi vuotta työ- tai virkasuhteessa ollut voi saada *ammattitutkintostipendin*, joka maksetaan kertakorvauksena. Aikuiskoulutustukilain mukaiset tuet ovat yksilökoh-

taisia, eivätkä perhe- tai läheissuhteet vaikuta niiden määräytymiseen. Ammattitutkintostipendin ja palkansaajan tai yrittäjän opintolainan valtioneuvoston saamiseen eivät myöskään vaikuta tulot, joten ammattitutkintostipendi ja opintolainan valtioneuvoston taksus jätetään pois tästä tarkastelusta.

7.1 Perhe- ja tulokäsite opintotukilaissa

Kuten aikaisemmissa luvuissa on käynyt ilmi, perhe- ja tulokäsitteet kietoutuvat vahvasti toisiinsa useissa sosiaaliturvaetuuksissa. Opintotuki on tästä yhteen kietoutumisesta hyvä esimerkki, sillä opintotuen määräytymiseen vaikuttavat paitsi opiskelijan ikä ja oppilaitosaste myös se, asuuko opiskelija itsenäisesti yksin tai avioliitossa vai yhdessä vanhempiensa kanssa. Lisäksi opiskelijan omat huollettavat lapset vaikuttavat opintotuen määrään. Opiskelijan omat tulot vaikuttavat aina siihen, kuinka monelta kuukaudelta vuodessa hän voi nostaa opintotukea. (11 §.)

7.1.1 Vanhemman luona asuva opiskelija

Vanhempien luona asuminen, vanhempien tulot, opiskelijan ikä sekä opintoaste vaikuttavat opiskelijan oikeuteen saada opintotukea (ks. taulukko 2, s. 39). Opintotukilain mukaan vanhempiensa luona asuva alle 17-vuotias opiskelija on oikeutettu saamaan opintorahan oppimateriaalilisää, jos vanhempien tulotaso on matala (11 §). Vanhempiensa luona asuvalla alle 17-vuotiaalla ei ole oikeutta opintorahaan tai opintolainan valtioneuvoston taksukseen. Tämä johtuu siitä, että alle 17-vuotiaasta lapsesta maksetaan vielä lapsilisää: ”Opintorahaa ei kuitenkaan myönnetä oppimateriaalilisää lukuun ottamatta opiskelijalle, jonka elatusta varten maksetaan lapsilisälain (796/1992) mukaista lapsilisää taikka vastaavaa etuutta ulkomailta” (10 §, 2 mom.).

Opintotukilain mukaan vanhempiensa luona asuvan 17–19-vuotiaan on tietyissä tilanteissa mahdollista saada oppimateriaalilisää (vain toisen asteen opiskelijoilla), opintorahaa ja opintolainan valtioneuvoston taksus. Toisella asteella opiskelevan ja vanhempiensa luona asuvan 17–19-vuotiaan opiskelijan vanhemman tulot voivat korottaa tai vähentää opintorahaa tai estää opintorahan saamisen kokonaan (11 §). Jos alle 20-vuotias toisella asteella opiskeleva ei vanhempien tulojen vuoksi ole oikeutettu opintorahaan, hänellä voi kuitenkin olla oikeus 18 vuotta täytettyään opintolainan valtioneuvoston taksukseen. Alle 20-vuotiaan vanhempiensa luona asuvan korkeakouluopiskelijan vanhempien tulot voivat niin ikään korottaa opintorahan määrää, mutta vanhempien tulot eivät voi vähentää tai estää opintorahan saamista. Alle 20-vuotiaalla korkeakouluopiskelijalla on oikeus opintolainan valtioneuvoston taksukseen vanhempien tuloista riippumatta. (11 §, 15 § ja 19 §.)

Vanhempiensa luona asuva 20 vuotta täyttänyt voi opintotukilain mukaan saada opintorahaa ja opintolainan valtioneuvoston taksuksen. Opintoasteella ei ole vaikutusta 20 vuotta täyttäneen opintotuen määräytymisessä. Vanhempien tulot voivat korottaa opintorahan määrää, mutta eivät vähennä sitä tai estä opintorahan saamista. Kotona

asuvan 20 vuotta täyttäneen ja sitä vanhemman opiskelijan opintoraha on korkeampi kuin alle 20-vuotiaalla kotona asuvalla opiskelijalla. (11 §.) Alla olevaan taulukkoon on koottu opintotukilain mukaiset opintotuet, joihin vanhempansa/vanhempiensa luona asuva korkeakouluopiskelija ja toisen asteen opiskelija on oikeutettu.

Taulukko 2. Vanhempiensa luona asuvan opiskelijan opintotuet.

Ikä	Korkeakouluopiskelija	Toisen asteen opiskelija
Alle 17-vuotias	-	Voi saada oppimateriaalilisää, jos vanhempien tulotaso on matala.
17–19-vuotias	Voi saada opintorahaa, jota vanhempien matala tulotaso voi korottaa.	Voi saada oppimateriaalilisää, jos vanhempien tulotaso on matala.
	Voi saada opintolainan valtiontakauksen.	Voi saada opintorahaa, jota vanhempien tulot voivat korottaa, pienentää tai jonka saamisen vanhempien tulot voivat estää. Voi saada 18 vuotta täytettyään opintolainan valtiontakauksen, vaikka ei saisi opintorahaa.
20 vuotta täyttänyt tai sitä vanhempi	Voi saada opintorahaa, jota vanhempien matala tulotaso voi korottaa.	Voi saada opintorahaa, jota vanhempien matala tulotaso voi korottaa.
	Voi saada opintolainan valtiontakauksen.	Voi saada opintolainan valtiontakauksen.

7.1.2 Itsenäisesti asuva opiskelija

Vanhempien tulojen vaikutus muuttui 1.8.2019 voimaan tulleen lakimuutoksen myötä siten, että vanhempien tulot eivät enää pienennä itsenäisesti asuvan opiskelijan opintorahan määrää (L 1169/2018). Kuten vanhempiansa luona asuvan alle 17-vuotiaan kohdalla, myöskään itsenäisesti asuvalla alle 17-vuotiaalla opiskelijalla, josta maksetaan lapsilisää, ei opintotukilain mukaan ole oikeutta opintorahaan (10 §). Hänellä voi silti olla toisen asteen oppilaitoksessa opiskellessaan oikeus oppimateriaalilisään sekä opintolainan valtiontakaukseen, jos hänen vanhempiansa tulotaso on matala (taulukko 3, s. 40).

Opintotukilain mukaan itsenäisesti asuvalla 17 vuotta täytäneellä on oikeus opintorahaan ja opintolainan valtiontakaukseen. Lisäksi alle 18-vuotiaalla itsenäisesti asuvalla toisen asteen oppilaitoksessa opiskelevalla on oikeus oppimateriaalilisään, jos hänen vanhempiansa tulotaso on matala. Itsenäisesti asuvan 17-vuotiaan opintorahaa voidaan korottaa vanhempien tulojen perusteella opintoasteesta riippumatta. (11 §.)

Itsenäisesti asuva 18 vuotta täyttänyt ja sitä vanhempi opiskelija on 17-vuotiaan lailla oikeutettu opintorahaan ja opintolainan valtiontakaukseen. Vanhempien tulot eivät vaikuta enää 18 vuotta täyttäneen opintorahan suuruuteen, vaan sitä maksetaan täy-

simääräisenä. (11 §.) Opiskelijan omat tulot kuitenkin vaikuttavat opintorahan saamiseen (ks. luku 7.1.3 tässä julkaisussa).

Myös alaikäisen lapsen huoltajalla tai avioliitossa olevalla opiskelijalla on mahdollisuus saada opintorahaa täysimääräisenä iästään, asumismuodostaan ja vanhempiensa tuloista riippumatta. Jos opintorahaa saava opiskelija on alle 18-vuotiaan lapsen huoltaja, hänellä on opintotukilain mukaan lisäksi mahdollista saada opintorahaan huoltajakorotusta. (12 § ja 19 §.) Lapsen huoltajalla tarkoitetaan lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain mukaista huoltajaa (ks. L 361/1983), mikä tarkoittaa, että huoltajan ei tarvitse asua samassa kotitaloudessa huollettavan lapsen kanssa. Huomionarvoista on, että huoltajakorotukseen ei kuitenkaan ole oikeutta opiskelijalla, joka ei ole lapsen huoltaja, vaikka hän olisi elatusvelvollinen. Opintotuen etuusohjeessa nostetaan esiin lapsen huoltajuuteen ja opintotukeen liittyvänä erityisenä esimerkkinä myös tilanne, jossa lapsen vanhempien lisäksi lapsen huoltajana on joku muu lapsen huoltajaksi määrätty henkilö, joka opiskellessaan on myös oikeutettu huoltajakorotukseen. (Etuusohje, opintotuki 2020.) Opiskelijan alaikäisten huollettavien lasten määrä ei vaikuta huoltajakorotukseen, mutta omien huollettavien lasten sekä opiskelijan luona asuvien puolison alaikäisten lasten määrä vaikuttaa korkoavustuksen tulorajaan (16 a §).

Taulukko 3. Itsenäisesti asuvan opiskelijan opintotuet.

Ikä	Korkeakouluopiskelija	Toisen asteen opiskelija
Alle 17-vuotias	Voi saada opintolainan valtiontakauksen, jos vanhempien tulotaso on matala.	Voi saada oppimateriaalilisää, jos vanhempien tulotaso on matala. Voi saada opintolainan valtiontakauksen, jos vanhempien tulotaso on matala.
17-vuotias	Voi saada opintorahaa, jota vanhempien matala tulotaso voi korottaa. Voi saada opintolainan valtiontakauksen.	Voi saada oppimateriaalilisää, jos vanhempien tulotaso on matala. Voi saada opintorahaa, jota vanhempien matala tulotaso voi korottaa. Voi saada opintolainan valtiontakauksen.
18 vuotta täyttänyt	Voi saada opintorahaa. Voi saada opintolainan valtiontakauksen.	Voi saada opintorahaa. Voi saada opintolainan valtiontakauksen.
Avioliitossa tai alle 18-vuotiaan lapsen huoltaja	Voi saada opintorahaa (ml. huoltajakorotus). Voi saada opintolainan valtiontakauksen.	Voi saada opintorahaa (ml. huoltajakorotus). Voi saada opintolainan valtiontakauksen.

7.1.3 Huomioitavat tulot opintotukilaissa

Opintotuki on tarveharkintainen sosiaaliturvaetus, joten opiskelijan tulot vaikuttavat siihen, kuinka monelta kuukaudelta vuodessa hän voi nostaa opintotukea eli opintorahaa ja asumislisää (ks. L 65/1994, 3 luku). Opiskelijan tulot vaikuttavat myös siihen, onko opintolainaa saaneella opiskelijalla oikeus saada opintolainan korkoavustusta (16 a §). Lisäksi opiskelijan vanhempien tulot vaikuttavat edellisissä luvuissa mainituin ehdoin oppimateriaalilisän, opintorahan ja opintolainan valtiontakauksen saamiseen sekä opintorahan suuruuteen. Jos opintotukeen oikeutetun opiskelijan vanhemmat ovat eronneet tai asuvat pysyvästi välien rikkoutumisen vuoksi erillään, opintotukilain mukaan opintorahassa otetaan huomioon tulot vain siltä vanhemmalta, jonka luona opiskelija asuu tai on viimeksi asunut (19 §). Myös vanhemman mahdollisen uuden aviopuolison tulot voivat vaikuttaa opintorahan määrään. Opintotukilain 19 §:ssä sanotaan: ”Jos opiskelija on alle 18-vuotias ja hän on vanhempiensa ja vanhemman uuden aviopuolison yhteisessä kodissa huollettavana, myös uuden aviopuolison tulot otetaan huomioon.” Siten vanhemman uuden avopuolison tulot eivät vaikuta opintotukeen.

Opintotuen etuusohjeessa nostetaan esiin huostaanotettujen nuorten erityinen tilanne, sillä huostaanotetun opiskelijan vanhemman, sijoitus- ja kasvattivanhempien tai edunvalvojaksi määrätyn muun henkilön tuloja ei huomioida opintotukea myönnettäessä. Vanhempien tuloja ei siten oteta huomioon, vaikka huostaanotettu opiskelija asuisi vanhempiensa luona. Kuitenkin silloin, kun opiskelija on perhehoidossa tai laitoshoidossa avohuollon tukitoimena, eikä nuorta ei ole siten huostaanotettu, vanhempien tulot huomioidaan opintotuessa. (Etuusohje, opintotuki 2020; avohuollosta tarkemmin ks. L 417/2007, 7 luku.)

Opiskelijalla voi olla kalenterivuodessa opintorahan lisäksi muita veronalaisia tuloja tietty määrä, jota kutsutaan *vapaaksi tuloksi*, jota *vuositulo* ei saa ylittää ja jonka rajoituksista säädetään tarkemmin opintotukilain 17 §:ssä. Opintotukea määriteltäessä tuloilla tarkoitetaan opiskelijan sekä hänen vanhempiensa tuloverolain mukaisia *veronalaisia ansio- ja pääomatuloja* (22 §). Tällä tarkoitetaan sitä, mitä tuloverolaissa (L 1535/1992, 22 §) säädetään veronalaisista pääomatuloista ja ansiotuloista eli tuloina huomioidaan veronalaiset bruttotulot ja veronalaiset apurahat sekä ulkomailta saadut tulot, jos vastaavat tulot olisivat Suomessa veronalaisia. Verovapaita apurahoja ei huomioida tuloina. Opiskelijan puolison tulot eivät vaikuta opintotukeen. Vanhempien tulot otetaan huomioon viimeksi toimitetun valtionverotuksen tietojen perustella verotuksen päättymisen jälkeen seuraavan vuoden alusta. Opiskelijan tai hänen vanhempiensa omaisuus ei vaikuta opintotukeen.

7.2 Tulokäsite aikuiskoulutustuessa

Aikuiskoulutustuki on yksilökohtainen tuki, johon perhesuhteet ja siten perhekäsite eivät vaikuta. Aikuiskoulutustuen tulokäsitteeseen vaikuttaa se, onko saaja palkan-

saaja vai yrittäjä. Aikuiskoulutustuen myöntämisedellytyksistä ja tukeen oikeuttavista koulutuksista kerrotaan tarkemmin aikuiskoulutusetuuksista annetussa laissa (ks. 5 §, 5a § ja 6 §). Ammattitutkintostipendiin tai opintolainan valtiontakaukseen aikuisopiskelijan tulot eivät vaikuta.

Palkansaajan aikuiskoulutustuki muodostuu perusosasta ja ansio-osasta. Yrittäjän aikuiskoulutustuki on perusosan suuruinen, joten yrittäjän tulot ja siten tulokäsite eivät vaikuta yrittäjän aikuiskoulutustuen määräytymiseen. Kiinteästä perusosasta ja sen suuruudesta säädetään aikuiskoulutustuesta annetun lain 12 §:ssä.

Palkansaajan aikuiskoulutustuen ansio-osan perusteena oleva palkka lasketaan tuki-kuukautta edeltäneen työ-, virka- tai muun palvelussuhteen *vakiintuneista ansioista*. Vakiintuneet ansiot lasketaan hakemuskuukautta edeltäneen kalenterikuukauden lopusta lukien yhteensä vuoden ajalta. (12 §.) Muilta osin palkansaajan aikuiskoulutustuen ansio-osan perusteena olevan palkan määrittämisessä sovelletaan työttömyysturvain kohtaa, jossa säädetään palkansaajan ansiopäivärahan perusteena olevasta palkasta (ks. L 1290/2002; vrt. luku 10 tässä julkaisussa).

Palkansaajalla on oikeus osa-aikaisen opiskelun ajalta myös soviteltuun aikuiskoulutustukeen aikuiskoulutustuesta annetussa laissa säädetyin ehdoin (12 a §). Sovellettua aikuiskoulutustukea voi saada, jos henkilö saa *lakisääteistä etuutta, palkkaa tai muuta työtuloa*. Tulokäsite on sama kuin kokoaikaiseen opiskeluun tarkoitettussa aikuiskoulutustuessa. Sovelletun aikuiskoulutustuen maksamisessa huomioidaan saadut tulot, suojaosa sekä aikuiskoulutustuen täysi määrä (ks. 12 a §, 3 mom.).

8 Perhe- ja tulokäsite sotilasavustuslaissa

Sotilasavustuksen tarkoituksena on turvata palveluksessa olevan asevelvollisen tai vapaaehtoista asepalvelusta suorittavan naisen (ks. L 1438/2007; L 1446/2007) ja heidän omaistensa toimeentulo palveluksen aikana. Sotilasavustuksesta säädetään sotilasavustuslaissa (L 781/1993).

Sotilasavustuslaissa perhesuhteista puhutaan *omaisen* käsitteen avulla. Asevelvollisen omaisella tarkoitetaan sotilasavustuslain mukaan asevelvollisen aviopuolisoa, rekisteröidyn parisuhteen osapuolta sekä avopuolisoa, jolla on asevelvollisen kanssa yhteinen alaikäinen lapsi huollettavanaan sekä asevelvollisen omaa tai hänen aviopuolisonsa alaikäistä lasta, ottolasta tai asevelvollisen luokse yksityisesti pysyväisluonteisesti sijoitettua lasta, joka on hänen huollettavanaan (4 §). Etuusohjeessa nostetaan vielä esiin, että lapsen huoltaminen edellyttää lapsen elatukseen osallistumista jo ennen palvelukseen astumista. Jos lapsi on asunut samassa asunnossa asevelvollisen kanssa, asevelvollisen katsotaan osallistuneen lapsen elatukseen. (Etuusohje, sotilasavustus 2020.) Sotilasavustukseen ei siten ole oikeutettu asevelvollisen avopuoliso, paitsi jos heillä on yhteinen lapsi huollettavanaan. Siten sotilasavustuslaki on muita etuuksia eksklusiivisempi perhemääritykseltään.

Sotilasavustus on tarveharkintainen etuus, jonka tarkoituksena on turvata omaisen henkilökohtaisia oloja vastaava kohtuullinen toimeentulo, jollei hän saa sitä käytettävissä olevista tuloistaan. Sotilasavustuslain mukaista asevelvollisen omaiselle maksettavaa sotilasavustusta ovat *perusavustus*, *asumisavustus* ja *erityisavustus* sekä *elatusavustus alaikäiselle lapselle*. (3 § ja 13 §.) Perusavustus on tarkoitettu jokapäiväiseen toimeentuloon, ja se määräytyy porrastetusti hakijana olevan asevelvollisen omaisen ja lasten lukumäärän mukaan (8 §).

Sotilasavustukseen oikeutetulle omaiselle maksettava erityisavustus on tarkoitettu omaisen henkilökohtaisia ja paikallisia olosuhteita vastaaviin tarpeellisiin ja määrältään kohtuullisiin menoihin (10 §). Sotilasavustuksen etuusohjeen mukaan erityisavustuksena voidaan maksaa esimerkiksi tarpeelliset ja kohtuulliset terveydenhuoltomenot, palveluksen aikana maksettavaksi erääntyvät opintolainojen korot sekä lastenhoitoon liittyviä menoja (Etuusohje, sotilasavustus 2020).

Elatusapuun oikeutetulle lapselle voidaan sotilasavustuslain mukaan maksaa sotilasavustus, jos asevelvollinen ei pysty palveluksen aikana maksamaan hänelle määrättyä elatusapua:

”Sen estämättä, mitä 2 ja 3 sekä 8–12 §:ssä on säädetty, annetaan sellaiselle alaikäiselle lapselle, jonka elatukseen asevelvollinen on kuukausittain velvollinen osallistumaan tuomioistuimen päätöksen tai sosiaalilautakunnan vahvistaman kirjallisen sopimuksen perusteella, jollei lapsi ole asevelvollisen huollettavana,

sotilasavustuksena sanotussa päätöksessä tai sopimuksessa vahvistettu määrä, mikäli asevelvollinen ei kykene sitä tuloistaan tai varoistaan maksamaan.” (13 §)

Sotilasavustuslain mukainen asevelvollisen etuus koostuu *asumisavustuksesta* ja *opintolainojen korkojen maksusta* (3 §). Sotilasavustuslain 9 §:n mukaan asumisavustus korvaa erityisistä syistä asevelvollisen vuokran tai omistus- tai asumisoikeusasunnosta aiheutuvat todelliset asumismenot. Erityisellä syyllä tarkoitetaan sotilasavustuksen etuusohjeen mukaan esimerkiksi sitä, että asevelvollisen on asuttava asunnossa vakinaisesti vähintään kolme kuukautta ennen palvelukseen astumista (Etuusohje, sotilasavustus 2020). Myös kolmen kuukauden aikarajan jälkeen tai vasta palveluksen aikana hankitun asunnon asumismenot voidaan korvata, jos asunnon hankkimiseen on ollut perusteltu syy. Tällaisena perusteltuna syynä voi olla esimerkiksi perheen perustaminen, jolla tarkoitetaan avioliiton tai avioliiton solmimista tai jos asevelvollisen vanhemmat myyvät asuntonsa, joka on ollut myös asevelvollisen asunto. Huomionarvoista on, että avioliittoon muuttavan asevelvollisen hakiessa asumisavustusta otetaan asumismenoina huomioon vain hakijan osuus eli puolet asumismenoista, koska avopuoliso ei ole sotilasavustuslain mukainen omainen. Erityisenä syynä asumisavustuksen saamiselle hyväksytään myös tilanne, jossa kotona asuvalla asevelvollisella on ollut tuloja ja hän on osallistunut perheen asumismenojen maksamiseen. Tällöin asumisavustuksena voidaan korvata asevelvollisen osuus asumismenoista. Perusteltuna erityisenä syynä asumisavustukselle ei kuitenkaan pidetä esimerkiksi kotona palvelukseen astuessaan asuvan asevelvollisen halua itsenäistyä, tai ilmoitusta siitä, että vanhemmat eivät halua asevelvollisen asuvan kotona, tai että asevelvollinen ei tule toimeen vanhempiensa kanssa. (Etuusohje, sotilasavustus 2020.)

Sotilasavustuksen tarveharkinnassa otetaan huomioon hakijan ja hänen perheenjäsentensä palvelusaikana *käytettävissä olevat tosiasialliset tulot* (11 §). Asevelvollisen käytettävissä olevat tosiasialliset tulot otetaan huomioon asevelvollisen asumisavustuksessa, opintolainojen koroissa ja avustuksessa elatusapuun oikeutetulle lapselle. Omaisen ja asevelvollisen käytettävissä olevat tosiasialliset tulot otetaan huomioon sotilasavustuksessa ja erityisavustuksessa.

9 Perhe- ja tulokäsite yleisessä asumistuessa ja eläkkeensaajan asumistuessa

Asumisen tukia ovat *yleinen asumistuki* ja *eläkkeensaajan asumistuki*. Myös opintotukilain mukaisessa asumislisässä (ks. luku 7 tässä julkaisussa), sotilasavustuksessa (ks. luku 8 tässä julkaisussa) ja toimeentulotuessa maksetaan asumismenoja (ks. luku 11 tässä julkaisussa). Yleisessä asumistuessa ruokakunnan käsite on tärkeä, sillä yleistä asumistukea maksetaan ruokakunnalle. Yleisessä asumistuessa samassa asunnossa asuvien perhesuhteet nousevat merkityksellisiksi, koska tietyt läheissuhteet – kuten vanhemmat ja lapset sekä avio- ja avoparit – tulevat lähes aina samassa osoitteessa asuessaan luetuksi samaan ruokakuntaan.

Eläkkeensaajan asumistuessa taas on käytössä kolme erilaista määritelmää tai perhe- ja läheissuhteita kuvaavaa kategoriaa, joiden mukaan eläkkeensaajan asumistukea myönnetään: yksin asuva eläkkeensaajan asumistukeen oikeutettu henkilö, pariskunta, josta toinen on oikeutettu eläkkeensaajan asumistukeen, sekä pariskunta tai yhdessä asuvat henkilöt, joista molemmat tai kaikki ovat oikeutettuja eläkkeensaajan asumistukeen. Eläkkeensaajan asumistuki ja yleinen asumistuki liittyvät vahvasti toisiinsa, koska jos eläkkeensaajan asumistukeen oikeutetun henkilön kotitalouden rakenne poikkeaa edellä mainituista kolmesta perhesuhteista kuvaavasta kategoriasta, henkilölle ei voida maksaa eläkkeensaajan asumistukea. Kotitalous saattaa kuitenkin muodostaa ruokakunnan, jolla on oikeus yleiseen asumistukeen.

9.1 Perhekäsite yleisessä asumistuessa ja eläkkeensaajan asumistuessa

Yleisen asumistuen tarkoituksena on alentaa pienituloisen ruokakunnan asumismenoja. Yleistä asumistukea voidaan myöntää erilaisiin vakinaisiin asumismuotoihin – vuokra-asumiseen, asumisoikeusasumiseen tai omistusasumiseen – joista säädetään laissa yleisestä asumistuesta (L 938/2014). Yleinen asumistuki määräytyy hyväksytyjen asumismenojen, asunnon sijaintikunnan, ruokakunnan aikuisten ja lasten lukumäärän sekä ruokakunnan jatkuvien kuukausitulojen yhteismäärän perusteella (7 § ja 8 §).

Yleinen asumistuki myönnetään aina ruokakunnalle, ja yleisen asumistuen saajalla tarkoitetaan kaikkia ruokakunnan jäseniä. Ruokakuntaa edustaa asunnonhaltija tai hänen puolisonsa, yhteisöruokakunnan valtuuttama henkilö tai se, jonka nimissä vuokrasopimus on tehty (4 §). Yleisestä asumistuesta annetussa laissa säädetään ruokakunnasta seuraavasti:

”Samassa asunnossa pysyvästi asuvat henkilöt kuuluvat samaan ruokakuntaan. Eri ruokakuntaan kuuluvat henkilöt, jotka hallitsevat osaa asunnosta erillisen vuokrasopimuksen tai sitä vastaavan hallintasopimuksen perusteella tai jotka on hoitosopimuksella sairauden tai vamman perusteella sijoitettu ruokakunnan hoidettaviksi. Tässä laissa asumistuen saajalla tarkoitetaan kaikkia ruokakunnan jäseniä.” (4 §, 1 mom.)

Jos useampi henkilö on vuokrannut asunnon yhteisellä vuokrasopimuksella, kyse on yhteisöruokakunnasta. Asunnossa asuva henkilö voi kuitenkin muodostaa oman ruokakuntansa, jos hän hallitsee osaa asunnosta eri vuokrasopimuksien tai sitä vastaavien hallintasopimuksien perusteella. Laissa yleisestä asumistuesta säädetään ruokakunnasta seuraavasti:

”Samaan ruokakuntaan kuuluvat aina samassa asunnossa asuvat aviopuoliset tai avopuoliset, heidän alaikäiset lapsensa sekä keskenään suoraan etenevässä tai takenevassa polvessa olevat sukulaiset. Tässä momentissa tarkoitettuihin sukulaisiin rinnastetaan myös ottolapset ja lastensuojelulain (417/2007) 81 §:ssä tarkoitettuja yksityisesti sijoitetut lapset. Jos aviopuoliset asuvat väliin rikkoutumisen vuoksi erillään eikä heillä ole yhteistä taloutta, heitä ei lueta samaan ruokakuntaan kuuluviksi.” (4 §, 2 ja 3 mom.)

Samaan ruokakuntaan kuuluvat siten aina laissa määritellyt tietyt lähisukulaiset riippumatta vuokra- tai hoitosopimuksista: avio- tai avopuoliset, heidän alaikäiset lapsensa (myös adoptiolapset ja sijoitetut lapset) sekä keskenään suorassa etenevässä tai takenevassa polvessa olevat sukulaiset (esim. vanhemmat ja lapset, isovanhemmat ja lapsenlapset).

Vaikka avoliitossa oleva pariskunta kuuluu samaan ruokakuntaan, avoliittoon liittyvät tulokinnat ovat paikoittain haastavia. Jos henkilöt ovat vuokranneet asunnon yhteisellä vuokrasopimuksella, ei avoliitolla ole ruokakuntaan kuulumisen näkökulmasta merkitystä, sillä yhteinen vuokrasopimus sitoo henkilöt samaan ruokakuntaan. Jos asunnon asukkailla on erilliset vuokrasopimukset, eri ruokakuntiin kuuluminen voi edellyttää muun muassa sitä, että asunnossa on selkeästi riittävän yksityisyyden takaavat tilat eri ruokakunnille. Yleisen asumistuen etuusohjeen mukaan samassa asunnossa asuvat henkilöt voidaan katsoa useimmiten avoliitossa eläviksi, jos heillä on yhteisiä lapsia. Lisäksi lapsen tai lasten asuminen samassa asunnossa voi etuusohjeen mukaan viitata avoliittoon myös silloin, kun lapset eivät ole yhteisiä. (Etuusohje, yleinen asumistuki 2020.)

Yleisen asumistuen etuusohjeessa nostetaan lisäksi esiin muutamia esimerkkejä perhesuhteista yleiseen asumistukeen liittyvissä erityistilanteissa. Esimerkiksi kummankin vanhempansa luona asuva eli vuoroasuva lapsi lukeutuu riitatilanteissa siihen ruokakuntaan, jossa hän väestörekisterijärjestelmän mukaan on kirjoilla. Vanhempien kodista erillään asuva alaikäinen lapsi katsotaan taas yleensä vanhempiensa ruokakuntaan kuuluvaksi, eikä hän voi saada asumistukea itsenäisenä ruokakuntana. Poikkeuksena on kuitenkin tilanne, jossa alaikäisellä lapsella on ansiotuloja tai niihin verrattavia tai korvaavia tuloja, joiden turvin hänen voidaan katsoa itsenäisesti elättävän itsensä, jolloin hänelle voidaan myöntää yleistä asumistukea. (Etuusohje, yleinen asumistuki 2020.)

Myös eläkkeensaajan asumistuen tavoitteena on pienituloisten henkilöiden asumismenojen alentaminen. Eläkkeensaajan asumistukea voi saada eläkkeensaajan asumistuesta annetun lain (L 571/2007) mukaan 16 vuotta täyttänyt henkilö, joka saa eläkkeensaajan asumistukeen oikeuttavaa eläkettä tai muuta korvausta. Eläkkeensaajan asumistuen määrään vaikuttavat asumismenot, asunnon sijaintikunta, avio- tai avopuoliso, tulot ja vähennykset sekä omaisuus. (8 § ja 15 §).

Eläkkeensaajan asumistuessa avio- tai avoliitto ovat merkityksellisiä perhesuhteita ja niistä säädetään 4 §, 1 momentissa, mutta lisäksi kaikki muut samassa kotitaloudessa asuvat henkilöt vaikuttavat siihen, onko eläkkeensaaja oikeutettu eläkkeensaajan asumistukeen. Eläkkeensaajan asumistuen etuusohjeessa eläkkeensaajan asumistukeen oikeutettujen henkilöiden tulee asua jonkin alla olevan määritelmän mukaisesti:

1. yksin asuva eläkkeensaajan asumistukeen oikeuttavaa eläkettä saava henkilö
2. avio- tai avoliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa oleva eläkkeensaajan asumistukeen oikeutettu henkilö, jonka puoliso ei ole oikeutettu eläkkeensaajaan asumistukeen
3. henkilö, joka asuu kotitaloudessa, jossa kaikki kotitalouden jäsenet ovat oikeutettuja eläkkeensaajan asumistukeen (mm. avio- tai avopuoliso mutta myös sisarukset yms.).

Eläkkeensaajan asumistuesta annetussa laissa säädetään, että ”[tämän lain] mukaista asumistukea ei myönnetä henkilölle, jolla on oikeus yleisestä asumistuesta annetun lain (938/2014) mukaiseen asumistukeen” (8 §, 2 mom). Siten eläkkeensaajan asumistukeen ovat oikeutettuja vain ja ainoastaan edellä mainituissa kotitaloustyyppisissä elävät eläkkeensaajan asumistukeen oikeutetut henkilöt (vrt. L 938/2014). Kaikki muun tyyppiset kotitaloudet muodostavat ruokakunnan ja kuuluvat siten yleisen asumistuen piiriin, kuten esimerkiksi samassa kotitaloudessa asuvat sisarukset, joista toinen on oikeutettu saamaan eläkkeensaajan asumistukea mutta toinen ei.

9.2 Tulokäsite yleisessä asumistuessa ja eläkkeensaajan asumistuessa

Sekä yleinen asumistuki että eläkkeensaajan asumistuki ovat molemmat tarveperusteisia etuuksia, joihin vaikuttavat hakijan tulot. Yleiseen asumistukeen vaikuttavat lisäksi ruokakunnan tulot ja eläkkeensaajan asumistukeen puolison tulot. Yleisessä asumistuessa tuloina huomioidaan *jatkuvat tai vuosittain toistuvat tulot*. Jatkuvilla tuloilla tarkoitetaan vähintään kolmen kuukauden ajan tuen myöntämisen tai tarkistamisajankohdasta jatkuvaa ansiotuloa, muuta tuloa tai etuutta bruttotuloina. (12 § ja 14 §.)

Yleisessä asumistuessa otetaan huomioon kaikkien ruokakunnan jäsenten jatkuvat tulot ja ne vaikuttavat asumistuen perusomavastuuosuuteen. Yleisessä asumistuessa on käytössä lisäksi ansiotulovähennys, jolla tarkoitetaan 300 euron vähennystä kuu-

kaudessa ruokakunnan jäsenen yhteenlasketuista palkkatuloista ja muista tuloista asumistuen määrää laskettaessa (13 §).

Myös laissa eläkkeensaajan asumistuesta otetaan vuosituloina huomioon *jatkuvasti tai vuosittain toistuvasti saadut bruttotulot* (12 §). Eläkkeensaajan asumismenoissa eläkkeensaajan tulot vaikuttavat asumismenojen omavastuuosuuteen. Eläkkeensaajan asumismenojen omavastuuosuus koostuu kiinteästä perusomavastuusta ja lisäomavastuusta. Avio- tai avoliitossa olevan eläkkeensaajan lisäomavastuuseen vaikuttavat myös puolison tulot. (L 517/2007, 11 §.) Eläkkeensaajan ja hänen puolisonsa tuloina otetaan lisäksi huomioon vuositulo laskettaessa puolisoiden omaisuus. Omaisuutena huomioidaan kiinteistöt, elinkeinotoiminnan ja maatalouden varat, osuudet yhtymien varoista, metsäomaisuus, talletukset, obligaatiot, joukkovelkakirjat ja muut vastaavat saatavat, julkisesti noteeratut osakkeet, sijoitusrahasto-osuudet sekä vakuutusinvestitukset siten kuten laissa eläkkeensaajan asumistuesta tarkemmin määritellään (13 §).

Tulolajit yleisessä asumistuessa ja eläkkeensaajan asumistuessa

Jatkuvat tulot, jolla tarkoitetaan

- palkkatuloja eli kaikenlaista palkkaa, palkanlisää, palkkiota, osapalkkiota sekä muuta niihin rinnastettavaa etuutta ja korvausta mukaan lukien lomarahaa, lomakorvaus, luontoisedut, veronalaiset henkilökuntaedut, joulurahat ja lahjapalkkiot sekä tantieemi ja irtisanomisajan palkka ja luontoisedut
- elinkeinotoiminnan tuloja eli YEL- tai MYEL- työtuloa mukaan lukien apuraha ja metsätalouden tuotto
- pääomatuloja eli osinkotuloja, talletusten korkotuloja, vuokratuloja, osakesäästötillille maksettua osinkoja, sijoitusrahasto-osuuksien tuotto-osuuksille maksettavia voitto-osuuksia
- sosiaaliturvaetuksia etuoikeutettuja tuloja lukuun ottamatta.

10 Perhe- ja tulokäsite työttömyysturvassa

Työttömyysturvan tarkoituksena on korvata työttömyydestä aiheutuvia taloudellisia menetyksiä sekä parantaa työttömän työnhakijan edellytyksiä hakea työtä tai palata työmarkkinoille. Työttömyyden aikainen toimeentulo turvataan *työttömyyspäivärahalla* tai *työmarkkinatuella*, joista säädetään työttömyysturvalaissa (L 1290/2002). Työttömyyspäiväraha maksetaan työttömyyskassassa vakuutettuna oleville *ansiopäivärahana* ja muille *peruspäivärahana*. Työmarkkinatuki on tarveharkintainen etuus, jota maksetaan sellaiselle työnhakijalle, joka ei ole ollut vakiintuneesti työmarkkinoilla tai on saanut ansiopäivärahaa tai peruspäivärahaa enimmäisajan. Ansiopäivärahaa ja työmarkkinatukea voidaan maksaa myös soviteltuna. Päivärahaetuuksien ja työmarkkinatuen ohella työttömälle työnhakijalle voidaan maksaa liikkuvuusavustusta.

10.1 Perhekäsite ansiopäivärahassa, peruspäivärahassa ja työmarkkinatuessa

Työttömyysturvajärjestelmän etuudet ovat yksilökohtaisia etuuksia, mutta etuuden saajan läheissuhteet, kuten huollettavat lapset, vaikuttavat päivärahan lapsikorotukseen. Jos ansiopäivärahan, peruspäivärahan tai työmarkkinatuen saajalla on huollettavanaan alle 18-vuotias lapsi, maksetaan työttömyysturvalain mukainen työttömyysturvaetus lapsikorotuksella porrastetusti kolmanteen lapseen saakka (ks. 6 luku, 6 § ja 7 luku 4 §). Lapsikorotus koskee myös työttömyysturvalain mukaista liikkuvuusavustusta (8 luku, 2 §). Peruspäivärahan etuusohjeessa muistutetaan, että lapsikorotus maksetaan kummallekin lapsen huoltajalle, jos he ovat työttömyysetuuden saajia. Huollettavana lapsena pidetään työttömyysetuuden saajan biologista lasta, adoptiolasta, kasvattilapseksi annettua lasta, samassa taloudessa työttömyysetuuden saajan kanssa asuvaa avio- tai avopuolison lasta sekä lasta, josta työttömyysetuuden saaja on velvollinen maksamaan elatusapua. (Etuusohje, peruspäiväraha 2020.)

Peruspäivärahan etuusohjeessa muistutetaan myös siitä, että huostaanotetun perhehoidossa olevan lapsen sijaisvanhemmilla ei ole oikeutta lapsikorotukseen. Tämä johtuu siitä, että lapsen huostaanotto tai kasvattilapseksi antaminen eivät automaattisesti katkaise elatusvelvollisuutta, ja lapsikorotus maksetaan sille, joka on elatusvelvollinen. Myöskään tuomioistuimen määräämälle oheishuoltajalle ei useinkaan makseta lapsikorotusta, koska oheishuoltajalla ei ole elatusvelvollisuutta lasta kohtaan. (Etuusohje, peruspäiväraha 2020.) Työttömyysturvalaissa säädetään myös avoliitosta ja yhdessä tai erillään asumisesta (1 luku, 7 §).

Työmarkkinatuessa perhe- ja läheissuhteet merkityksellistyvät huollettavien lasten ohella myös toisella tavalla. Työmarkkinatuen saajan vanhempien tulot voivat vaikuttaa tietyissä tilanteissa tuen määrään, jos työmarkkinatuen saaja asuu samassa kotitaloudessa vanhempiensa kanssa. Työmarkkinatuesta muun muassa maksetaan vain puolet silloin, jos vanhempien luona asuva työnhakija ei ole täyttänyt työssäoloehtoja. Jos työmarkkinatuen hakija kuitenkin osallistuu työllistämistä edistäviin palveluihin

eivätkä samassa taloudessa asuvien vanhempien tulot ylitä enimmäismäärää, työmarkkinatukea ei vähennetä (7 luku, 9 §). Työttömyysturvalain osittaista työmarkkinatukea säätelevässä lain kohdassa painotetaan kuitenkin tilannekohtaisuutta: ”Jos hakijan vanhempien, joiden taloudessa hän asuu, tulot ylittävät 2 momentin 2 kohdassa säädetyn tuloajan, mutta hakija kykenee luotettavasti osoittamaan, etteivät vanhemmat tosiasiallisesti häntä taloudellisesti tue, työmarkkinatuki on maksettava ilman 1 momentissa tarkoitettua vähennystä” (L 1290/2002, 7 luku, 9 §, 4 mom.).

10.2 Tulokäsite ansiopäivärahassa, sovitellussa työttömyysetuudessa ja työmarkkinatuessa

Työttömyyspäivärahan saajan on täytettävä työssäoloehto saadakseen ansiopäivärahaa tai peruspäivärahaa. Työttömyyspäivärahan määräytymisestä säädetään työttömyysturvalain 6 luvussa. Ansiopäiväraha koostuu peruspäivärahan suuruudesta perusosasta, ansiopäivärahan ansio-osasta ja korotetusta ansio-osasta. Tulot vaikuttavat ansiopäivärahan ansio-osaan. Peruspäiväraha taas koostuu kiinteästä perusosasta ja korotusosasta. Peruspäivärahan määräytymiseen työttömyyttä edeltävät tulot eivät vaikuta. Ansiopäivärahaan ja peruspäivärahaan voidaan lisäksi maksaa edellisessä luvussa kuvattu lapsikorotus (ks. myös L 1290/2002, 6 luku, 6 §) sekä erilaisia kulkorvauksia (10 luku, 6 §) tai liikkuvuusavustusta (8 luku, 2 §).

Palkansaajan ansiopäivärahan perusteena olevasta *vakiintuneesta palkkatulosta* säädetään valtioneuvoston asetuksessa (VNa 1332/2002, 1 § ja 2 §). Yrittäjän ansiopäivärahan määrittelyssä käytetään kuitenkin työttömyysturvalaissa säädettyä *työtulon* käsitettä, koska se käsittää sekä palkka- että yrittäjätulot: ”Yrittäjän ansiopäiväraha määrätään sen työtulon perusteella, jonka mukaan yrittäjä on vakuuttanut itsensä yrittäjäkassassa yhteensä enintään 15 kuukauden ajan ennen työttömyyttä” (6 luku, 5 §, 1 mom.).

Jos työ ja siitä saatava palkkatulo ovat olleet kausiluonteisia, ansioon suhteutettu päiväraha lasketaan *vuositulosta*. Vuosituloksi katsotaan työsuhteen perusteella saatu palkkatulo ja siihen rinnastettava henkilökohtainen tulo sekä lisäksi sosiaaliturvaetuudet, ansionmenetykskorvaukset sekä muut tuet, jos ne ovat saajansa veronalaista tuloa. (VNa 1332/2002, 4 § ja 5 §.)

Työnhakijalla voi olla myös oikeus saada soviteltua työttömyysetuutta. Työttömyysturvalain mukaan soviteltuun työttömyysetuuteen on oikeus seuraavissa tilanteissa:

- ”1) [työnhakijalla] joka saa tuloa osa-aikaisesta työstä, ei kuitenkaan, jos osa-aikaisuus perustuu työntekijän aloitteesta tapahtuneeseen työajan lyhentämiseen;
- 2) jonka päivittäistä työaikaa on lyhennetty lomautuksen tai lomautukseen rinnastettavan syyn johdosta tai jonka työnteko on estynyt sellaisen työtaistelutoimenpiteen takia, jolla ei ole riippuvuussuhdetta hänen työehtoihinsa tai työoloihinsa;

- 3) joka saa tuloa enintään kaksi viikkoa kestävästä kokoaikatyöstä; tai
- 4) jolla on tuloa 1 luvun 6 §:n mukaisesta yritystoiminnasta tai omasta työstä.”
(4 luku, 1 §.)

Sovittelussa huomioon otettavista tuloista säädetään työttömyysturvalain 4 luvun 4 §:ssä. Sovittelussa huomioidaan *palkka* tai *muu ansiotulona käytettävä vastike*, joka on saatu korvauksena työstä.

Työmarkkinatuki koostuu perusosasta, joka on saman suuruinen peruspäivärahan perusosan kanssa (L 1290/2002, 7 luku, 4 §). Työmarkkinatukeen on lisäksi mahdollista saada korotusosaa, lapsikorostusta, kulukorvausta ja liikkuvuusavustusta. Peruspäivärahan lailla työttömyyttä edeltävillä tuloilla ei ole vaikutusta työmarkkinatuen perusosan määrään. Tarveharkinnasta johtuen työmarkkinatuen saajan tulot otetaan kuitenkin huomioon kokonaisuudessaan taloudellisen tuen tarvetta harkittaessa (7 luku, 1 §, 3 kohta). Työmarkkinatuki määrätään tuen maksamisajankohdan tilannetta vastaavaksi joko arvioitujen tai muutoin todettavissa olevien tulojen perusteella. Valtioneuvoston asetuksella (VnA 1332/2002, 12 §) säädetään tarkemmin tarveharkinnassa huomioon otettavista tuloista sekä niistä tuloista, joita ei oteta tarveharkinnassa huomioon. Tuloina pidetään *kaikkia työttömän tai hänen vanhempansa tuloja tulon lähteestä ja veronalaisuudesta riippumatta* (VnA 1332/2002, 12 §, 1 mom.). Metsätalouden tuloina otetaan huomioon varojen arvostamisesta verotuksessa annetun lain (L 1142/2005) 7 §:n 3 ja 4 momentin mukaan vahvistettu metsän keskimääräinen vuotuinen tuotto kerrottuna metsän pinta-alalla.

Tulolajit ansiopäivärahassa

Vakiintuneet palkkatulot, jolla tarkoitetaan

- työstä maksettavaa peruspalkkaa mukaan lukien vuosiloma-ajan palkka ja irtisanomisajan palkka
- iltatyölisää, vuorotyölisää, henkilö- ja tehtäväkohtaista lisää, olosuhteellista, lauantai- ja sunnuntaityölisää, yötyökorotusta, ylityökorvausta, urakkapohjaista ja arkipyhäkorvausta ja muuta vastaavaa palkanlisää ja korvausta
- palkkaan rinnastettavaa palkkiota
- varallaolo- ja päivystyskorvausta
- tulokseen perustuvaa palkkaa kuten provisiota, bonusta ja tantieemia
- verollista luontois- tai henkilökuntaetuutta
- verollista kustannusten korvausta
- työnantajan maksamaa säästöhenkivakuutuksen vakuutusmaksua
- työnantajan maksamaa yksilöllistä vapaaehtoisen eläkevakuutuksen vakuutusmaksua siltä osin, kuin se on verollinen
- luottamusmiehen ja työsuojeluvaltuutetun tehtävän perusteella maksettua palkkiota sekä työnantajan ja työntekijöiden yhteistoiminnasta valtion virastoissa ja laitoksissa annetun lain mukaista yhteistoiminnan perusteella maksettua palkkiota
- palkkaturvana maksettavaa palkkaa, josta ei ole tehty palkkaturvalain 4 §:n 2 momentin mukaista vähennystä, siltä osin kuin se olisi työnantajan maksamana ansiopäivärahan perusteena huomioon otettavaa ansiotuloa
- palvelurahaa, jolla tarkoitetaan joko työstä maksettavaa vastiketta, joka on sovittu osaksi tai kokonaan hyvitetäväksi lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon tuesta annetun lain mukaisella yksityisen hoidon tuella tai vastaavalla muulla valtion tai kunnan maksamalla tuella tai työstä maksettavaa vastiketta, joka on sovittu osaksi tai kokonaan hyvitetäväksi vakuutuskassalaissa tarkoitetun sairauskassan maksamalla päivärahalla, jota työntekijä saa laissa säädetyn tai työehto- tai muussa sopimuksessa sovitun palkan sijasta
- muuta edellä mainittuihin rinnastettavaa tuloa.

Työtulot, jolla tarkoitetaan

- sitä työtuloa, jonka mukaan yrittäjä on vakuuttanut itsensä yrittäjäkassassa yhteensä enintään 15 kuukauden ajan ennen työttömyyttä, ja joka ei saa olla suurempi kuin henkilön yrittäjän eläkelain ja maatalousyrittäjän eläkelain mukaan vahvistettu työtulo sekä työntekijän eläkelain mukainen työansio keskimäärin mainittuna aikana ovat yhteensä olleet.

Vuositulot, jolla tarkoitetaan

- työsuhteen perusteella maksettavaa palkkatuloa ja siihen rinnastettavaa henkilökohtaista tuloa (ei kuitenkaan työttömyysturvalain 1 luvun 6 §:n tarkoittama yritystoiminnasta saatua tuloa)
- veronalaiset ansionmenetykskorvaukset ja sosiaalietuudet sekä muut tuet (ks. tarkemmin VnA 1332/2002, 5 §).

11 Perhe ja tulokäsite toimeentulotukilaisissa

Toimeentulotukilain (L 1412/1997) mukaan toimeentulotuki on sosiaalihuoltoon kuuluva viimesijainen taloudellinen tuki, jonka tarkoituksena on turvata henkilön ja perheen ihmisarvoisen elämän kannalta vähintään välttämätön toimeentulo. Toimeentulotukea ovat Kelan hoitama perustoimeentulotuki ja kuntien vastuulla oleva täydentävä ja ehkäisevä toimeentulotuki. Perustoimeentulotukea myönnettäessä otetaan huomioon perusosalla katettavat menot (perusosa) sekä muut toimeentulotukilaisissa säädetty perusmenot. Täydentävää toimeentulotukea myönnettäessä otetaan huomioon esimerkiksi henkilön tai perheen erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvat menot (7c §). Ehkäisevää toimeentulotukea voidaan myöntää esimerkiksi toimeentulotuen saajan aktiivointia tukeviin toimenpiteisiin ja muihin tuensaajan omatoimista suoritumista edistäviin tarkoituksiin (13 §).

11.1 Toimeentulotukilain mukainen perhe ja yhteistalous

Perustoimeentulotukea maksettaessa lähtökohtana on yksinasuvan perusosa. Yksinasuvan perusosa, josta säädetään toimeentulotukilain 9 §:ssä, toimii pohjana, josta johdetaan muiden kotitaloustyyppien perusosat ja korotusosat, kuten yksinhuoltajan korotus. Toimeentulotuki on perhekohtainen tuki, minkä vuoksi laskelmat tuloista ja varoista sekä menoista tehdään perhekohtaisesti. Toimeentulotukilain mukaisella perheellä tarkoitetaan:

”– yhteistaloudessa asuvia vanhempia, vanhemman alaikäistä lasta, aviopuolisota sekä kahta henkilöä, jotka asuvat avioliitonomaisissa olosuhteissa. Toimeentulotukea myönnettäessä kaikkia perheenjäseniä pidetään toimeentulotuen saajina tuen maksupäivästä lukien. Toimeentulotuen katosotaan jakautuvan sen saajien kesken kullekin yhtä suurena osuutena, jolleivät olosuhteet muuta osoita.” (3 §, 1–2 mom.)

Kuten edellä esitellystä toimeentulotukilain 3 §:stä ilmenee, yhteistaloudessa asuvia perheenjäseniä ovat yhteistaloudessa asuvat vanhemmat, vanhemman alaikäinen lapsi, avio- ja avoparit sekä rekisteröidyssä parisuhteessa elävät. Toimeentulotukilain mukaisen perheen lisäksi myös yhteistaloudessa asumisella on vaikutusta perustoimeentulotuen perusosan määrään, joka on yhteistaloudessa asuvalla yksinasuvan perusosaa pienempi (9 §). Toimeentulotuen etuusohjeen mukaan yhteistaloudessa asuvien henkilöiden tulee hakea toimeentulotukea omalla hakemuksellaan, jos he eivät kuulu saamaan toimeentulotukilain mukaiseen perheeseen. Yhteistaloudessa asuvien pienempi perusosa johtuu siitä, että heidän elinkustannustensa katsotaan olevan henkeä kohden pienemmät kuin yksin asuvilla. Toimeentulotuen etuusohjeen mukaan yhteistaloudessa asuvia henkilöitä ovat myös yhdessä asuvat sisarukset tai kaverukset eli kaikki ne, joiden elinkustannukset tosiasiallisten olosuhteiden perusteella ovat alhaisemmat kuin yksin asuvalla henkilöllä. (Etuusohje, toimeentulotuki 2020.) Toimeentulotuen tarvetta arvioitaessa otetaan siten hakijan perhe- ja muut läheissuhteet huomioon inklusiivisesti, ydinperhettä laajemmin.

Toimeentulotukilain mukaisen perheen ja yhteistaloudessa asumisen lisäksi toimeentulotukea tarvitsevalla henkilöllä saattaa olla erityisiä perhetilanteita, joita valotetaan sekä laissa että toimeentulotuen etuusohjeessa. Ensiksikin toimeentulotukilain 9 §:n toisen momentin mukaan vanhempi, joka ei ole avio- tai avoliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa ja asuu yli 18-vuotiaan lapsensa kanssa samassa taloudessa, saa perusosan saman suuruisena kuin yksin asuva henkilö. Toiseksi toimeentulotuen etuusohjeen mukaan yksinhuoltajat saavat yksin asuvan perusosan yksinhuoltajakorotettuna vaikka asuisivat lapsineen omien vanhempiensa kanssa samassa taloudessa. Kolmanneksi muun henkilön kuin oman vanhempansa luona asuva alaikäinen lapsi muodostaa oman perheen. Tällöin toimeentulotuen määrään eivät vaikuta lapsen vanhempien tulot tai hoitajan tulot ja varat. Neljänneksi, kun alaikäinen lapsi vuoroasuu molempien vanhempiensa luona, hänen katsotaan kuuluvan molempien vanhempiensa toimeentulotukilain mukaiseen perheeseen, jolloin lapsen perusosa jaetaan puoliksi vanhempien kesken. Lisäksi lapsi voi vuoroasua kunnan toimielimen vahvistaman sopimuksen tai tuomioistuimen päätöksen turvin muun huoltajan (ei vanhempi) luona. Tällöin lapsi muodostaa oman toimeentulotukiperheensä ja lapsen perusosa jaetaan vanhemman ja lapsen kesken. (Etuusohje, toimeentulotuki 2020.)

Toimeentulotuen etuusohjeessa muistutetaan kuitenkin siitä, että alaikäisen lapsen asuessa erossa vanhemmistaan vanhempien elatusvelvollisuus vaikuttaa toimeentulotuen perintään (ks. L 1412/1997, 20 §, 1 mom., 4 kohta). Tästä johtuen avoliitossa olevan alaikäisen toimeentulotukea voidaan periä hänen vanhemmiltaan. Alaikäisten avoliitto ei myöskään ole toimeentulotuen näkökulmasta perhe, vaan asumismenot jaetaan puoliksi avoliitossa asuvien kesken. Jos alaikäisellä avoparilla kuitenkin on yhteinen lapsi, heidän katsotaan muodostavan toimeentulotukilain mukaisen perheen. (Etuusohje, toimeentulotuki 2020.)

Elatusvelvollisuus näkyy toimeentulotuen takaisinperinnässä myös aviopuolisoilla, koska avioliittolain mukaan puolisoiden tulee ottaa osaa toistensa elatukseen (L 411/1987, 46 §). Toimeentulotukea voidaan siten periä maksukykyiseltä aviopuolisolta esimerkiksi tilanteessa, jossa aviopuolisot asuvat erillään ja toinen puoliso joutuu avioliiton purkautumista odottaessaan turvautumaan toimeentulotukeen. Elatusvelvollisuus säilyy, kunnes avioero astuu voimaan. (Etuusohje, toimeentulotuki 2020.)

11.2 Tulokäsite toimeentulotuessa

Koska toimeentulotuki on viimesijainen sosiaalihuollon taloudellinen tuki, hakijan ja perheen tulot ja varat otetaan kokonaisuudessaan huomioon perustoimeentulotukea myönnettäessä. Tuloina otetaan siten huomioon hakijan ja hänen toimeentulotukilain mukaisen perheensä *käytettävissä olevat tulot ja varat* tietyin poikkeuksin. Käytettävissä olevista tuloista ja varoista sekä niihin liittyvistä rajoituksista säädetään toimeentulotukilain 11 ja 12 §:ssä.

12 Tulo- ja perhekäsite muissa sosiaaliturvaetuuksissa

Tässä luvussa käydään vielä läpi niitä sosiaaliturvaetuuksia, joissa joko perhe- tai tulokäsitteellä on merkitystä sosiaaliturvaetuuden hakemisessa tai määräytymisessä. Luvussa käydään läpi vuorotteluvapaan ja kuntoutusrahan tulokäsitteet, työ- ja ammattitautilain mukaisten etuuksien tulo- ja perhekäsite, sekä omaishoidon perhekäsite.

12.1 Tulokäsite vuorotteluvapaalaissa

Vuorotteluvapaalaissa (L 1305/2002) säädetyn vuorotteluvapaan tarkoituksena on toisaalta edistää työntekijän työssä jaksamista lyhytkestoisen työstä poissaolon avulla sekä toisaalta parantaa työttömänä työnhakijana olevan henkilön työllistymisedellytyksiä määräaikaisen työkokemuksen kautta. Vuorotteluvapaalain mukaisen vuorottelukorvauksen täysi määrä on 70 prosenttia siitä työttömyyspäivärahasta, johon henkilöllä olisi työttömänä ollessaan oikeus työttömyysturvalain (L 1290/2002) perusteella. Vuorottelukorvausta määriteltäessä ei kuitenkaan oteta huomioon työttömyysturvalaissa mainittua lapsikorotusta. (L 1305/2002, 15 §.)

Muutamia eroavuuksia lukuun ottamatta (ks. tarkemmin L 1305/2002, 15 §, 2 mom.), vuorottelukorvaukseen vaikuttavat tulot määräytyvät sen mukaan, mitä työttömyysturvalaissa sanotaan ansiopäivärahan määräytymisestä ja siinä huomioon otettavista tuloista (ks. luku 10 tässä julkaisussa).

Lisäksi tulokäsitettä – *vakiintuneena pidettävä palkkatulo* – sovelletaan vuorottelukorvausta määriteltäessä hieman eri tavoin kuin työttömyysturvalaissa: vakiintuneena pidettävää palkkatuloa määrättäessä otetaan huomioon vuorottelijan vähintään 52 viikon ajalta saamat palkkatulot vuorotteluvapaata edeltäviltä täysiltä palkanmaksauksilta (15 §, 3 mom.).

12.2 Tulokäsite Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuuksista annetussa laissa

Perhe- ja läheissuhteilla ei ole merkitystä myöskään kuntoutusrahan määräytymisessä, mutta tulot vaikuttavat maksettavaan kuntoutusrahaan. Kuntoutusrahasta säädetään Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuuksista annetussa laissa (L 566/2005) (jäljempänä kuntoutuslaki). Kuntoutusrahan oikeuttavan kuntoutuksen tarkoituksena on kuntoutujan pääsy työelämään, työelämässä pysyminen tai sinne palaaminen (17 §). Kuntoutujalla on oikeus kuntoutusrahaan siltä ajalta, jona hän on kuntoutukseen osallistumisen vuoksi estynyt tekemästä työtä.

Kuntoutusrahaa voi saada, kun kuntoutuspäätös on tehty kuntoutuslain 18 §:ssä mainituin perustein:

- kuntoutuslain 2 luvun perusteella
- terveydenhuoltolain 29 §:n perusteella
- työterveyshuoltolain 12 tai 14 §:n perusteella
- vammaispalvelulain 8 §:n 1 mom:n perusteella
- yksilökohtaiseen päihdekuntoutukseen päihdehuoltolain perusteella
- perhekuntoutukseen lastensuojelulain, kehitysvammaisten erityishuoltolain tai päihdehuoltolain perusteella
- nuoren kuntoutusrahaa hakevalla kotikunnan laatimaan henkilökohtaisen opiskelu- ja kuntoutumissuunnitelman perusteella
- oppisopimuksen perusteella
- veikkausvoittovaroin rahoitetun sopeutumisvalmennuksen perusteella.

Kuntoutusraha määräytyy *vuositulon* perusteella ja se on vähintään yhtä suuri kuin kuntoutujalle myönnettävä sairausvakuutuslain mukainen sairauspäiväraha, johon hänellä olisi oikeus, jos hän kuntoutuksen alkaessa olisi tullut työkyvyttömäksi (32 §). Kuntoutusrahan määrään vaikuttavat tulot määräytyvät siten yhtäläisesti sairauspäivärahojen kanssa (ks. luku 4 tässä julkaisussa).

Tulot voivat myös vaikuttaa kuntoutusrahaan siten, että ne vähentävät ammatillisena kuntoutuksena järjestetyn koulutuksen tai siihen liittyvän harjoittelun ajalta maksettavaa kuntoutusrahaa sitä osin kuin työtulojen yhteismäärä ylittää lukukauden ajalta laskettuna tietyn määrän. Koulutuksen aikaisia työtuloja ei kuitenkaan vähennetä tietyissä tapauksissa:

- nuoren kuntoutusrahasta
- eläkkeensaajan kuntoutusrahasta
- työnantajalle maksettavasta kuntoutusrahasta
- odotus- tai väliajan kuntoutusrahasta.

Nämä niin sanotut yhteensovitettavat tulot voivat olla palkkatuloa tai YEL-/MYEL-työtuloa. Yhteensovitettavina tuloina otetaan huomioon samat palkka- ja yrittäjätulot kuin vuositulossakin. Omaishoidon ja perhehoidon hoitopalkkio ei kuitenkaan ole yhteensovitettavaa tuloa. (37 ja 38 §.)

12.3 Perhe- ja tulokäsite työtapaturma- ja ammattitautilaissa

Työntekijän tai yrittäjän työtapaturman tai ammattitaudin sattuessa sovelletaan tapaturmasta tai ammattitaudista johtuviin ansionmenetyksiin työtapaturma- ja ammattitautilakia (L 459/2015). Lain toimeenpanoon kuuluvista tehtävistä huolehtivat vakuutusyhtiöt, Valtiokonttori ja Tapaturmavakuutuskeskus. Työtapaturma- ja ammattitautilain 8 luvussa on säännökset sairaanhoidon kustannusten korvaamisesta

ja lain 10 luvussa ansionmenetyskorvausten maksamisesta. Työtapaturma- ja ammattitautilain mukaisia ansionmenetyskorvauksia ovat *päiväraha*, *tapaturmaeläke* ja *kuntoutusraha*. Kuoleman johdosta maksettavista korvauksista puolestaan säädetään lain 13 luvussa. Näistä perhe-eläke on perhekäsitteen kannalta merkityksellinen. Perhe-eläkettä maksetaan *leskeneläkkeenä* ja *lapseneläkkeenä*.

Leskeneläkkeeseen on oikeus aviopuolisolla sekä avopuolisolla siinä tapauksessa, jos hänellä on tai on ollut tai hänelle on syntymässä menehtyneen puolison kanssa yhteinen lapsi. Lisäksi leskeneläkettä voi saada, jos pariskunnalla on julkisen notaarin oikeaksi todistama sopimus keskinäisestä elatuksesta. (100 §.) Menehtyneen lapsella on oikeus lapseneläkkeeseen. Oikeus lapseneläkkeeseen on myös leskeneläkkeeseen oikeutetun aviopuolison lapsella sekä lapsella, jonka elatuksesta menehtynyt kuollessaan huolehti. Lapsella on oikeus lapseneläkkeeseen, jos hän ei ole menehtyneen kuollessa vielä täyttänyt 18:aa vuotta. Lapseneläkettä voi saada myös yli 18-vuotias päätoimisesti opiskeleva lapsi sekä lapsi, joka on menehtyneen kuollessa kykenemätön elättämään itseään sairaudesta, viasta tai vammasta aiheutuvan työkyvyttömyyden vuoksi. Oikeus lapseneläkkeeseen jatkuu enintään siihen saakka, kun lapsi täyttää 25 vuotta. (101 §.)

Perhe-eläkeoikeuden alkamisesta ja päättymisestä säädetään työtapaturma- ja ammattitautilain 103 §:ssä ja määrästä 104 §:ssä. Perhe-eläkkeen enimmäismäärä vuodessa on 70 prosenttia menehtyneen *vuosityöansiota*. Leskeneläkkeen enimmäismäärä riippuu lapseneläkkeeseen oikeutettujen määrästä (ks. 104 §, kohdat 1–5). Lisäksi leskeneläkkeeseen oikeutetun *työ- ja eläketulo* otetaan huomioon tulosoivituksella leskeneläkkeen suuruutta määriteltäessä. Työtulon määräytymisessä sovelletaan sitä, mitä 71–78 §:ssä säädetään vahingoittuneen vuosityöansioista. (Ks. tarkemmin 107 §.)

Vahingoituneelle itselleen voidaan maksaa työtapaturma- ja ammattitautilain mukaista päivärahaa vuoden ajalta vahinkopäivää seuraavasta päivästä lukien. Päivärahan määrä on 28 päivän ajalta vahinkopäivästä saman suuruinen kuin maksettu *sairausajan palkka*. Jos vahingoituneelle ei ole maksettu sairausajan palkkaa, sairausajan palkkana on maksettu vain osa palkasta tai sairausajan palkkaa on lomautusten tai muun vastaavan syyn takia maksettu lyhennetyltä työajalta, päiväraha määrätään sen *työansion* perusteella, joka vahingoituneella on ollut lähimmän vahinkopäivää edeltävän yhden tai useamman täyden palkanmaksukauden aikana, joiden kesto on yhteensä lähimpänä 28 päivää. Jos työsuhde on jatkunut vähemmän kuin 28 päivää, käytetään työsuhteen aikana saatua työansiota. (56 § ja 58 §.) Kun 28 päivää on kulunut, päivärahaa ja kuntoutusrahaa maksetaan *vuosityöansion* mukaan ja päivärahan suuruus on 1/360 vahingoittuneen vuosityöansiosta (59 §). Jos täysimääräinen päiväraha jää pienemmäksi kuin lain 79 §:ssä määritellyn vähimmäisvuosityöansion perusteella laskettu päiväraha, maksetaan päiväraha vähimmäisvuosityöansion perusteella (60 §). Jos työkyvyttömyys jatkuu vielä vuoden kuluttua työtapaturmasta tai

ammattitaudista, maksetaan vahingoittuneelle lain mukaan tapaturmaeläkettä, jonka suuruus määräytyy niin ikään *vuosityöansion* perusteella. Täysi tapaturmaeläke on 85 prosenttia vuosityöansiosta alle 65-vuotiaalle ja 65 vuotta täyttäneelle 70 prosenttia vuosityöansiosta. (63 ja 66 §.) Jos tapaturmaeläkeaikana maksetaan kuntoutusrahaa, se perustuu niin ikään vuosityöansioon.

Vuosityöansion määräytymisestä säädetään työtapaturma- ja ammattitautilain pykälissä 71–79. Ansionmenetykskorvauksen perusteena olevasta työansiosta sen sijaan säädetään lain 81 §:ssä. Mainittua työansiokäsitettä käytetään myös vakuutusmaksun perusteena eräitä poikkeuksia lukuun ottamatta (168 §).

Kuntoutusrahaa maksetaan tapaturma- ja ammattitautilain mukaisen päivärahan lailla vahinkopäivästä lukien yhden vuoden ajan. Kuntoutusraha on täysimääräisen päivärahan suuruinen, minkä jälkeen kuntoutusraha on täysimääräisen tapaturmaeläkkeen suuruinen. (69 §.)

Tulolajit työtapaturma- ja ammattitautilain mukaisissa ansionmenetykskorvauksissa ja perhe-eläkkeessä

Sairausajan palkka

Työansio, jolla tarkoitetaan

- palkkaa, tulospalkkiota tai muuta vastiketta, joka on maksettu tai sovittu maksettavaksi korvauksena työstä
- vastiketta, joka on sovittu osaksi tai kokonaan hyvitetäväksi
 - yleisöltä saatavilla palvelu- tai lahjarahhoilla, jotka otetaan huomioon
 - vakuutuskassalaisia tarkoitetun sairauskassan maksamalla päivärahalla, jota työntekijä saa laissa säädetyn tai työehto- tai muussa sopimuksessa sovitun palkan sijasta
 - kotihoidontukilain mukaisella yksityisen hoidon tuella tai vastaavalla muulla valtion tai kunnan maksamalla tuella.

Vuosityöansio, jolla tarkoitetaan

- 1/360 vahingoittuneen työtapaturma- ja ammattitautilain 71–78 §:n mukaisesta vuosityöansiosta.

Työ- ja eläketulo, jolla tarkoitetaan

- työtapaturma- ja ammattitautilain mukaista työansiota tai
- eläketuloa eli jatkuvana maksettavaa työntekijän eläkelain 3 §:ssä mainittujen lakien mukaista eläkettä ja niitä vastaavia perhe-eläkkeitä, maatalousryttäjien luopumistuesta annetun lain mukaista luopumistuen perusmäärää, maatalouden harjoittamisesta luopumisen tukemisesta annetun lain mukaista luopumistuen perusmäärää, luopumiseläkelain mukaista vähennettyä luopumiseläkettä sekä maatalousryttäjien tapaturmavakuutuslain, sotilastapaturmalain ja sotilasvammalain sekä muun lain, jonka korvaus määräytyy työtapaturma- ja ammattitautilain säännösten mukaan, perusteella toistaiseksi myönnettyä tapaturmaeläkettä, elinkorkoa, perhe-eläkettä ja huoltoeläkettä sekä niitä vastaavia liikennevakuutuslain mukaisia korvauksia ja urheilijan tapaturma- ja eläketurvasta annetun lain 6 ja 14 §:n mukaista toistaiseksi myönnettyä eläkettä.

12.4 Perhe- ja tulokäsite omaishoidon tuessa

Omaishoidon tuen tarkoituksena on tukea omaishoidon toteuttamista. Kunnat päättävät omaishoidon tuen maksamisen kriteereistä lain sallimissa rajoissa. Kriteerit vaihtelevat kuntien välillä, minkä vuoksi omaishoitolakia on pyritty muuttamaan käytänteitä yhtenäistäväksi (STM 2014). Omaishoidon tukena maksettava *hoitopalkkio* määräytyy hoidon sitovuuden ja vaativuuden mukaan (5 §). Hoitopalkkio on ansiotuloa, jota verotetaan kuten muutakin työn perustella saatavaa tuloa. Omaishoidon hoitopalkkion suuruus verotuksen jälkeen riippuu muun muassa omaishoitajan muiden tulojen suuruudesta ja tulolajeista (STM 2014, 20). Näistä muista tuloista ja tulolajeista ei säädetä erikseen omaishoitolaissa.

Perhekäsitteen näkökulmasta omaishoidon tuessa merkityksellistä on, kuka voi toimia omaishoitajana eli kenelle voidaan maksaa hoitopalkkiota omaishoitosuhteen perusteella. Omaishoitolaissa säädetään seuraavasti siitä, kuka voi toimia omaishoitajana ja saada hoitopalkkiota: ” – omaishoitajalla [tarkoitetaan] hoidettavan omaista tai muuta hoidettavalle läheistä henkilöä, joka on tehnyt omaishoitosuhteen” (2 §, kohta 3). Omaishoitajana voi toisin sanoen toimia sairaan, vammaisen tai ikääntyvän henkilön perheenjäsen mutta yhtä hyvin joku muu omaishoitoa tarvitsevan henkilön läheinen. Perhe- ja läheissuhteiden kannalta omaishoitajuus ei rajoitu esimerkiksi avio- tai avopuolisoon tai vanhempiin vaan omaishoitajuuden määritelmä on inklusiivinen. Hoitopalkkio voidaan toisin sanoen sopimuksen mukaan maksaa esimerkiksi hoitoa tarvitsevan ystävälle tai muulle läheiselle henkilölle, jonka ei tarvitse olla perheenjäsen tai muu sukulainen.

13 Sosiaaliturvaetuuksien haku- ja maksuajat ja niiden erot

Sosiaaliturvauudistuksessa on etuuksien käsitteistön yhtenäistämisen lisäksi tavoitteena yhtenäistää haku- ja maksuajankohtia. Tässä tutkimuksessa tarkasteltavien tulo- ja perhekäsitteiden kannalta merkityksellisten sosiaaliturvaetuuksien hakuajat ja maksuajankohdat vaihtelevat suuresti (ks. liitetaulukko 2, s. 80). Vaihtelu voi olla joskus perusteltua, koska sosiaaliturvaetuudet on tarkoitettu erilaisiin elämäntilanteisiin. Sosiaaliturvaetuuksia voi hakea ennakoivasti eli ennen kun oikeus etuuteen alkaa tai takautuvasti, kun oikeus etuuteen on jo alkanut (taulukko 4).

Valtaosassa sosiaaliturvaetuuksista on määräaika, jolloin etuutta tai tukea tulee viimeistään hakea (ks. liitetaulukko 2). Kaikissa etuuksissa ei ole varsinaista ennalta määriteltä hakuaikaa, kuten työtapaturma- ja ammattitautilain mukaisissa etuuksissa⁴ tai toimeentulotuessa, joka on sosiaalihuoltoon kuuluva viimesijainen ja tarveharkintainen taloudellinen tuki. Pisin, kuuden kuukauden takautuva hakuaikea on lastenhoidon tuissa, lapsilisässä ja eläkkeensaajan asumistuessa. Muissa tässä tutkimuksessa tarkasteltavissa sosiaaliturvaetuuksissa takautuvat hakuajat vaihtelevat pääasiassa yhden ja neljän kuukauden välillä.

Hakuajojen lisäksi sosiaaliturvaetuuksien maksupäivissä on vaihtelua (ks. kuvio, s. 62 ja liitetaulukko 2). Osassa sosiaaliturvaetuuksista maksupäivä riippuu etuuden myöntöajankohdasta, kuten esimerkiksi sairausvakuutuslaissa ja työttömyysturvalaissa säädettävissä etuuksissa. Joissakin sosiaaliturvaetuuksia säätelevissä laeissa ei ole lainkaan määriteltä maksupäivää, kuten vuorottelukorvauksessa tai omaishoidon tuen hoitokorvauksessa, joiden maksupäivät vaihtelevat edellisen kohdalla työttömyyskassoittain ja jälkimmäisen kunnittain.

Taulukko 4. Sosiaaliturvaetuuksien hakeminen ennakoivasti tai takautuvasti.

Laki	Sosiaaliturvaetus	Haetaanko etuutta ennakoivasti vai takautuvasti?	
		Ennakoivasti	Takautuvasti
Sairausvakuutuslaki	Äitiysraha	x	
	Erityisäitiysraha		x
	Vanhempainraha ml. osittainen vanhempainraha	x	
	Vanhempainraha (adoptiovanhempi)		x
	Isyysraha		x
	Erityishoitoraha		x
	Sairaus-, tartuntatauti- ja luovutuspäiväraha		x

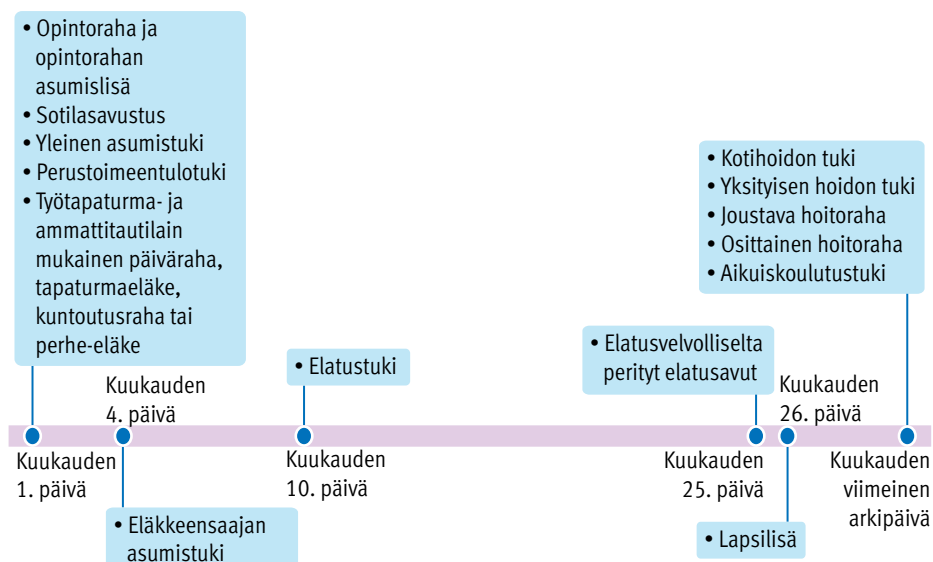
Taulukko 4 jatkuu.

4 Poikkeuksena ovat kuitenkin tietyt kulukorvaukset ks. tarkemmin 128–129 §.

Jatkoa taulukkoon 4.

Laki	Sosiaaliturvaetus	Haetaanko etuutta ennakoivasti vai takautuvasti?	
		Ennakoivasti	Takautuvasti
Laki lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon tuesta	Kotihoidon tuki		x
	Yksityisen hoidon tuki		x
	Joustava hoitoraha		x
	Osittainen hoitoraha		x
Lapsilisälaki	Lapsilisä		x
Äitiysavustuslaki	Äitiysavustus	x	
	Adoptiotuki	x	
Elatustukilaki	Elatustuki		x
Opintotukilaki	Opintoraha (ml. huoltajakorotus, oppimateriaalilisä)		x
	Asumislisä		x
	Opintolainan valtiontakaus		x
	Korkeavustus ^a	x	x
Laki aikuiskoulutus-etuuksista	Aikuiskoulutustuki		x
	Soviteltu aikuiskoulutustuki		x
	Ammattitutkintostipendi		x
Sotilasavustuslaki	Perusavustus, asumisavustus, elatusavustus		x
	Erityisavustus ja opintolainojen korot		x
Laki yleisestä asumistuesta	Yleinen asumistuki		x
Laki eläkkeensaajan asumistuesta	Eläkkeensaajan asumistuki		x
Työttömyysturvalaki	Ansiopäiväraha		x
	Peruspäiväraha		x
	Työmarkkinatuki		x
	Liikkuvuusavustus		x
Laki toimeentulotuesta	Perustoimeentulotuki, täydentävä ja ennaltaehkäisevä toimeentulotuki		
Vuorotteluvapaalaki	Vuorottelukorvaus		x
Kuntoutuslaki	Kuntoutusraha		x
Työtapaturma- ja ammattitautilaki	Päiväraha		x
	Kuntoutusraha		x
	Tapaturmaeläke		x
	Perhe-eläke		x
Laki omaishoidon tuesta	Hoitoraha		x

^a Korkeavustusta haetaan ennakoivasti, jos korkeavustus maksetaan pankille.

Kuvio. Sosiaaliturvaetuksien maksupäiviä.**Yksilöllisesti vaihtelevat maksupäivät**

- Äitiysraha
- Erityisäitiysraha
- Vanhempainrahat
- Isyysraha
- Erityishoitoraha
- Sairauspäivärahat
- Tartuntatautipäiväraha
- Luovutuspäiväraha
- Soviteltu aikuiskoulutustuki
- Ammattitutkintostipendi
- Sotilasavustuslain mukainen erityisavustus ja opintolainojen korot
- Ansiopäiväraha
- Peruspäiväraha
- Työmarkkinatuki
- Liikkuvuusavustus
- Vuorottelukorvaus
- Kuntoutuslain mukainen kuntoutusraha

Myös sosiaaliturvaetuksien maksussa huomioitavat päivät (arkipäivät, pyhät yms.) ja niistä käytettävät käsitteet vaihtelevat. Esimerkiksi sairausvakuutuslain mukaisten sosiaaliturvaetuksien maksussa huomioidaan arkipäivät mutta arkipäiviksi luetaan mukaan myös niin sanotut arkilauantait, mikä vaikuttaa sairausvakuutuslain mukaisien päivärahojen maksamiseen. Arkipäiviä kertyy näin kalenteriviikossa tyypillisesti kuusi silloin kun viikkoon ei satu arkipäiviä.

14 Yhteenveto ja johtopäätökset

Tutkimuksen tavoitteena on ollut kartoittaa sosiaaliturvaetuksissa käytössä olevia perhe- ja tulokäsitteitä, maksu- ja hakuajankohtia sekä lisätä ymmärrystä sosiaaliturvaetuksista säätävissä laeissa sovellettujen ja säädettyjen perhekäsitteiden ja eletyn elämän välisestä suhteesta. Käsitteiden sekä maksu- ja hakuajankohtien yhtenäistämisen on yksi käynnissä olevan sosiaaliturvan kokonaisuudistuksen tavoitteista. Myös aikaisemmissa sosiaaliturvaa uudistaneissa komiteoissa ja hankkeissa nimenomaan perhe- ja tulokäsitteiden yhtenäistäminen on nostettu kehityskohteeksi (mm. STM 2009; Moisio 2018). Käsitteistön yhtenäistäminen on keskeistä, jotta sosiaaliturvaetuksien ymmärrettävyyttä voidaan lisätä. On myös tärkeää yhtenäistää sosiaaliturvaetuksien maksuajankohtia ja hakuajoja, kuitenkin siten kuin yhtenäistäminen on mahdollista etuuksien tarkoitusten ja niille asetettujen tavoitteiden puitteissa. Käytössä olevien käsitteiden yksiselitteisyys parantaa sosiaalilainsäädännön ennakoitavuutta ja helpottaa myös lain toimeenpanijoiden työtä (Faurie ja Kalliomaa-Puha 2010).

Tutkimuksessa tarkasteltavassa sosiaaliturvaetuksia koskevassa sosiaalilainsäädännössä käytetyt tulokäsitteet on koottu taulukkoon 5 (s. 65). Sovellettavat tulokäsitteet voivat vaihdella jopa saman lain sisällä. Sosiaaliturvaetuksissa tulot lasketaan pääasiassa *bruttotuloista* perustoimeentulotukea ja sotilasavustusta lukuun ottamatta, joissa tulot lasketaan käytettävissä olevista *nettotuloista*.

Useissa etuuksissa on käytössä *vuositulon käsite*. Vuositulo on käytössä sairausvakuutuslain mukaisissa päivärahaetuksissa tartuntatautipäivärahaa lukuun ottamatta (*työtulo*). Vuositulon käsitettä käytetään myös kuntoutuslaissa säädettyssä kuntoutusrahassa sekä työttömyysturvalaissa säädettyssä ansiopäivärahassa, mutta ainoastaan jos ansiopäivärahan hakijan työ ja siitä saatava palkkatulo on ollut kausiluonteista. Työttömyysturvalain ansiopäivärahassa käytetään enimmäkseen *vakiintuneen palkkatulon* käsitteitä ja yrittäjien kohdalla *työtulon käsitettä*. Sovitellussa ansiopäivärahassa käytetään *ansiotulokäsitettä*.

Työtapaturma ja ammattitautilain mukaisissa etuuksissa käytetään *sairausajan palkkakäsitettä*, *työansiökäsitettä*, *vuosityöansiökäsitettä* ja *työ- ja eläketulokäsitettä*. Eri tulokäsitteet kuvastavat sitä, miten monenlaisiin tilanteisiin työtapaturma- ja ammattitautilain mukaisia sosiaaliturvaetuksia myönnetään. Aikuiskoulutuslain mukaisissa etuuksissa käytetään käsitettä *vakiintuneet ansiot*.

Yleisessä asumistuessa ja eläkkeensaajan asumistuessa sovelletaan *jatkuvan tulon käsitettä*. Opintotuessa tuloiksi taas määritellään *veronalaiset ansio- ja pääomatulot*. Muissa tarveharkintaisissa etuuksissa ja tuissa eli työmarkkinatuessa, toimeentulotuessa ja sotilasavustuksessa tulot huomioidaan kattavasti mutta käytetyt käsitteet vaihtelevat jonkin verran: *tulot lähteestä ja veronalaisuudesta huolimatta* (työmark-

kinatuki), *käytettävissä olevat tulot ja varat* (toimeentulotuki) ja *käytettävissä olevat tosiasialliset tulot* (sotilasavustus).

Kotihoidontukilaissa sovelletaan kotihoidon tuen ja yksityisen hoidon tuen hoitolisässä varhaiskasvatuksen asiakasmaksulakia, jonka perusteella tuloista käytetään lauseketta *veronalaiset ansio- ja pääomatulot sekä veroista vapaat tulot*. Sosiaaliturvan yhdenmukaisuuden kannalta voisi olla selkeämpää, että tulokäsite kirjattaisiin kotihoidontukilakiin. Varhaiskasvatuksen asiakasmaksuista annetun lain mukaisesti myös lapsen tulot otetaan huomioon lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon hoitolisässä, mikä on poikkeus verrattuna valtaosaan sosiaaliturvaetuuksista (Kela 2018, 19) – toimeentulotukea lukuun ottamatta. Muissa sosiaalietuuksissa tulokäsite on yleensä kirjattu etuuslakeihin.

Elatustukeen tulokäsite vaikuttaa välillisesti elatusavun kautta. Huomionarvoista on, että elatusapuun liittyvässä lainsäädännössä ei ole säädetty elatusapuun vaikuttavista tuloista ja tulokäsitteestä, vaan tulojen arvioinnissa sovelletaan oikeusministeriön ohjetta, jonka mukaisesti tuloja määriteltäessä sovelletaan *pysyvän kuukausitulon käsitettä* (ks. OM 2007).

Sosiaaliturvaetuuksia säätelevässä lainsäädännössä on siten käytössä 14 erilaista tulokäsitettä. Erot johtuvat esimerkiksi erilaisista työsuhteista (mm. työ- tai virkasuhde, yrittäjäyys), jolloin tulokertymät ovat erilaisia, mutta kaikki käsite-erot eivät ole helposti selitettävissä. Syyt erilaisten tulokäsitteiden käyttöön olisikin tärkeää selvittää sosiaaliturvauudistuksen pohjaksi tehtävissä jatkotutkimuksissa. Erilaiset tulokäsitteet sekä sosiaaliturvaetuuksien haku- ja maksuajankohtien vaihtelevuus voivat olla haastavia, jos henkilö tarvitsee useita eri sosiaaliturvaetuuksia.

Sosiaaliturvaetuuksia voi luokitella myös esimerkiksi sen suhteen, ovatko ne ansiosidonnaisia tai tarveharkintaisia etuuksia, mikä vaikuttaa tulojen huomioimiseen ja siten käytettyyn tulokäsitteeseen (ks. liitetaulukko 3, s. 88). Tässä tutkimuksessa tarkasteltavista sosiaaliturvaetuuksista ansiosidonnaisia etuuksia ovat seuraavat:

- sairausvakuutuslain mukaiset etuudet (vuositulo, työtulo)
- aikuiskoulutustuki (vakiintuneet ansiot)
- työttömyysturvalain mukainen ansiopäiväraha (työtulo, vakiintuneet palkkatulot)
- työttömyysturvalain mukainen vuorottelukorvaus (vuositulo, vakiintuneet palkkatulot)
- kuntoutuslain mukainen kuntoutusraha (vuositulo)
- työtapaturma- ja ammattitautilain mukaiset etuudet (vuosityöansio, sairausajan palkka, työansio)
- aikuiskoulutustuki (vakiintuneet ansiot).

Taulukko 5. Sosiaaliturvaetuksien tulokäsitteet.

Tulokäsite	Sosiaaliturvaetuudet ja etuuksia säätelevät lait
Vuositulo	Äitiysraha, erityisäitiysraha, vanhempainraha (ml. osittainen vanhempainraha), isyysraha, erityishoitoraha, sairauspäiväraha (ml. osasairauspäiväraha), luovutus-päiväraha (L 1224/2004) Ansiopäiväraha (L 1290/2002) Kuntoutusraha (L 566/2005)
Vuosityöansio	Päiväraha, tapaturmaeläke, kuntoutusraha, perhe-eläke (L 459/2015)
Vakiintuneet palkkatulot	Ansiopäiväraha (L 1290/2002) Vuorottelukorvaus (L 1305/2002)
Vakiintuneet ansiot	Aikuiskoulutustuki (ml. sovellettu aikuiskoulutustuki) (L 1276/2000)
Työtulo	Tartuntapäiväraha (L 1224/2004) Ansiopäiväraha (L 1290/2002)
Työansio	Päiväraha (L 459/2015)
Jatkuvat tulot	Yleinen asumistuki (L 938/2014) Eläkkeensaajan asumistuki (L 571/2007)
Tulot lähteestä ja veronalaisuudesta riippumatta	Työmarkkinatuki (L 1290/2002)
Käytettävissä olevat tulot ja varat	Perustoimeentulotuki (L 1412/1997)
Käytettävissä olevat tosiasialliset tulot	Sotilasavustus (L 781/1993)
Veronalaiset ansio- ja pääomatulot sekä verosta vapaat tulot	Kotihoidon tuki, yksityisen hoidon tuki (L 1128/1996; ks. L 1503/2016)
Veronalaiset ansio- ja pääomatulot	Opintoraha, asumislisä, opintolainan valtioneuvoston tuki, oppimateriaalilisä, korkoavustus (L 65/1994)
Palkka tai muu ansiotulona käytettävä vastike	Sovellettu ansiopäiväraha (L 1290/2002)
Sairausajan palkka	Päiväraha (L 459/2015)
Pysyvä kuukausitulo	Elatustuki ^a (ks. Elatusapu, OM 2007)

a Tulot vaikuttavat välillisesti elatusvelvollisen elatusavun kautta (ks. tarkemmin luku 6.3 tässä julkaisussa).

Tarveharkintaisissa etuuksissa ja tuissa tulot voivat estää etuuden saamisen tai vähentää etuutta tai sen osaa (ks. liitetaulukko 3). Tässä tutkimuksessa tarkasteltavia tarveharkintaisia etuuksia ovat:

- perustoimeentulotuki (käytettävissä olevat tulot ja varat)
- yleinen asumistuki (jatkuvat tulot)
- eläkkeensaajan asumistuki (jatkuvat tulot)
- työmarkkinatuki (tulot lähteestä ja veronalaisuudesta huolimatta)
- opintotukilain mukaiset etuudet (veronalaiset ansio- ja pääomatulot)
- sotilasavustus (käytettävissä olevat tosiasialliset tulot)
- kotihoidon ja yksityisen hoidon hoitolisä (veronalaiset ansio- ja pääomatulot sekä verosta vapaat tulot).

Sosiaaliturvaetuudet voidaan jakaa karkeasti yksilökohtaisiin ja perhe- tai ruokakuntakohtaisiin etuuksiin. Esimerkiksi tarveharkintaisissa sosiaaliturvaetuuksissa yleinen asumistuki on ruokakuntakohtainen ja perustoimeentulotuki perhekohtainen etuus. Perhe- ja läheissuhteet vaikuttavat etuuden määrään edellä esiteltyä karkeaa jaottelua monimuotoisemmin. Tätä monimuotoisuutta ja yhteen kietoutumista on kuvattu taulukossa 6 niissä sosiaaliturvaetuuksissa, joissa perhe- ja läheissuhteet vaikuttavat etuuden määrään. Perheen tai ruokakunnan tulot vaikuttavat etuuden määrään esimerkiksi yleisessä asumistuessa, toimeentulotuessa, kotihoidon ja yksityisen hoidon tuen hoitolisässä ja sotilasavustuksessa. Lisäksi eläkkeensaajan asumistukeen vaikuttavat puolison tulot sekä opintotukilain mukaisiin etuuksiin ja työmarkkinatukeen, tietyin rajoituksin, vanhempien tulot (ks. tarkemmin luku 7 ja luku 10 tässä teoksessa).

Taulukko 6. Sosiaaliturvaetuudet ja tulo- ja perhekäsitteiden yhteen kietoutuminen.

Laki	Sosiaaliturvaetus	Tapa tai tavat, joilla perhe- ja läheissuhteet vaikuttavat etuuden määrään
Laki lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon tuesta	Kotihoidon tuki	Perheen tulot voivat estää hoitolisän. Lasten lukumäärä vaikuttaa hoitolisään.
	Yksityisen hoidon tuki	Perheen tulot voivat estää hoitolisän. Lasten lukumäärä vaikuttaa hoitolisään.
Opintotukilaki	Opintoraha	Vanhempien tulot voivat estää, korottaa tai vähentää opintorahaa.
	Oppimateriaalilisä	Vanhempien tulot voivat estää oppimateriaalilisän saamisen.
	Lainan valtiontakaus	Vanhempien tulot voivat estää lainan takauksen.
	Korkoavustus	Lasten lukumäärä korottaa tulo rajaa.

Taulukko 6 jatkuu.

Jatkoa taulukkoon 6.

Laki	Sosiaaliturvaetus	Tapa tai tavat, joilla perhe- ja läheissuhteet vaikuttavat etuuden määrään
Sotilasavustuslaki	Asevelvolliselle maksettava sotilasavustus	Asevelvollisen tosiasialliset tulot voivat estää avustuksen saamisen.
	Omaiselle maksettava sotilasavustus	Omaisen ja asevelvollisen tosiasialliset tulot voivat estää avustuksen saamisen.
	Elatusavustus alaikäiselle lapselle	Asevelvollisen tosiasialliset tulot voivat estää avustuksen saamisen.
Laki yleisestä asumistuesta	Yleinen asumistuki	Ruokakunnan tulot voivat estää tuen saamisen. Ruokakunnan koko vaikuttaa asumistuen määrään.
Laki eläkkeensaajan asumistuesta	Eläkkeensaajan asumistuki	Puolison tulot ja omaisuus voivat estää tuen saamisen.
Työttömyysturvalaki	Ansiopäiväraha	Lapsikorotus korottaa päivärahan määrää.
	Peruspäiväraha	Lapsikorotus korottaa päivärahan määrää.
	Työmarkkinatuki	Lapsikorotus korottaa tukea; vanhempiensa luona asuvalle vanhempien tulot voivat vähentää tuen määrää.
Työtapaturma- ja ammattitautilaki	Perhe-eläke	Leskeneläkkeen määrä riippuu lapseneläkkeen saajien määrästä.
Toimeentulotukilaki	Perustoimeentulotuki	Yhteistaloudessa asuvien henkilöiden tulot voivat estää tuen saamisen. Perheen koko vaikuttaa perustoimeentulotuen määrään.

Sosiaaliturvaetuksissa on käytössä erilaisia etuuden maksamisen kannalta merkityksellisiä perhe- ja läheissuhteita kuvaavia käsitteitä:

- yleistä asumistukea määrittävän lain mukainen *ruokakunnan käsite*
- toimeentulotukilain mukainen *perhe ja yhteistalous*
- lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon tuesta annetun lain mukainen *perhe*
- sotilasavustuslain mukainen *omaisen käsite*
- sairausvakuutuslain mukainen *perheenjäsen*.

Perhekäsite on määritelty eksplisiittisesti kotihoidontukilaissa sekä toimeentulotukilaissa. Lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon tuesta annetussa laissa perheellä tarkoitetaan

- yhteistaloudessa eläviä vanhempia tai muita huoltajia sekä vanhemman tai muun huoltajan kanssa yhteistaloudessa avio- tai avoliitossa eläviä henkilöitä alaikäisine lapsineen.

Toimeentulotukilaissa perheellä tarkoitetaan

- yhteistaloudessa asuvia vanhempia sekä vanhemman alaikäistä lasta, avio- ja avopuolisoita.

Sairausvakuutuslaissa määritellään perheenjäsen ja sotilasavustuslaissa omaisen käsite. Sairausvakuutuslaissa perheenjäsenellä tarkoitetaan

- vakuutetun aviopuolisoa tai avopuolisoa ja vakuutetun tai hänen puolisonsa alle 18-vuotiasta lasta.

Sotilasavustuslain mukaisella omaisella taas tarkoitetaan

- asevelvollisen aviopuolisoa, rekisteröidyn parisuhteen osapuolta tai avopuolisoa, jolla on asevelvollisen kanssa yhteinen alaikäinen lapsi huollettavanaan sekä asevelvollisen omaa tai hänen aviopuolionsa alaikäistä lasta.

Myös yleisen asumistuen ruokakuntakäsite piirtää rajoja perhe- ja läheissuhteille:

- samaan ruokakuntaan kuuluvat aina samassa asunnossa asuvat aviopuolisot tai avopuolisot, heidän alaikäiset lapsensa, mutta myös keskenään suoraan etenevässä tai takenevassa polvessa olevat sukulaiset.

Lopuksi tässä tutkimuksessa kiinnitetään huomiota erityisesti siihen, kenellä on oikeus saada etuutta, mikä ilmenee erityisesti lasten hoivaan liittyvissä sosiaaliturvaetuuksissa. Esimerkiksi sairausvakuutuslaissa määritellään perheenjäsenyys, mutta kyseinen määrittely vaikuttaa ainoastaan sairausvakuutuslain mukaisiin matkakorvauksiin, ja esimerkiksi vanhempainpäivärahat ovat yksilökohtaisia etuuksia. Laissa kuitenkin säädetään siitä, kenellä lapsen läheisellä on oikeus hakea vanhempainpäivärahaetuuksia eri tilanteissa ja millä ehdoin. Näin laissa implisiittisesti kuitenkin määritellään päivärahaetuuksissa huomioitavia ja merkitykselliseksi katsottuja perhe- ja läheissuhteita.

Tätä kysymystä valottamaan on tässä tutkimuksessa sovellettu inklusiivisuuden ja eksklusiivisuuden käsitteitä. Inklusiivisuudella tarkoitetaan perhettä ulossulkevana sosiaalisten sidosten muodostelmana ja eksklusiivisuudella rajoiltaan huokoisempaa perhekonstellaatiota (vrt. Castrén ja Högbäck 2014). Inklusiivisuuden ja eksklusiivisuuden käsitteitä on tarkasteltu suhteessa ydinperhekokoonpanoon, jolla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa avio- tai avopuolisoiden ja alaikäisten lasten muodostamaa samassa kotitaloudessa asuvaa perhettä.

Valtaosassa niistä sosiaaliturvaetuksia koskevista laeista, joissa säädetään perhe-etuuksista, käsitys perheestä on inklusiivinen. Tällä tarkoitetaan sitä, että etuudet ja tuet ottavat lapsen ja vanhemman läheissuhteet ydinperhettä laajemmin huomioon, jolloin lapsen hoivaan voi osallistua ydinperhettä laajempi joukko lapsen läheisiä. Tämä onkin linjassa laissakin korostetun hoitovastuun käsitteen kanssa. Tällaisia etuuksia ovat esimerkiksi vanhempainpäivärahat sekä kotihoidon tuki ja yksityisen hoidon tuki (ks. taulukko 7, s. 69).

Taulukko 7. Perhe-etuksien eksklusiivisuus ja inklusiivisuus.

Laki	Sosiaaliturvaetus	Käsitys perhe- ja läheissuhteiden rajoista
Sairausvakuutuslaki	Vanhempainraha ja osittainen vanhempainraha	Inklusiivinen
	Isyysraha	Inklusiivinen
	Erityishoitoraha	Inklusiivinen
	Adoptiovanhemman vanhempainraha	Eksklusiivinen
Laki lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon tuesta	Kotihoidon ja yksityisen hoidon tuki	Inklusiivinen
	Joustava hoitoraha	Inklusiivinen
	Osittainen hoitoraha	Inklusiivinen
Lapsilisälaki	Lapsilisä	Inklusiivinen
Laki yleisestä asumistuesta	Yleinen asumistuki	Inklusiivinen
Laki eläkkeensaajan asumistuesta	Eläkkeensaajan asumistuki	Eksklusiivinen
Sotilasavustuslaki	Omaiselle maksettava sotilasavustus	Eksklusiivinen
Laki omaishoidon tuesta	Omaishoidon tuki	Inklusiivinen
Laki toimeentulotuesta	Perustoimeentulotuki	Inklusiivinen

Vaikka kotihoidontukilaissa perhe määritellään ydinperheen kaltaiseksi kokoonpanoksi, kotihoidon tuen ja yksityisen hoidon tuen avulla lapsen hoivaan voi osallistua myös muita, ydinperheen ulkopuolisia henkilöitä. Etuuden hakemiseen heillä ei kuitenkaan ole oikeutta. Sen sijaan kotihoidon tukea voidaan maksaa esimerkiksi lapsen vuoroasumistilanteessa jommallekummalle vanhemmalle tai vanhemman avio- tai avopuolisolle. Siten kotihoidon tuki ja yksityisen hoidon tuki ovat perhe- ja läheissuhdekäsitykseltään suhteellisen inklusiivisia tukia. Myös joustavaa tai osittaista hoitorahaa voidaan maksaa lapsen vanhemmille tai huoltajille, jotka eivät asu samassa kotitaloudessa. Huomionarvoista on, että osittaisesta ja joustavasta hoitorahasta säädetään kotihoidontukilaissa. Lain nimi onkin tässä suhteessa jonkin verran harhaanjohtava, ja sitä on ehdotettu muutettavaksi esimerkiksi laiksi lastenhoidon tuista (Kela 2018, 21).

Adoptiovanhemman vanhempainrahaan ovat oikeutettuja adoptiovanhemmat tai adoptiovanhemman aviopuoliso. Aviopuolison ei tarvitse olla lapsen adoptiovanhempi saadakseen adoptiovanhemman vanhempainrahaa. Adoptiovanhemman avopuolisolla ei kuitenkaan ole oikeutta vanhempainrahaan tai isyysrahaan. Siten adoptiovanhemman vanhempainraha on muita vanhempainrahoja eksklusiivisempi.

Myös sotilasavustuksessa perhekäsitys on eksklusiivinen. Sotilasavustuksessa sovelletaan kapeampaa omaisen käsitettä. Sotilasavustuslaissa huomioitava omainen voi

olla asevelvollisen huollettavan lapsen lisäksi aviopuoliso mutta ei avopuoliso, lukuun ottamatta tilannetta, jossa pariskunnalla on yhteinen lapsi.

Myös lapsilisää voi saada lapsen läheinen aikuinen, joka vastaa lapsen hoidosta ja joka voi vanhempien lisäksi olla vanhemman avio- tai avopuoliso. Lapsilisän maksaminen ei siten typisty ydinperheen tai kotitalouden sisälle, ja sitä voidaan maksaa esimerkiksi etävanhemmalle. Lapsilisää voidaan kuitenkin nykyainsäädännön mukaisesti maksaa vain yhdelle henkilölle kerrallaan. Yhteishuollossa olevan lapsen toisistaan erillään asuvat vanhemmat voivat sopia lapsilisän maksamisesta keskenään. Epäjohdonmukaisia tilanteita voi syntyä silloin, kun lapsi vuoroasuu molempien vanhempien kanssa. Ristiriitatilanteissa lapsen virallinen asuinpaikka ratkaisee lapsilisään oikeutetun huoltajan, vaikka molemmat lapsen vanhemmat vastaisivat yhtä lailla lapsen hoidosta. Vuoroasuvan lapsen etävanhempi ei siten ole yhdenvertaisessa asemassa lähivanhemman kanssa, vaikka hoivavastuu olisi jaettu. Lisäksi on hyvä nostaa esiin lapsilisän maksamisen vaikutukset alle 17-vuotiaan lapsen opintoetuuksiin. Lapsilisän maksaminen on yleensä esteenä opintorahan maksamiselle (ks. tarkemmin luku 7 tässä julkaisussa). Toisaalta 17 vuoden ikärajaa lapsilisässä on pidetty epäjohdonmukaisena suhteessa lapsen täysi-ikäisyyteen ja vanhempien vastuuseen.

Myös yleisen asumistuen ruokakunnan käsitettä voidaan tarkastella inklusiivisuuden ja eksklusiivisuuden käsitteiden avulla. Koska yleisen asumistuen mukaiseen ruokakuntaan kuuluvat aina samassa asunnossa asuvat keskenään suoraan etenevässä tai takenevässä polvessa olevat sukulaiset, ruokakunnan käsite on inklusiivisempi kuin mitä perheellä tarkoitetaan esimerkiksi kotihoidontukilaisissa tai toimeentulotukilaisissa. Yhteistaloudessa asuminen vaikuttaa myös toimeentulotuen määrään, vaikka hakija ei asu toimeentulotukilain mukaisessa perheessä. Siten myös perustoimeentulotuessa läheissuhteita huomioidaan verrattain inklusiivisesti. Toisaalta yleisessä asumistuessa ja perustoimeentulotuessa inklusiivisuus liittyy ajatukseen läheissuhteista, joissa olevien oletetaan osallistuvan asumiseen liittyvien menojen hoitamiseen. Juridista velvollisuutta elatukseen ei ruokakunnassa kuitenkaan välttämättä synny.

Eläkkeensaajan asumistuki on perhekäsityksen kannalta mielenkiintoinen poikkeus. Eläkkeensaajan asumistuessa on määritelty tarkasti, keiden kanssa eläkkeensaaja voi asua saadakseen eläkkeensaajan asumistukea. Käytännössä tämä tarkoittaa avio- tai avopuolisoa, joka ei ole eläkkeensaajan asumistukeen oikeutettu, tai henkilöä tai henkilöitä, jotka ovat oikeutettuja eläkkeensaajan asumistukeen. Siten esimerkiksi kahdesta yhdessä asuvasta sisaruksesta kumpikaan ei voi saada eläkkeensaajan asumistukea, vaikka toinen heistä olisi oikeutettu eläkkeensaajan asumistukeen. He muodostavat kuitenkin ruokakunnan, jonka on mahdollista hakea yleistä asumistukea.

Sosiaaliturvaetuuksissa huomioitavien perhe- ja läheissuhteiden tarkastelu eksklusiivisuuden ja inklusiivisuuden avulla kertoo myös paljon kunkin etuuden tarkoituk-

sesta ja tavoitteista. Esimerkiksi lapsen hoivaan liittyvissä etuuksissa on haluttu ottaa huomioon laajasti lapsen läheissuhteita lapsen hoivan toteuttamisessa. Sama hoivan laaja mahdollistaminen liittyy omaishoidon tukeen: omaishoitajuus ei rajoitu esimerkiksi avio- tai avopuolisoön, vanhempiin tai muihin sukulaisiin, vaan hoitopalkkiota voidaan sopimuksen mukaan maksaa esimerkiksi hoitoa tarvitsevan ystävälle tai muulle läheiselle henkilölle.

Vaikka vanhempainraha on suhteellisen inklusiivinen etuus, vanhempainrahaa ja osittaista vanhempainrahaa koskevat sairausvakuutuslain säädökset eivät kuitenkaan huomioi äidin ja isän perheitä ja läheissuhteita samalla tavalla silloin, kun lapsen äiti ja isä eivät asu samassa kotitaloudessa. Toisin sanoen lapsen isän avio- tai avopuolisolla ei ole samoja oikeuksia vanhempainrahaan kuin äidin avio- tai avopuolisolla. Lisäksi silloin, kun lapsi ei asu (eli ei ole virallisesti kirjoilla) isänsä luona, lapsen isän täytyy vanhempainrahaa saadakseen hoitaa lasta itse, toisin kuin lapsen äidin – oli äiti sitten etä- tai lähivanhempi – tai äidin avio- tai avopuolison, jotka voivat olla vanhempainrahakaudella myös ansiotyössä. Oikeus saada vanhempainrahaa on siten sidottu vahvemmin äidin läheissuhteisiin. Oikeus saada vanhempainrahaa on tässä kohdin myös vahvasti sukupuolittunut.

Isyysrahassa voi myös syntyä tilanne, jossa sekä lapsen isä että äidin avio- tai avopuoliso voivat saada isyysrahaa. Isän mahdollisella uudella (mies)puolisolla ei kuitenkaan ole oikeutta isyysrahaan muutoin kuin poikkeustapauksessa lapsen adoption kautta. Yhtenä ratkaisuna tähän tilanteeseen on ehdotettu etuuskausien uudelleen nimeämistä sekä etuuskusien saantiedellytysten ja etuuskausien pituutta ja sijoittelua koskevan sääntelyn irrottamista sukupuolesta (Kytölä 2017a, 212).

Sukupuolikategorioihin tukeutuvia sosiaaliturvaetuksia on viime vuosien aikana pyritty muuttamaan. Esimerkiksi vuonna 2017 voimaan tulleessa lakimuutoksessa (ks. HE 232/2016) samaa sukupuolta olevat avio- ja avoparit pyrittiin saattamaan yhdenvertaisempaan asemaan vanhempainetuksissa naisen ja miehen muodostamien pariin kanssa. Kuten edellä käy ilmi, miesparit eivät kuitenkaan ole vielä yhdenvertaisessa asemassa vanhempainetuksissa. Myös äitiysavustus sisältää sellaisia sukupuolikäsitteeseen liitettyjä säädöksiä, joita voidaan joutua arvioimaan lähiaikoina uudestaan⁵. Jonkin verran epäselvyyttä liittyy myös avopuolison käsitteeseen. Avopuolison tunnusmerkkejä saattaa olla vaikea hahmottaa, erityisesti jos kyse on samaa sukupuolta olevasta avoparista.

5 Äitiysavustuslaissa (L 477/1993) säädetyin äitiysavustuksen tarkoituksena on edistää äidin ja lapsen terveyttä ja hyvinvointia. Oikeudesta äitiysavustukseen säädetään laissa seuraavaa: ”Oikeus äitiysavustukseen on naisella, jonka raskaus on kestänyt vähintään 154 päivää (2 §, 1 mom)”. Nykylainsäädännön valossa lain sitominen naisukupuoleen ei tuota ongelmia. Suomi on kuitenkin saanut moitteita (Muižnieks 2012; ECRI 2019) liittyen transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain 1 §:n toisessa momentissa mainittuun lisääntymiskyvyttömyysvaatimukseen sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä (L 563/2002). Jos lakia transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta muutetaan näiltä osin, tämä saattaa johtaa tilanteeseen, jossa naisukupuoleen sidottu äitiysavustus ei tue yhtenäisesti kaikkien raskaana olevien sekä heidän lastensa terveyttä ja hyvinvointia.

Vaikka sosiaaliturvauudistuksen keskeisenä tavoitteena on käytettävissä olevan käsitteistön sekä haku- ja maksuajankohtien yhtenäistäminen, yhtenäistäminen ei kuitenkaan saa olla itsetarkoitus. Käsitteistön yhtenäistämässä onkin otettava huomioon kunkin lain perimmäinen tarkoitus. Siksi tutkimuksen alaluvuissa on käyty lyhyesti läpi kunkin käsiteltävän sosiaaliturvaetuuden tarkoitus ennen sovellettavan perhe- ja tulokäsitteen kartoitusta. Käsitteiden erilaisten sovellusten täytyy aina perustua harkittuun sosiaalipolitiikkaan, jolloin käsitteiden eroavaisuuksilla on perusteltu ja hyväksytty syy. Tässä tutkimuksessa ei ole ollut mahdollista esittää kattavia arvioita tutkimuksessa tarkasteltujen sosiaaliturvaetuksien perhe- ja tulokäsitteiden taustalla olevista sosiaalipoliittisista ratkaisuista ja lainsäädännön esitöihin liittyvistä vaiheista, eikä siten tehdä kokonaisvaltaisia ehdotuksia käsitteistön yhtenäistämiseksi. Sosiaaliturvaetuksien perhe- ja tulokäsitteiden sekä haku- ja maksuajankohtien eroavaisuuksien syihin onkin pureuduttava jatkotutkimuksissa. Niin ikään tässä tutkimuksessa tarkastelun ulkopuolelle on jouduttu jättämään myös perhe- ja tulokäsitteiden soveltaminen suhteessa EU-lainsäädäntöön valtioiden rajat ylittävissä tilanteissa. Myös nämä tarkastelut jäävät jatkotutkimusten ja -selvitysten tehtäväksi. Tulokäsitteen osalta jatkotutkimuksissa on syytä kiinnittää huomiota myös esimerkiksi etuoikeutettuihin tuloihin. Lisäksi olisi kiinnostavaa tarkastella mikrosimuloinnin avulla perhe- tai tulokäsitteiden yhtenäistämisen, esimerkiksi inklusiivisemmän tai eksklusiivisemmän perhekäsityksen, vaikutuksia etuusmenoihin sekä tarkastella esimerkiksi perhe- ja tulokäsitteitä oikeuksien ja velvollisuuksien tasapainon näkökulmasta. Tämä tutkimus tarjoaa kuitenkin perusteellisen selvityksen sosiaaliturvalainsäädännön nykytilasta ja käytössä olevista perhe- ja tulokäsitteistä, näiden käsitteiden välisistä suhteista sekä nostaa esiin joitakin erityisesti perhekäsitteeseen liittyviä säädöksiä, joita on syytä pohtia sosiaaliturvauudistustyössä yhdenvertaisuuden näkökulmasta.

Lähteet

Beck Ulrich, Beck-Gernsheim Elisabeth. Individualization. Institutionalized individualism and its social and political consequences. London: Sage, 2001.

Castrén Anna-Maija, Högbacka Riitta. Avautuuko perhe? Eksklusiivisuuden ja inklusiivisuuden dynamiikka perhesidoksissa. Sosiologia 2014; 2: 106–122.

Castrén Anna-Maija, Tuomaala Vaula, Neuvonen Samuli. Avioliittoperheen tuolla puolen. Vastasyntyneiden perheet Helsingissä. Helsinki: Helsingin kaupunki, 2017.

ECRI. ECRI Report on Finland. Strasbourg: Council of Europe, ECRI Secretariat, CRI 38, 2019.

Elias Norbert. What is sociology? New York, NY: Columbia University Press, 1978.

[Etuusohjeet](#). Helsinki: Kela, 2020. Viitattu 20.4.2020.

Etuusohje. Adoptiotuki, 2020.

Etuusohje. Alle 16-vuotiaan vammaistuki, 2020.

Etuusohje. Elatustuki, 2020.

Etuusohje. Eläkkeensaajan asumistuki, 2020.

Etuusohje. Erytishoitoraha, 2020.

Etuusohje. Erytisäitiysraha, 2020.

Etuusohje. Isyysraha, 2020.

Etuusohje. Joustava hoitoraha, 2020.

Etuusohje. Kotihoidon tuki, 2020.

Etuusohje. Lapsilisä, 2020.

Etuusohje. Opintotuki, 2020.

Etuusohje. Osittainen hoitoraha, 2020.

Etuusohje. Peruspäiväraha, 2020.

Etuusohje. Sotilasavustus, 2020.

Etuusohje. Toimeentulotuki, 2020.

Etuusohje. Työmarkkinatuki, 2020.

Etuusohje. Vanhempainraha, 2020.

Etuusohje. Yleinen asumistuki, 2020.

Etuusohje. Yksityisen kotihoidon tuki, 2020.

Etuusohje. Äitiysavustus, 2020.

Etuusohje. Äitiysraha, 2020.

Faurie Maija, Kalliomaa-Puha Laura. Jääkaappi, osoite vai sukuside? Julkaisussa: Hämäläinen Ulla, Kangas Olli, toim. Perhepiirissä. Helsinki: Kela, 2010: 28–61.

Forsberg Hannele, Nätkin Ritva, toim. Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 2003.

Gubrium Jaber F, Holstein James A. What is family? Further thoughts on a social constructionist approach. *Marriage & Family Review* 1999; 28 (3/4): 3–20.

Hallituksen esitykset

HE 202/1984. Hallituksen esitys eduskunnalle Pienten lasten hoidon kehittämistä koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 38/1992. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi lasten kotihoidon tuesta ja lasten päivähoidosta annetun lain 11 a §:n muuttamisesta.

HE 208/1996. Hallituksen esitys Eduskunnalle pienten lasten hoidon tukemista koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

HE 65/2015. Hallituksen esitys eduskunnalle eräiksi avioliittolain muutoksen edellyttämiksi lainmuutoksiksi.

HE 232/2016. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi sairausvakuutuslain ja elatustukilain 6 ja 8 §:n muuttamisesta sekä eräiksi muiksi avioliittolain muutokseen liittyviksi laeiksi.

HE 296/2018. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi sairausvakuutuslain, Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista annetun lain sekä työnantajan sairausvakuutusmaksusta annetun lain 4 ja 5 §:n muuttamisesta.

Heinonen Hanna-Mari, Saarikallio-Torp Miia, Miettinen Anneli, Sihvonen Ella. [Lasten vuoroasuminen – onko etuusjärjestelmä perheille tuki vai jarru?](#) Helsinki: Kela, Tutkimusblogi, 2019. Viitattu 3.1.2020.

Jauhiainen Signe, Sihvonen Ella, Räsänen Tapio, Veilahti Antti, Mikkola Hennomari. Asumista tukemassa. Yleinen asumistuki tuensaajien ja vuokranantajien näkökulmista ja eurooppalaisessa valossa. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 155, 2019.

Kela. Yhteenvedo komitealle hallinto- ja prosessijaon esityksistä. Julkaisematon luonnos. Helsinki: Kela, 2008.

Kela. [Kelan toimeenpaneman lainsäädännön kehittämissalkku 2018](#). Helsinki: Kela, 2018. Viitattu 9.6.2020.

Ketokivi Kaisa. The intimate couple, family and the relational organization of close relationships. *Sociology* 2012; 46 (3): 473–489.

Kytölä Marika. Äidin oikeus, isän kannustin. Vanhempainpäiväraha sukupuolistuneena sääntelynä. *Lakimies* 2017a; 115 (2): 195–215.

Kytölä Marika. Vanhempainpäiväraha. Kertomus heteronormatiivisesta ydinperheestä. Oikeus 2017b, 46 (3): 329–346.

Lahtinen Jarkko, Svatsjö Mikko. Kotihoidontuen ja yksityisen hoidon tuen kuntalisät ja palveluseteli. Selvitys kotihoidontuen ja yksityisen hoidon tuen kuntalisistä ja niiden maksatusperusteista sekä palvelusetelistä. Helsinki: Kuntaliitto, 2018.

Lait

L 704/1975. Laki lapsen elatuksesta.

L 361/1983. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta.

L 411/1987. Laki avioliittolain muuttamisesta.

L 796/1992. Lapsilisälaki.

L 1535/1992. Tuloverolaki.

L 781/1993. Sotilasavustuslaki.

L 477/1993. Äitiysavustuslaki.

L 65/1994. Opintotukilaki.

L 1128/1996. Laki lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon tuesta.

L 1412/1997. Laki toimeentulotuesta.

L 1276/2000. Laki aikuiskoulutustuesta.

L 950/2001. Laki rekisteröidystä parisuhteesta.

L 55/2001. Työsopimuslaki.

L 563/2002. Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta.

L 1290/2002. Työttömyysturvalaki.

L 1305/2002. Vuorotteluvapaalaki.

L 16/2004. Laki asumisperusteisesta sosiaaliturvasta rajat ylittävissä tilanteissa.

L 1224/2004. Sairausvakuutuslaki.

L 937/2005. Laki omaishoidon tuesta.

L 566/2005. Laki Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista.

L 937/2005. Laki omaishoidon tuesta.

L 1142/2005. Laki varojen arvostamisesta verotuksessa.

L 1438/2007. Asevelvollisuuslaki.

L 417/2007 Lastensuojelulaki.

L 1438/2007 Asevelvollisuuslaki.

L 1446/2007. Siviilipalveluslaki.

L 571/2007. Laki eläkkeensaajan asumistuesta.

L 580/2008. Elatustukilaki.

L 756/2011. Merityösopimuslaki.

- L 938/2014. Laki yleisestä asumistuesta.
- L 459/2015. Työtaturma- ja ammattitautilaki.
- L 1503/2016. Laki varhaiskasvatuksen asiakasmaksuista.
- L 4/2017. Laki opintolain muuttamisesta.
- L 6/2017. Laki sairausvakuutuslain 1 ja 9 luvun muuttamisesta.
- L 481/2017. Laki opintotukilain muuttamisesta annetun lain 14 §:n muuttamisesta.
- L 531/2017. Laki ammatillisesta koulutuksesta.
- L 540/2018. Varhaiskasvatuslaki.
- L 1169/2018. Laki opintotukilain muuttamisesta.
- L 190/2019 Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta.
- L 1213/2019 Laki opintotukilain muuttamisesta.

Luotonen Aino, Castrén Anna-Maija. Understandings of family among wives and husbands. Reconciling emotional closeness and cultural expectations. *European Societies* 2018; 20 (5): 1461–6696.

Moisio Pasi. [Sosiaaliturvan uudistamisen isot valinnat. Toimi-hankkeen seminaariesitys](#). Helsinki: THL, 2018. Viitattu 9.6.2020.

Muižnieks Nils. Report by Nils Muižnieks, Commissioner for Human Rights of the Council of Europe, following his visit to Finland, from 11 to 13 June 2012. Strasbourg: Council of Europe, CommDH 27, 2012.

OM. Komiteamietintö 1992, 12. Perheet ja laki. Helsinki: Oikeusministeriö, 1992.

OM. [Ohje lapsen elatusavun suuruuden arvioimiseksi](#). Helsinki: Oikeusministeriö, 2007. Viitattu 9.6.2020.

Pajaanen Pirjo. Mikä on minun perheeni? Suomalaisien käsityksiä perheestä vuosilta 2007 ja 1997. Perhebarometri 2007. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos, Väestöntutkimuslaitoksen katsauksia E 30, 2007.

Prior Lidsey. Using documents in social research. London: Sage, 2003.

Puusa Anu. Käsitemanalyysi tutkimusmenetelmänä. *Premissi* 2008; 4: 36–43.

Pylkkänen Anu. Vaihtoehto avioliitolle. Seksuaalisuudesta yhteistalouden sääntelyyn. Helsinki: Vastapaino, 2012.

Saari Juho. [Hyvinvointivaltio eriarvoistuneessa yhteiskunnassa. Toimi-hankkeen selvityshenkilön raportti 30.1.2019](#). Helsinki: VNK, 2019. Viitattu 9.6.2020.

Sosiaaliturvan uudistamiskomitea. Sosiaaliturvan uudistamiskomitean (SATA) ehdotukset sosiaaliturvan uudistamiseksi. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 62, 2009.

Statistics Denmark. [BRN12: Childrens' \(0–17 years\) families 1. January by number of children, type of childfamily and type of family](#). Copenhagen: Statistics Denmark, 2019. Viitattu 3.1.2020.

STM. Perhekäsitetöryhmän muistio. Helsinki: STM, Työryhmämuistio 26, 1993.

STM. Selkeämpään toimeentuloon. Selvitysmiesmuistio toimeentuloturvalain-säädännön selkeyttämisestä. Helsinki: STM, Työryhmämuistio 20, 1997.

STM. Toimeentuloturva koskevan lainsäädännön selkeyttäminen. Helsinki: STM, Monisteita 7, 1998.

STM. Sosiaaliturvan uudistamiskomitea (SATA) ehdotukset sosiaaliturvan uudistamiseksi. Helsinki: STM, Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 62, 2009.

STM. Kansallinen omaishoidon kehittämisohjelma. Työryhmän loppuraportti. Helsinki: STM, Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2, 2014.

STM. [Sosiaali- ja terveysministeriön vastine Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaltiokunnalle 29.11.2016](#). Helsinki: STM, 2016. Viitattu 19.4.2020.

StVM 40/2016. Sosiaali- ja terveysvaliokunnan mietintö.

Tuomi Jouni, Sarajärvi Anneli. Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi. Helsinki: Tammi, 2002.

Valtioneuvosto. Osallistava ja osaava Suomi. Sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019. Helsinki: Valtioneuvosto, Valtioneuvoston julkaisuja 31, 2019.

Valtioneuvoston asetukset

VNa 885/2002. Valtioneuvoston asetus äitiysavustuksesta ja adoptiotuesta.

VNa 1332/2002. Valtioneuvoston asetus työttömyysetuutta määrättäessä huomioon otettavasta tulosta.

VNa 1335/2004. Valtioneuvoston asetus sairausvakuutuslain täytäntöönpanosta.

Liitetaulukot

Liitetaulukko 1. Perhe- ja läheissuhteiden sekä tulojen vaikutus tutkimuksessa tarkasteltaviin sosiaaliturvaetuuksiin ja tukiin.

Laki	Sosiaaliturvaetus	Vaikuttavatko lapset, puolisosuhde, muut läheissuhteet tai kotitalouden rakenne siihen, kenellä on oikeus saada etuutta tai etuuden määrään?	Vaikuttavatko tulot etuuden määrään tai etuuden saamiseen?
Sairausvakuutuslaki (L 1224/2004)	Äitiysraha ja erityisäitiysraha	Ei, lapsi lähtökohtana	Kyllä
	Vanhempainrahat ^a	Kyllä	Kyllä
	Isyysraha	Kyllä	Kyllä
	Erityishoitoraha	Kyllä	Kyllä
	Sairauspäiväraha	Kyllä	Kyllä
	Tartuntatautipäiväraha	Ei	Kyllä
	Luovutuspäiväraha	Ei	Kyllä
Laki lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon tuesta (L 1128/1996)	Kotihoidon tuki	Kyllä	Kyllä
	Yksityisen hoidon tuki	Kyllä	Kyllä
	Osittainen hoitoraha	Kyllä	Ei
	Joustava hoitoraha	Kyllä	Ei
Lapsilisälaki (L 796/1992)	Lapsilisä	Kyllä	Ei
Äitiysavustuslaki (L 477/1993)	Äitiysavustus	Ei, lapsi lähtökohtana	Ei
	Adoptiotuki	Ei, lapsi lähtökohtana	Ei
Elatustukilaki (L 580/2008)	Elatustuki	Ei, lapsi lähtökohtana	Kyllä ^b
Opintotukilaki (L 65/1994)	Opintoraha	Kyllä	Kyllä
	Korkoavustus	Kyllä	Kyllä
	Opintolainan valtioneuvoston takaus	Kyllä	Kyllä
	Asumislisä	Kyllä	Kyllä
	Oppimateriaalilisä	Kyllä	Kyllä
Laki aikuiskoulutustuesta (L 1276/2000)	Aikuiskoulutustuki	Ei	Kyllä
	Soviteltu aikuiskoulutustuki	Ei	Kyllä
Sotilasavustuslaki (L 781/1993)	Sotilasavustus	Kyllä	Kyllä
Laki yleisestä asumistuesta (L 938/2014)	Yleinen asumistuki	Kyllä	Kyllä

Liitetaulukko 1 jatkuu.

Liitetaulukko 1 jatkuu.

Laki	Sosiaaliturvaetus	Vaikuttavatko lapset, puolisosuhde, muut läheissuhteet tai kotitalouden rakenne siihen, kenellä on oikeus saada etuutta tai etuuden määrään?	Vaikuttavatko tulot etuuden määrään tai etuuden saamiseen?
Laki eläkkeensaajan asumistuesta (L 571/2007)	Eläkkeensaajan asumistuki	Kyllä	Kyllä
Työttömyysturvalaki (L 1290/2002)	Ansiosidonnainen päiväraha	Kyllä	Kyllä
	Peruspäiväraha	Kyllä	Kyllä
	Työmarkkinatuki	Kyllä	Kyllä
Laki toimeentulotuesta (1412/1997)	Perustoimeentulotuki	Kyllä	Kyllä
	Täydentävä toimeentulotuki	Kyllä	Kyllä
	Ehkäisevä toimeentulotuki	Kyllä	Kyllä
Vuorotteluvapaalaki (L 1305/2002)	Vuorottelukorvaus	Ei	Kyllä
Laki omaishoidontuesta (L 937/2005)	Omaishoidon tuki	Kyllä	Kyllä
Laki Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista (L 566/2005)	Kuntoutusraha	Ei	Kyllä
Työtapaturma- ja ammattitautilaki (L 459/2015)	Ansionmenetykskorvaukset (Päiväraha, tapaturma-eläke ja kuntoutusraha)	Ei	Kyllä
	Perhe-eläke	Kyllä	Kyllä

a Vanhempainpäivärahat sisältää vanhempainrahan lisäksi osittaisen vanhempainrahan ja adoptiovanhemman vanhempainrahan.

b Elatustuessa tulot vaikuttavat välillisesti elatusvelvollisen elatusavun kautta (ks. tarkemmin luku 5 tässä julkaisussa).

Liitetaulukko 2. Sosiaaliturvaetuuksien haku- ja maksuajankohdat.

Laki	Sosiaaliturvaetus	Hakuaika	Maksuaika	Maksupäivä
Sairaus- vakuutus- laki	Äitiysraha	Viimeistään kahta kuukautta ennen lapsen laskettua syntymäaikaa.	105 arkipäivältä (ml. arkilauantait), joka alkaa aikaisintaan 50 päivää ja viimeistään 30 päivää ennen lapsen laskettua syntymäaikaa.	Ensimmäinen maksuerä on 30 arkipäivää ja seuraavat maksuerät 25 arkipäivää.
	Erityisäitiysraha	Neljän kuukauden kuluessa siitä päivästä, josta etuutta halutaan saada.	Ajalta, jonka vakuutettu on työtehtäviinsä tai työoloihinsa liittyvän vaaratekijän vuoksi estynyt tekemästä työtään, enintään siihen saakka, kun oikeus äitiysrahaan alkaa.	Ensimmäinen maksuerä on 30 arkipäivää ja seuraavat maksuerät 25 arkipäivää.
	Vanhempainraha ja osittainen vanhempainraha	Kuukautta ennen sitä päivää, josta alkaen etuutta halutaan saada; kahden kuukauden kuluessa ottolapsen hoitoon ottamisesta.	Enintään 158 arkipäivältä (ml. arkilauantait) välittömästi äitiysrahakauden päättymisestä lukien; pidennetään 60 arkipäivällä (ml. arkilauantait) jokaista useampaa lasta kohden; jos isä on saanut vanhempainrahaa jo äitiysrahakaudella, tai jos äidillä ei ole vakuutettua, johon sovelletaan isyysrahaa koskevia säädöksiä, vanhempainrahakautta pidennetään.	Maksetaan jälkikäteen 25 arkipäivän maksuerissä.
	Isyysraha	Viimeistään kahden kuukauden kuluttua siitä kun lapsi on täyttänyt kaksi vuotta tai kun lapsen hoitoon ottamisesta on kulunut kaksi vuotta.	Siihen saakka, kun lapsi täyttää kaksi vuotta tai adoptiolapsen hoitoon ottamisesta on kulunut kaksi vuotta, enintään 54 arkipäivältä (ml. arkilauantait), joista enintään 18 äitiys- ja vanhempainrahakaudella.	Maksetaan jälkikäteen 25 arkipäivän maksuerissä tai jälkikäteen yhdeltä tai useammalta isyysvapaaajaksolta kerrallaan.

Liitetaulukko 2 jatkuu.

Jatkoa liitetaulukoon 2.

Laki	Sosiaaliturvaetus	Haku aika	Maksuaika	Maksupäivä
(Sairausvakuutuslaki)	Erityishoitoraha	Neljän kuukauden kuluessa siitä päivästä, josta etuutta halutaan saada.	60 arkipäivältä (ml. arkilauantait) sairaala- ja poliklinikkahoidon, sopeutumisvalmennus- ja kuntoutuskurssin sekä muun lakisääteisen kuntoutustoiminnan ajalta; 60 arkipäivältä (ml. arkilauantait) kotihoidon ajalta ja erityisestä hoidollisesta syystä vielä enintään 30 lisäarkipäivältä.	Jälkikäteen maksukuukausittain; ensimmäinen erä 6 arkipäivän ja seuraava(t) 25 arkipäivän jälkeen.
	Sairauspäiväraha	Kahden kuukauden kuluessa työkyvyttömyyden alkamisesta.	Enimmäisaika on 300 arkipäivää (ml. arkilauantait), mutta se tulee vastaan jo edellisen kalenterikuukauden lopussa, jos päivärahapäivien määrä nousisi 300:een seuraavan kuukauden aikana.	Jälkikäteen maksukuukausittain; ensimmäinen erä 6 arkipäivän ja seuraava(t) 25 arkipäivän jälkeen.
	Osasairauspäiväraha	Kahden kuukauden kuluessa siitä päivästä, josta alkaen etuutta halutaan saada.	120 arkipäivältä (ml. arkilauantait) kahden edeltävän vuoden ajalta, mukaan lukien mahdolliset vanhempainpäivärahapäivät; jos vakuutettu on ollut välillä yhtäjaksoisesti 12 kuukautta työkykyinen, enimmäisajassa ei oteta huomioon tätä edeltäneitä päivärahapäiviä.	Jälkikäteen maksukuukausittain; ensimmäinen erä 6 arkipäivän ja seuraava(t) 25 arkipäivän jälkeen.
	Tartuntatautipäiväraha	Kahden kuukauden kuluessa siitä päivästä, josta alkaen etuutta halutaan saada.	Ei enimmäisaikaa; lääkärin päätös työstä poissaoloajasta, 6 arkipäivältä viikossa.	Jälkikäteen maksukuukausittain; ensimmäinen erä 6 arkipäivän ja seuraava(t) 25 arkipäivän jälkeen.
	Luovutuspäiväraha	Kahden kuukauden kuluessa siitä päivästä, josta alkaen etuutta halutaan saada.	Ei enimmäisaikaa; lääkärin päätös työstä poissaoloajasta, 6 arkipäivältä viikossa.	Jälkikäteen maksukuukausittain; ensimmäinen erä 6 arkipäivän ja seuraava(t) 25 arkipäivän jälkeen.

Liitetaulukko 2 jatkuu.

Jatkoa liitetaulukkoon 2.

Laki	Sosiaaliturvaetus	Haku aika	Maksuaika	Maksupäivä
Laki lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon tuesta	Kotihoidon tuki	Kuukauden kuluessa siitä, kun etuutta halutaan saada; jos määräpäivä tai määräajan viimeinen päivä on pyhäpäivä tai arkilauantai, hakemus on mahdollista jättää vielä ensimmäisenä arkipäivänä pyhän (ml. itsenäisyyspäivä, vapunpäivä, joulun- ja juhannusaatto) tai arkilauantain jälkeen.	Aikaisintaan vanhempainrahakauden päättymistä tai vanhempainrahakauden jälkeen maksettavan isyysrahakauden päättymistä seuraavasta arkipäivästä; maksetaan siihen saakka, kun lapsi täyttää kolme vuotta.	Kunkin kuukauden viimeinen arkipäivä.
	Yksityisen hoidon tuki	Ks. kotihoidon tuki.	Aikaisintaan lapsen vanhempainrahakauden päättymistä tai vanhempainrahakauden jälkeen maksettavan isyysrahakauden päättymistä seuraavasta arkipäivästä ^a ; maksaminen päättyy viimeistään 31.7. sinä vuonna, kun lapsi aloittaa oppivelvollisena perusopetuksen.	Kunkin kuukauden viimeinen arkipäivä.
	Joustava hoitoraha	Ks. kotihoidon tuki.	Aikaisintaan lapsen vanhempainrahakauden päättymistä tai vanhempainrahakauden jälkeen maksettavan isyysrahakauden päättymistä seuraavasta arkipäivästä; maksetaan siihen saakka, kun lapsi täyttää kolme vuotta.	Kunkin kuukauden viimeinen arkipäivä.
	Osittainen hoitoraha	Ks. kotihoidon tuki	Aikaisintaan 1.8. sinä vuonna, kun lapsi, josta osittaista vanhempainrahaa haetaan, osallistuu oppivelvollisena esiopetukseen, aloittaa perusopetuksen ensimmäisen tai toisen luokan, tai kuuluu pidennetyn oppivelvollisuuden piiriin ja aloittaa kolmannen luokan. Maksaminen päättyy viimeistään 31.7. sinä vuonna, jolloin lapsi päättää perusopetuksen toisen luokan tai pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä kolmannen luokan.	Kunkin kuukauden viimeinen arkipäivä.

Liitetaulukko 2 jatkuu.

Jatkoa liitetaulukoon 2.

Laki	Sosiaaliturvaetus	Haku aika	Maksuaika	Maksupäivä
Lapsilisä-laki	Lapsilisä	Takautuvasti kuuden kalenterikuukauden ajalta ennen sen hakemista.	Siihen saakka, kun lapsi täyttää 17 vuotta.	Kunkin kuukauden 26 päivä; jos 26. päivä on lauantai, sunnuntai, maanantai tai pyhäpäivä, lapsilisä maksetaan edeltävänä pankkipäivänä.
Äitiysavustus-laki	Äitiysavustus	Viimeistään kahta kuukautta ennen laskettua synnytyisaikaa.	Kertamaksu.	Vaihtelee.
	Adoptiotuki	Viimeistään kahta kuukautta ennen lapsen sijoittamista adoptiovanhemman luokse.	Kertamaksu.	Vaihtelee .
Elatus-tukilaki	Elatustuki	Takautuvasti kolmen kalenterikuukauden ajalta ennen sen hakemista.	Enintään siihen saakka, kun lapsi täyttää 18 vuotta.	Kunkin kuukauden 10. päivä (tai edeltävänä pankkipäivänä) tai elatusvelvolliselta perittävät kuukauden 25. päivä (tai edeltävänä pankkipäivänä).
Opinto-tukilaki	Opintoraha (ml. asumislisä, huoltajakorotus ja oppimateriaalilisä)	Myönnetään aikaisintaan sen kuukauden alusta, jona hakemus on jätetty.	Opintojen ajalle.	Kunkin kalenterikuukauden 1. päivänä tai sitä seuraava pankkipäivänä
	Opintolainan valtion-takaus	Myönnetään aikaisintaan sen kuukauden alusta, jona hakemus on jätetty; aikuis-koulutustukea saavalle opintolainan valtiontakaus voidaan kuitenkin myöntää hakemuskuukautta edeltävän kuukau-den alusta lukien.	Myönnetään opintojen ajalle, mutta takauspäättös vuodeksi kerrallaan.	Kahdessa erässä: 1. päivä elokuuta ja 1. päivä tammikuuta. Joskus yhdessä erässä (ks. tarkemmin L 65/1994, 15 §).
	Korkoavustus	Haettava viimeistään koronmaksupäivää seuraavien kahden kuukauden kuluessa eli viimeistään 31.8. tai 28. tai 29.2. mennessä. Jos korkoavustusta maksetaan pankille, avustusta on haettava ennen koronmaksupäivää joko 5.6. tai 5.12. tai koronmaksupäivää edeltävänä pankkipäivänä.	Riippuu opintolainan takaisinmaksun aikataulusta.	Aikaisintaan koron säännöllisensä mak-supäivänä (15.6. ja 15.12.) tai seuraava-na pankkipäivänä.

Liitetaulukko 2 jatkuu.

Jatkoa liitetaulukoon 2.

Laki	Sosiaaliturvaetus	Haku aika	Maksuaika	Maksupäivä
Laki aikuis-koulutus-etuuk-sista	Aikuiskoulutustuki	Myönnetään aikaisintaan hakemuksen saapumiskuukautta edeltävien kuuden kuukauden ajalta.	Maksetaan enintään 15 kuukauden ajalta kerran työuran aikana yhdessä tai useassa osassa.	Kuukauden viimeinen pankkipäivä; takautuva tuki ks. soviteltu aikuiskoulu-tustuki
	Soviteltu aikuiskoulu-tustuki	Hakemus on tehtävä viimeistään kuuden kuukauden kuluttua sovittelujakson päättymisestä.	Vähintään 43 päivää; ks. aikuiskoulu-tustuki.	Päätöstä seuraavana perjantaina, jonka maksujonoon tuki ennättää.
	Opintolainan valtion-takaus	Ks. opintotukilaki ja opintolainan valtion-takaus.	Ks. opintotukilaki ja opintolainan valtion-takaus.	Ks. opintotukilaki ja opintolainan valtion-takaus.
	Ammattitutkinto-stipendi	Vuoden kuluessa tutkinnon suorittami-sesta.	Kertamaksu.	Päätöstä seuraava maanantai, jonka maksujakoon stipendi ennättää.
Sotilas-avustus-laki	Perusavustus, asumis-avustus ja sekä elatus-avustus alaikäiselle lapselle	Maksetaan sen kuukauden alusta, jona sitä on haettu, kuitenkin aikaisintaan palvelukseenastumispäivästä tai siitä päivästä alkaen, kun oikeus avustukseen syntyy.	Maksetaan sen kuukauden loppuun, jona asevelvollinen on kotiutettu tai palvelus keskeytetty.	Kunkin kuukauden 1. tai 2. pankkipäivä.
	Erityisavustus ja opinto-lainojen korot	Maksetaan kertakorvauksena.	-	Kunkin kuukauden 1. tai 2. pankkipäi-vänä.
Laki yleisestä asumis-tuesta	Yleinen asumistuki	Myönnetään takautuvasti enintään hake-mista edeltävältä kuukaudelta, jos tuen saamisen edellytyksen ovat jo tuolloin täyttyneet.	Ei rajoitteita / syyperusteinen tuki.	Kunkin kalenterikuukauden ensimmäise-nä tai toisena arkipäivänä.
Laki eläkkeen-saajan asumis-tuesta	Eläkkeensaajan asumis-tuki	Myönnetään takautuvasti enintään hakemista edeltävän kuuden kuukauden ajalta.	Ei rajoitteita / syyperusteinen tuki.	Maksetaan kunkin kuukauden 4. päivänä tai sitä edeltävänä pankkipäivänä.

Liitetaulukko 2 jatkuu.

Jatkoa liitetaulukkoon 2.

Laki	Sosiaaliturvaetus	Haku aika	Maksuaika	Maksupäivä
Työttömyysturvalaki	Ansio päiväraha	Myönnetään takautuvasti enintään hakemista edeltävän kolmen kuukauden ajalta.	1. 300 työttömyyspäivältä henkilölle, joka on ollut 17 vuotta täytettyään työssä yhteensä enintään kolme vuotta ennen työttömyyspäiväraha oikeuden alkamista, enintään 5 arkipäivältä viikossa 2. 400 työttömyyspäivältä henkilölle, joka on ollut 17 vuotta täytettyään työssä yhteensä yli kolme vuotta ennen, enintään 5 arkipäivältä viikossa työttömyyspäiväraha oikeuden alkamista 3. 500 työttömyyspäivältä henkilölle, jonka työssäoloaika on täyttynyt hänen täytettyään 58 vuotta ja jolla on työssäoloaika täyttyessä työssäoloaika vähintään viisi vuotta viimeisen 20 vuoden aikana, enintään 5 arkipäivältä viikossa.	Päiväraha kauden alkamisesta lukien jälkikäteen neljän viikon tai kuukauden maksukausittain, kuitenkin siten, että ensimmäinen maksukausi voi olla edellä mainittua lyhyempi.
	Peruspäiväraha	Myönnetään takautuvasti enintään hakemista edeltävän kolmen kuukauden ajalta.	Ks. ansio päiväraha.	Maksetaan jälkikäteen sitten, että ensimmäinen maksukausi on kaksi viikkoa ja kukin seuraava maksukausi neljä viikkoa.
	Työmarkkinatuki	Myönnetään takautuvasti enintään hakemista edeltävän kolmen kuukauden ajalta.	Ei aikarajoitusta (yleinen ikärajoitus 17–64 vuotta), enintään 5:ltä arkipäivältä viikossa.	Maksetaan jälkikäteen sitten, että ensimmäinen maksukausi on kaksi viikkoa ja kukin seuraava maksukausi neljä viikkoa.

Liitetaulukko 2 jatkuu.

Jatkoa liitetaulukoon 2.

Laki	Sosiaaliturvaetus	Haku aika	Maksuaika	Maksupäivä
(Työttömyysturvalaki)	Liikkuvuusavustus (työttömyyskassa tai Kela)	Myönnetään takautuvasti enintään hakemista edeltävän kolmen kuukauden ajalta.	Enintään työsuhteen päättymiseen tai työhön liittyvän koulutuksen keskeyttämiseen asti, enintään 5 päivältä viikossa 1. 30 päivän ajan, kun henkilö on ottanut vastaan vähintään kaksi kuukautta kestävä työtä tai aloittaa tällaiseen työhön liittyvän koulutuksen 2. 45 päivän ajan, kun henkilö ottaa vastaan vähintään kolme kuukautta kestävä työtä tai aloittaa tällaiseen työhön liittyvän koulutuksen 3. 60 päivän ajan, kun henkilö ottaa vastaan vähintään neljä kuukautta kestävä työtä tai tällaiseen työhön liittyvä koulutuksen.	Jälkikäteen neljän viikon tai kuukauden maksukausittain, kuitenkin siten, että ensimmäinen maksukausi voi olla edellä mainittua lyhyempi.
Laki toimeentulotuesta	Perustoimeentulotuki	Ei ole hakuaikaa, koska on viimesijainen tarveharkintainen sosiaaliturvaetus.	Määrätään kuukaudelta, mutta se voidaan tarpeen mukaan myöntää ja maksaa kuukautta lyhyemmältä tai pidemmältä ajalta.	Kuukauden ensimmäinen arkipäivä.
Vuorotteluvapaa-laki	Vuorottelukorvaus	Myönnetään takautuvasti enintään hakemista edeltävän kolmen kuukauden ajalta.	Viideltä arkipäivältä viikossa vuorotteluvapaan ajalta, joka voi olla enintään 180 ja vähintään 100 arkipäivää.	Vaihtelee työttömyyskassoittain.
Laki Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuudesta ja kuntoutusrahaetuuksista	Kuntoutusraha	Neljän kuukauden kuluessa siitä päivästä, josta alkaen etuutta halutaan saada eli yleensä kuntoutuksen tai sen odotusajan alkamisesta.	Kuntoutuksen ajalta.	Maksukausittain jälkikäteen niin, että ensimmäinen maksukausi on 6 arkipäivää maksettavan ajan alusta ja seuraavat maksukaudet ovat 25 arkipäivän pituisia.

Liitetaulukko 2 jatkuu.

Jatkoa liitetaulukoon 2.

Laki	Sosiaaliturvaetus	Hakuaika	Maksuaika	Maksupäivä
Työtapa- turma- ja ammatti- tautilaki	Päiväraha	Työnantajan on ilmoitettava vakuutuslaitokselle/Valtiokonttorille viimeistään kymmenen arkipäivän kuluessa siitä, kun työnantaja sai tiedon vahinkotapahtumasta; korvausasia on saatettava vireille vakuutuslaitoksessa viiden vuoden kuluessa vahinkopäivästä / lääkärin arviosta ammattitaudin kohdalla.	Yhden vuoden ajan vahinkopäivästä lukien, jokaiselta päivältä vahinkopäivää lukuun ottamatta.	Ainakin kerran kuukaudessa jälkikäteen.
	Kuntoutusraha	Ks. päiväraha.	Yhden vuoden ajan vahinkopäivästä lukien, jokaiselta päivältä vahinkopäivää lukuun ottamatta.	Kuukausittain etukäteen siten, että korvaus on nostettavissa maksukuukauden ensimmäisenä pankkipäivänä.
	Tapaturmaeläke	Päivärahakauden päätyttyä.	Määräajaksi tai toistaiseksi, jos kuntoutus ja muut mahdollisuudet on selvitetty.	Kuukausittain etukäteen siten, että korvaus on nostettavissa maksukuukauden ensimmäisenä pankkipäivänä.
	Leskeneläke	Takautuvasti enintään 6 kuukauden ajalta puolison kuolemasta.	Oikeus etuuteen päättyy, kun leskeneläkkeeseen oikeutettu solmii avio- tai avoliiton.	Ks. tapaturmaeläke.
	Lapseneläke	Takautuvasti enintään 6 kuukauden ajalta vanhemman kuolemasta.	Oikeus etuuteen päättyy viimeistään lapsen täyttäessä 25 vuotta.	Ks. tapaturmaeläke.
Laki omaishoidon tuesta	Hoitopalkkio	Vaihtelee kunnittain.	Vaihtelee kunnittain.	Vaihtelee kunnittain.

Liitetaulukko 3. Sosiaaliturvaetuksien tarveharkinta, ansiosidonnaisuus ja tulojen vaikutukset.

Laki	Sosiaaliturvaetus	Tarveharkintainen etuus/tuki	Ansiosidonnainen etuus/tuki	Tulot voivat estää etuuden/tuen	Tulot voivat vähentää etuutta/tukea tai sen osaa
Sairausvakuutuslaki	Äitiysraha	Ei	Kyllä	Ei	Ei
	Erityisäitiysraha	Ei	Kyllä	Ei	Ei
	Vanhempainraha	Ei	Kyllä	Ei	Ei
	Isyysraha	Ei	Kyllä	-	-
	Erityishoitoraha	Ei	Kyllä	Ei	Ei
	Sairauspäiväraha	Ei	Kyllä	-	-
	Tartuntapäiväraha	Ei	Kyllä	-	Ei ^a
	Luovutuspäiväraha	Ei	Kyllä	-	-
Laki lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon tuesta	Kotihoidon tuen ja yksityisen hoidon tuen hoitolisä	Kyllä	Ei	Kyllä	Kyllä
Opintotukilaki	Opintoraha	Kyllä	Ei	Kyllä	Kyllä
	Oppimateriaalilisä	Kyllä	Ei	Kyllä	Ei
	Lainan valtiontakaus	Ei	Ei	Kyllä ^b	Ei
	Korkeavustus	Kyllä	Ei	Kyllä	Ei
Laki aikuiskoulutuksesta	Aikuiskoulutustuki	Ei	Kyllä	-	-
	Soviteltu aikuiskoulutustuki	Ei	Kyllä	-	-
Sotilasavustuslaki	Asevelvollisen sotilasavustus	Kyllä	Ei	Kyllä	Kyllä
	Omaisen sotilasavustus	Kyllä	Ei	Kyllä	Kyllä
	Elatusavustus	Kyllä	Kyllä	Kyllä	Kyllä
Laki yleisestä asumistuesta	Yleinen asumistuki	Kyllä	Ei	Kyllä	Kyllä
Laki eläkkeensaajan asumistuesta	Eläkkeensaajan asumistuki	Kyllä	Ei	Kyllä	Kyllä
Työttömyysturvalaki	Ansioapäiväraha	Ei	Kyllä	-	-
	Peruspäiväraha	Ei	Ei	-	-
	Työmarkkinatuki	Kyllä	Ei	-	-
	Soviteltu ansioapäiväraha	Ei	Kyllä	-	-
Laki toimeentulotuesta	Perustoimeentulotuki	Kyllä	Ei	Kyllä	Kyllä
Vuorotteluvapaalaki	Vuorottelukorvaus	Ei	Kyllä	-	-

Liitetaulukko 3 jatkuu.

Jatkoa liitetaulukoon 3.

Laki	Sosiaali- turvaetus	Tarve- harkintainen etuus/tuki	Ansio- sidonnainen etuus/tuki	Tulot voivat estää etuuden/ tuen	Tulot voivat vähentää etuutta/tukea tai sen osaa
Laki Kansaneläkelai- toksen kuntoutuse- tuuksista ja kuntou- tusrahaetuksista	Kuntoutusraha	Ei	Kyllä	-	-
Työtapaturma- ja ammattitautilaki	Päiväraha	Ei	Kyllä	-	-
	Kuntoutusraha	Ei	Kyllä	-	-
	Tapaturmaeläke	Ei	Kyllä	-	-
	Perhe-eläke	Ei	Kyllä	-	-

a Tulot voivat vähentää etuutta, jos tekee työstä pidättämisen aikana muuta työtä, jolloin tartuntapäiväraha maksetaan vain ansionmenetystä vastaavalta osalta.

b Vanhempien tulot voivat tietyissä tapauksissa estää etuuden saamisen.

VIIMEISIMMÄT KELAN SOSIAALI- JA TERVEYSTURVAN RAPORTIT

- 23 **Heino P, Mäkinen J, Seppänen-Järvelä R.** Vaativan lääkinnällisen kuntoutuksen lainmuutoksen vaikutus kuntoutuksen kohdentumiseen. Rekisteritutkimus vuosien 2014, 2016 ja 2017 kuntoutuspäätöksistä. 2020. ISBN 978-952-284-108-7 (pdf).
- 22 **Haapakoski K, Åkerblad L, Tolvanen A, Mäntysaari M.** Kelan työllistymistä edistävä ammatillinen kuntoutus. Palvelun toimivuuden edellytykset. 2020. ISBN 978-952-284-082-0 (pdf).
- 21 **Härkäpää K, Kippola-Pääkkönen A, Buchert U, Järvikoski A, Kallinen M.** Asiakkaiden ja terapeuttien äänellä. Kokemuksia ja arvioita Kelan vaativasta lääkinnällisestä kuntoutuksesta. 2020. ISBN 978-952-284-080-6 (pdf).
- 20 **Sipari S, Vänskä N, Lehtonen K, Pihlava J.** GAS-menetelmän käyttö Kelan sopeutumisoljennuskursseilla. Kuntoutujan omat tavoitteet -tutkimus. 2019. ISBN 978-952-284-076-9 (pdf).
- 19 **Harkko J, Villa T, Korkeamäki J, Vaalasaranta L, Poutiainen E.** Kuntoutus opintojen tukena. OPI-kuntoutuskurssien toteutuminen. 2019. ISBN 978-952-284-074-5 (pdf).
- 18 **Saukko P, Hakomäki H.** Musiikkiterapian vaikutus kehitysvammaisten lasten, nuorten ja aikuisten toimintakykyyn. Kirjallisuuskatsaus. 2019. ISBN 978-952-284-070-7 (pdf).
- 17 **Turunen K, Tuulio-Henriksson A, Poutiainen E.** Kelan harkinnanvaraisen neuropsykologisen kuntoutuksen toteutuminen ja vaikutukset. 2019. ISBN 978-952-284-069-1 (pdf).
- 16 **Karhula M, Heiskanen T, Seppänen-Järvelä R.** Kelan tuki- ja liikuntaelin-sairauksien kuntoutus. Kuntoutujien ja kuntoutuksen palveluntuottajien kokemuksia. 2019. ISBN 978-952-284-068-4 (pdf).
- 15 **Pikkarainen A, Koivula R.** Ikääntyneiden ryhmämuotoinen kuntoutus kuntoutujien, omaisten ja työntekijöiden kuvaamana. IKKU-kuntoutuksen kohdentuminen, tavoitteellisuus, toimivuus ja koettu vaikuttavuus. 2019. ISBN 978-952-284-060-8 (pdf).